

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**İSTANBUL
BÜYÜK ÇUKUR HAN
VE
ÇEVRESİ
KORUMA PROJESİ**

67748

Mimar Bülent Kara

F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programında
hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı :Doç.Dr.Cengiz CAN

Doç. Dr. Cengiz CAN

Doç. Dr. Zekiye TENEN

PROF. İSTİFET

AGARYILMAZ

İSTANBUL, 1997

İÇİNDEKİLER

ÖZET

SUMMARY

1. GİRİŞ.....	1
2. BÖLGENİN TARİHSEL-FİZİKSEL OLUŞUM	2
2.1.Bizans Öncesi.....	2
2.2.Bizans Dönemi.....	3
2.3.Türk Dönemi.15. ve 20.yy'lar arasında Eminönü.....	5
2.4.Eminönü'nün İstanbul İçindeki Yeri.....	9
2.4.1.Bölgenin Bugünkü Yapısı.....	9
2.4.2.Bölgeye Ulaşım.....	10
2.4.2.1. Deniz Yolu bağlantı Noktaları.....	11
2.4.2.2. Kara Yolu bağlantı Noktaları ve Önemli Arterler.....	11
3. ALIŞVERİŞ EYLEMİNİN TARİHSEL OLUŞUMU ve GELİŞİMİ.....	12
3.1Alışveriş Eyleminin Tarihsel Gelişimi.....	12
3.2.Türk Ticaret Olgusunun Gelişimi ve Değişimi.....	13
3.3.İslamiyetin Yerleşim Düzenine Etkisi.....	14
3.4.Genel Tanımlar.....	15
3.5.Türk Çarşılarının Oluşumu ile İlgili Saptamalar.....	18
3.6.Türk Çarşılarının Oluşumu ve Gelişimine Etki Eden Faktörler.....	20
3.6.1.Sosyo-Ekonomik Faktörler.....	20
3.6.2.Çevresel Faktörler.....	21
3.6.2.1.İklimsel Faktörler.....	21
3.6.2.2.Emniyet Faktörü	22
4. BÖLGEYE AİT KENTSEL ÖLÇEK ANALİZLERİ	23
4.1. Tarihsel Doku ve Bugünkü Durumu.....	24

4.2. Ticari Faaliyetin Yapılara Etkisi.....	26
4.3. Çözüm Önerileri.....	26
5. RÜSTEMPAŞA YAPILAR TOPLULUĞU ve BÜYÜK ÇUKUR HAN MİMARİSİNİN İNCELENMESİ	28
5.1. Kentiçi Han Mimarisi.....	28
5.1.1. 15.-20.yy İstanbul Hanları ve Dönem Özellikleri.....	36
5.2. Rüstem Paşa Yapılar Topluluğu.....	40
5.2.1. Rüstem Paşa Cami.....	40
5.2.2. Büyük Çukur Han.....	41
5.2.3. Küçük Çukur Han.....	43
5.3. Diğer Ticaret Yapıları.....	43
5.3.1. Burmalı Han.....	43
5.3.2. Papaz Han.....	44
5.3.3. Kiraz Han.....	45
5.3.4. Mısır Çarşısı.....	45
5.4. Büyük Çukur Han Mimarisinin İncelenmesi.....	46
5.4.1. Hanın Tarihçesi.....	46
5.4.2. Malzeme ve Yapı Tekniği	46
5.4.3. Taşıyıcı Sistem.....	47
5.4.4. Örtü Sistemi.....	47
5.5. Mimari Analiz.....	47
5.5.1. Plan ve Mekan Anlayışı.....	47
5.5.2. Yapılan Ekler ve Bozulmalar.....	48
5.5.2.1. Bodrum Kat.....	48
5.5.2.2. Zemin Kat.....	49
5.5.2.3. 1.Kat.....	52
5.5.2.4. Çatı.....	54

5.5.3. Cephe Analizi.....	54
5.5.4. Odalar ve Avlu.....	55
5.5.5. Süsleme.....	55
6. SONUÇ.....	61

ÖZET

İstanbul sürekli değişim gösteren kalabalıklaşan bir şehrimiz. Buna paralel olarak nüfus artışıyla görülen hızlı kentleşme, yapıların gün geçtikçe yozlaşmasına neden olmaktadır.

Eminönü, İstanbul'un tarihi en eski tarihi yerleşim bölgelerinden biri. Bizans'tan bugüne kadar farklı evreler geçirmesine rağmen işlevini yitirmemiştir. Kuzeyde Haliç surları, önemli limanlar ve ticaret kolonileri yer alıyordu. Osmanlılarda liman ve ticaret bölgesi olarak yine işlevini sürdürdü. Daha sonra, son yüzyıllardaki yıkımlar ve yeni yol yapımı liman özelliğini yitirmesine sebep oldu. Hala toptan ticaretin yapıldığı bu bölge, İstanbul'un en işlek trafik ve ticaretine sahiptir. Böyle bir bölgede yoğunlaşan, tarihi ticari yapıların daha işlevsel ve sağlıklı bir kullanımı olması gerektiği kaçınılmazdır.

Yeni Cami'den Rüstem Paşa Camine kadar olan kısmı içine alan çalışmada, ticaret bölgesi olan bu alan, tarihsel gelişimi, coğrafi ve sosyal özellikleri araştırılmıştır.

Tek yapı ölçeğinde Büyük Çukur Han mimarisi incelenmiş, mevcut verilerden yola çıkarak tarihsel sonuçlara varılmaya çalışılmıştır. Sonuçta yapı ve yakın çevresi için koruma ve değerlendirme önerisi geliştirilmiştir.

ABSTRACT

Istanbul is a city which is continuously changing and getting more and more crowded. The increase in population in the country leads to a rapid urbanization which causes the degeneration of the buildings.

Eminönü is one of the most ancient and historical areas of Istanbul. Although there has been different phases from Byzantine empire to our present time, Eminönü has never lost its functions. At the north there were the city walls of Haliç, some harbours and commerce colonies.

During the Ottoman Empire, Eminönü still remained commercial harbour. Afterwards the harbour property was lost because of the destructions in the last century and the construction of new motorways. Wholesale still exists in this region where traffic is quite heavy. It is obvious that all commercial and historical buildings which are condensed in this area should be used in a healthier and more commercial way.

The study consists of the area between Yeni Mosque and Rüstempaşa Mosque, which is examined from a geographical and historical point of view. The social properties and development of this region are investigated.

The information which follows as a result of the observations are shown in some analytic documents. Büyük Çukur Han architecture is investigated and using the existing data some historical results are obtained. As a conclusion some suggestions on the protection and evaluation of the building and its environment are presented.

1. GİRİŞ

Büyük Çukur Han ve Çevresi Koruma Projesi; Günümüzde halkın bilinçsizliği nedeni ile, tarihsel değeri bulunan yapılara uygulanan her türlü haksızlığa karşı hala direnmeye çalışan kültür yapılarımızı korumaya yönelik bir çalışmadır.

Bir ticaret merkezi olan Eminönü'nde, Büyük Çukur Han merkez alınarak, gözlemler ve dökümantasyon çalışması ile bir araştırma yöntemi geliştirilmiştir. Buna göre aşağıdaki araştırmalar yapılmıştır.

2. Bölümde tarihi gelişim irdelenerek, Bizans öncesinden günümüze kadar bölgenin durumu ele alınmıştır.

3. Bölümde alışveriş eyleminin oluşumu ve bugüne gelinceye kadar ki gelişimi irdelenmiş, alışveriş eyleminin nerede hangi şartlarda yapıldığı, iklimsel, çevresel ve emniyet faktörlerinin mekanlara etkisi ve hangi mekanlarda oluştuğu kapsamlı bir biçimde incelenmiştir.

4. Bölümde bölgeye ait kentsel ölçek analizleri yapılmıştır. Bölgenin ulaşım arterleri, ticari ve turizm faaliyetleri genel olarak incelendikten sonra yeni yapıların tarihi doku ile uyumlu olup olmadığı, korunması gereken yapıların yıpranma dereceleri ve yapım tarihleri belirlenmiştir. Sorunlar belirlendikten sonra çözüm yolları bulunmaya çalışılmıştır.

5. Bölümde Rüstem Paşa Yapılar Topluluğu merkez alınarak İstanbul han mimarisi ve gelişimi incelenmiştir. Büyük Çukur Han mimarisi, malzeme, mimari ve yapı tekniği açısından incelenmiş ve restorasyon önerileri geliştirilmiştir.

6. Bölümde bölgenin sorunlarına çözüm önerileri getirilmiştir.

2. BÖLGENİN TARİHSEL-FİZİKSEL OLUŞUMU

2.1. Bizans Öncesi

İstanbul'da yazılı tarih öncesi dönemleri aydınatabilecek kazı çalışmaları yapılamamıştır. Bunun nedeni ise; İÖ. 7.yy'dan itibaren bölgede sürekli olarak yerleşim alanları kurulmasıdır ("İstanbul", 1983:3797).

Kazı çalışmaları sonucu Küçükçekmece gölünün kuzey ucundaki Yarımburgaz Mağarası'nın İstanbul'un bilinen en eski yerleşmesi olduğu ortaya çıkmıştır. Mağara da yapılan arkeolojik kazılarda üç yerleşim katmanlaşması saptanmıştır: En üstte Bizans katmanı, altında Kalkolitik çanak çömlek katmanı, bununla ana kaya arasında Paleolitik dönem katmanı bulunmaktadır ("İstanbul", 1983:3797-3798).

İstanbul ve çevresinde başka Paleolitik Dönem buluntuları da elde edilmiştir. Yarımburgaz Kalkolitik'i çanak-çömlek buluntularına göre, Kalkolitik'ten daha önceki bir döneme tarihlenmektedir.

Fikirtepe'de tek bir kültür katmanı saptanmış ve buradaki buluntuların başka katmandakilerle karşılaştırılamaması yüzünden Fikirtepe kültürünün tarihlendirilmesi kesinlik kazanamamıştır. Ancak bulunan tek kültür katmanından hareketle, yöre kültürü Son Kalkolitik Döneme tarihlendirilmiştir ("İstanbul", 1983:3798).

Yazılı Tarih Çağları'nın ilk dönemlerinden başlayarak İstanbul, sürekli bir geliş-gelişe sahne olmuştur. İÖ. 1200'lerde, Avrupa'dan inen İlliryahılar'ın yerlerinden ettiği Yunan Halkı İstanbul'dan geçerek Anadolu'ya girmişler, bir bölümü de Traklar, Frigler, Bitin'ler vb. İstanbul ve çevresine yerleşerek, yörenin Megaralıları'dan önceki yerli halklarını oluşturmuşlardır. Plinius'un Lygos adıyla söz ettiği kentin halkını, gerçekte bu topluluklar oluşturmaktaydı.

İki yüzyıl kadar süren kolonileşme süreci sonunda Boğazlar kolonilerle çevrildi. İÖ. 660'lara doğru, Marmara ile Haliç arasındaki burun üstüne ikinci bir koloni kenti, Byzantion kuruldu. Byzantion, kuruluşundan İ.S. 395'te Roma Devleti'nden ayrılmasına kadar çeşitli saldırılara uğrayarak yaşamıştır ("İstanbul", 1983:3799).

2.2. Bizans Dönemi

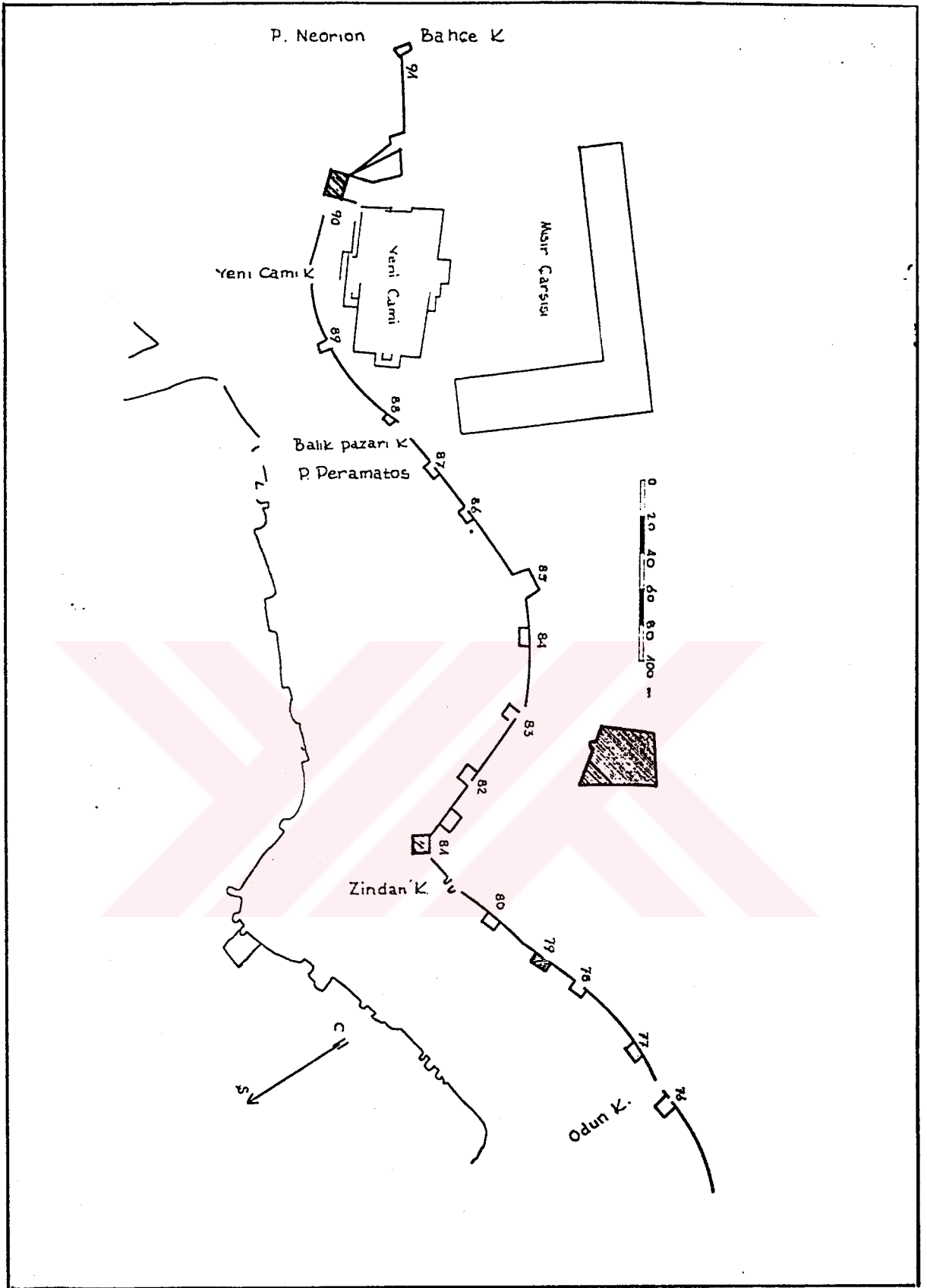
2.2.1. Bizans Döneminde Eminönü'nün durumu

İmparator Konstantin devletin merkezini Roma'dan İstanbul'a naklettiği, zaman şehri Roma'daki idari bölünmeye uygun olarak ondört bölgeye ayırır. 5. Bölge Forum Konstantini'den bugünkü Sirkeci İskelesine inen hattı içine alıyordu. 6. Bölge de Forum Konstantini'den Odun Kapısına kadar devam ediyordu ("İstanbul", 1968, C.5:1150).

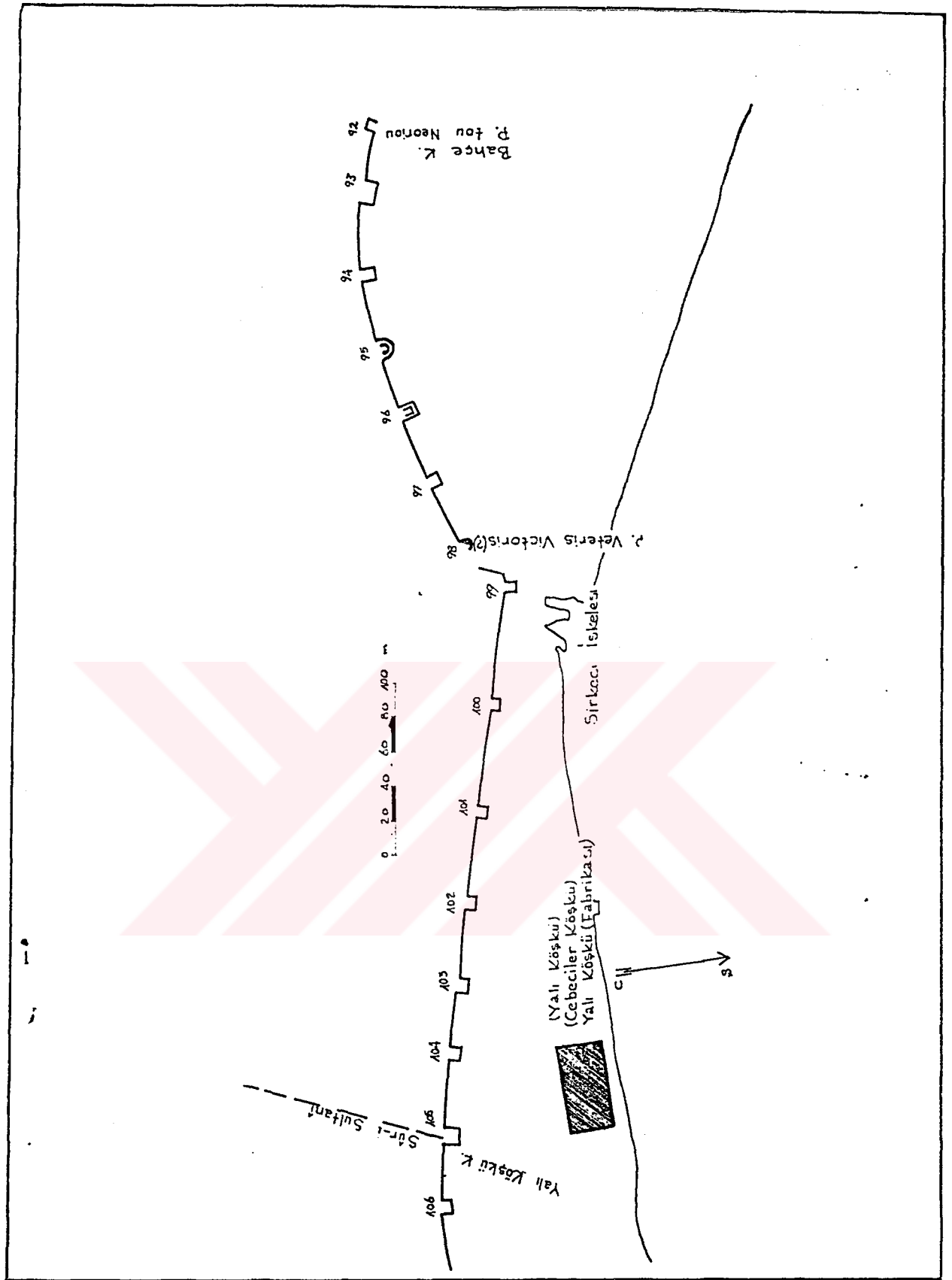
Konstantinapolis'in en büyük limanı Neorion adını taşıyordu. Bugünkü Eminönü, Haliç kıyısı üzerindeki Neorion (Bahçe) Kapısı ile Porta Drungari (Odun) Kapısı arasındaki kıyı ve liman bölgesi idi (Bkz.R.1).

Bizans Döneminde, Haliç kıyısındaki surlar denize çok yakın olduğu için gemiler derin olan bu bölgeye kolaylıkla yanaşabiliyorlardı. Böylelikle iskeleye boşaltılan mallar kolaylıkla sur içine alınabiliyordu (Bkz.R.1-R.2). Eminönü'nün sınırı da diyebileceğimiz Neorion (Bahçe) Kapısı ve iskelesi çevresine, çok eskiden beri Yahudiler yerleşmişti. Bu nedenle halk buraya, Neorion Kapısı adının yanı sıra Oraile Pile yani Yahudi Kapısı'da diyorlardı. 12.yy'da Cenevizlilere bu bölgede oturma izni verilmiştir. Ceneviz kaynaklarına göre burada kendilerine özel bir iskele olduğu ve kapının "Porto Bonu" adında olduğu yazılmaktadır. Bunun Yahudi Kapısı olup olmadığı anlaşılamamıştır (Kuban, 1994-a, C.3:158).

Eski Galata Köprüsü'nün Unkapanı tarafında "Perama" (Balıkpazarı) Kapısı vardı. Bu kapı, Galata ile İstanbul arasındaki deniz bağlantısını sağlayan iskelenin karşısındaki kapıdır (Bkz.R.1). Latinler buradaki iskeleyi "Skala Sycena" (Galata İskelesi) olarak adlandırmıştır. Türk döneminde yakın zamana kadar Eminönü-Karaköy arasında yolcu taşıyan kayıklar buradan yolcu alıyorlardı. Galata ile İstanbul arasında Haliç'in en dar olduğu bu geçitte daha sonra Galata Köprüsü yapılmıştır. Balıkpazarı Kapısı, Bizans Döneminden bu yana balık satıldığı için bu isimle anılır olmuştur. Yine bu civarda Bizans Döneminde Baharat Pazarları vardı. Bu gelenek Mısır Çarşısı ile bugün de devam etmektedir (Kuban,, 1994-a, C.3:159).

R.1. Kapı ve Surlar ; Odun Kapısı-Bahçe Kapısı Arası (Dirimtekin)

R.2. Kapı ve Surlar ; Bahçe Kapısı - Yalı Köşkü Kapısı Arası (Dirimtekin)

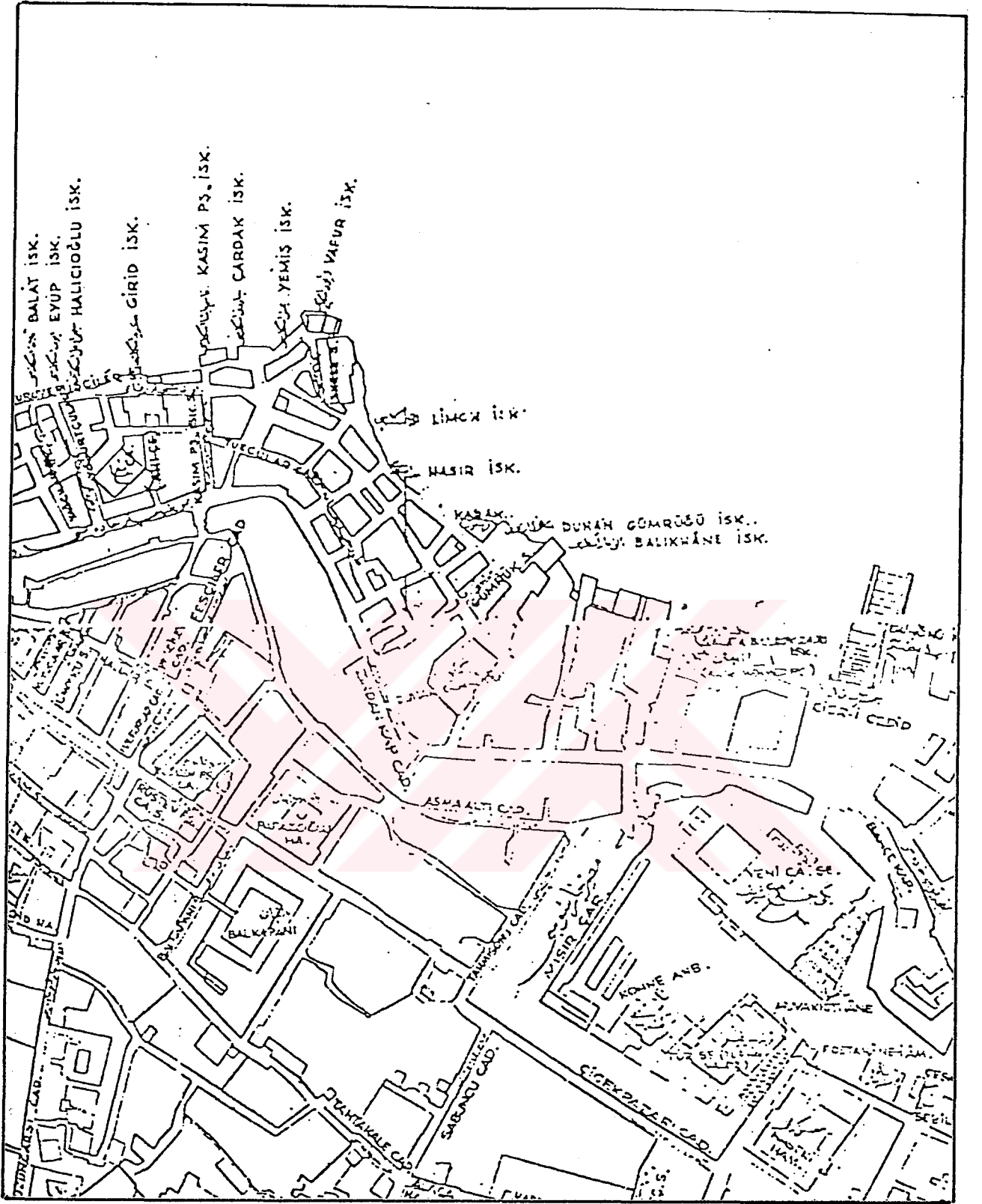
Türk Döneminde Balıkpazarı Kapısı'nın iskelesine Yemiş iskelesi denmiştir. Bunun hemen doğusunda Hasır iskelesi yer almaktadır (Bkz.R.3). Venedik'lilerin Bizans Dönemi'ndeki önemleri ile orantılı olarak, buradaki kapılar önünde Haliç'in en büyük iskeleleri vardı.

Eminönü'nün Bizans Dönemi'ndeki son sınırı "Porta Drungari" (Odun Kapısı) 'dır. Bu üç kapının bulunduğu bölge, Bizans İmparatorları tarafından Venedik'lilere tahsis edilen bölgedir. Venedik Balyosunun Tahtakale'de bir konutu vardı. Odun Kapısı'ndan kıyı boyunca Sirkeci'ye uzanan yola da "Via Drungariu" deniyordu. Buradaki iskeleye kereste indiriliyordu. Türk Döneminde de aynı gelenek sürdüğü için buraya "Odun Kapısı" adı verilmiştir (Kuban,1994-a, C.3:159).

Venedik'liler 812'den itibaren Bizans'tan ayrılmış ve tacirler cumhuriyeti olarak kurulmuştur. Venedik'le beraber İtalya'da Amalfi, Pisa ve Cenova gibi cumhuriyetlerde kurulmuştur. İmparator, Bizans'ın ticaretle ilgili olarak faydalandığı bu kolonilere belirli imtiyazlar sağlamışlardı. Bu dört imtiyaz bölgesi bugün Eminönü'ndeki köprünün sağında ve solunda bulunan alandır ("İstanbul",1968, C.5:1157-1158) (Bkz.R.6).

Eminönü 10.yy'dan itibaren imtiyazlı bölge olarak İtalyanlara tahsis edilmişti. Eminönü'nden doğuya doğru Venedik Bölgesini Amalfi'lilerin, sonra da Pisa'lıların bölgelerinin izlediği kabul edilmektedir. Yine bu bölgede Reguza'lılar, İspanyol'lar, Provans'lılar, Ankona'lılar ve küçük bir Alman kolonisi de yaşamıştır. Fakat bunlara özel bir yer tahsisi yapılmamıştır.

1112'de Alexi Komnen Pisa'lılara buraya yerleşme hakkı tanımıştır. Pisa'lılar 11.yy'ın sonlarında Bizans'ta imtiyazlı bir bölge elde ettiler. Bizans'a son gelen Ceneviz'lilerdir. 12.yy'da bölgeye yerleşen bütün latinler, Bizans'lılar tarafından katledilmiştir. Fakat 1261'den sonra Venedik'lilere ve Cenevizlilere yine eski hakları verilmiştir. Bütün bu yabancı kolonilerden günümüze hiçbir kalıntı kalmamıştır (Kuban,1994-a, C.3:159).

R.3. 19.yy'da Haliç İskele ve Gümrükleri; Yeni Cami-Balat İskelesi Arası (Ayverdi)

Eski Bizans şehrinin limanı “Ta Eugeniou” civarında idi. Surlar içinde bulunup iki burçla müdafa edilmekteydi. Septimus Severus devrinde (193-211) şehir şimdiki Eminönü meydanına kadar genişleyince, liman Sirkeci’ye kadar büyüdü.

Liman üç kısma ayrılmıştır. İlk kısım tersane Neorion’dur. Merkezde ise şimdiki Sirkeci iskelesi yerinde asıl ticaret limanı olan Portus Prosfhorion, üçüncü olarak da Timasius iskelesi vardı. Şehre muhtelif denizlerden ve Anadolu’dan gelen yiyecek maddeleri, hayvan vb. buradan şehre sokuluyordu (Bkz.R.1-2-3).

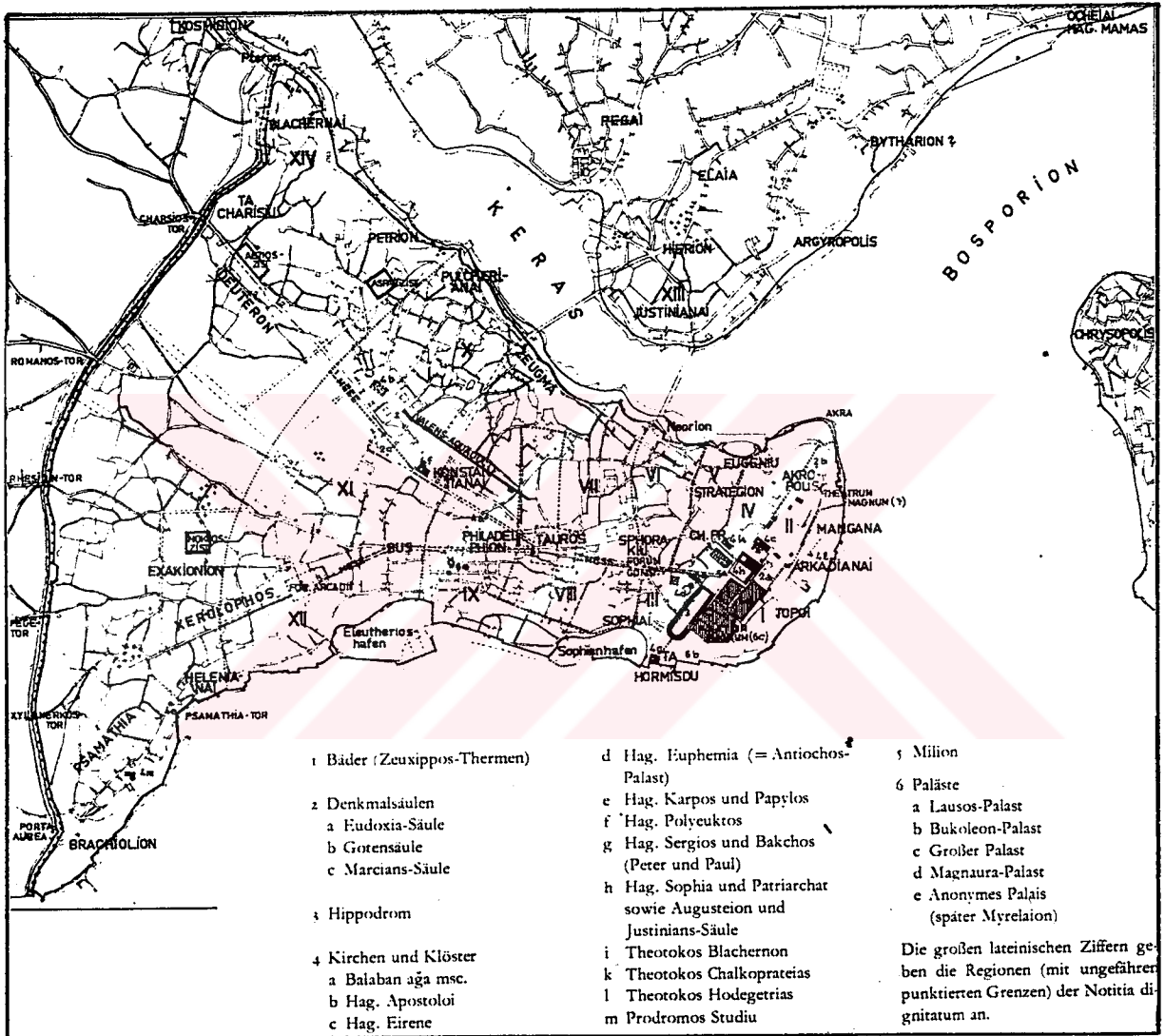
Bu limanlar 8. ve 9.yy’larda önemlerini yitirmişler, fakat İtalyanlar’ın doğu ticaretine hakim olmalarıyla yeniden önem kazanmıştır. 1203-1204’deki yangınlardan sonra, nüfus Haliç sahiline doğru yoğunluk kazanınca, eski liman Galata ile beraber birinci derecede ticaret limanı haline gelmiş bulunuyordu. Bu durum 1453 yılına kadar devam etmiştir (Dirimtekin, 1956:8).

2.3. Türk Dönemi. 15. ve 20.yy’lar arasında Eminönü

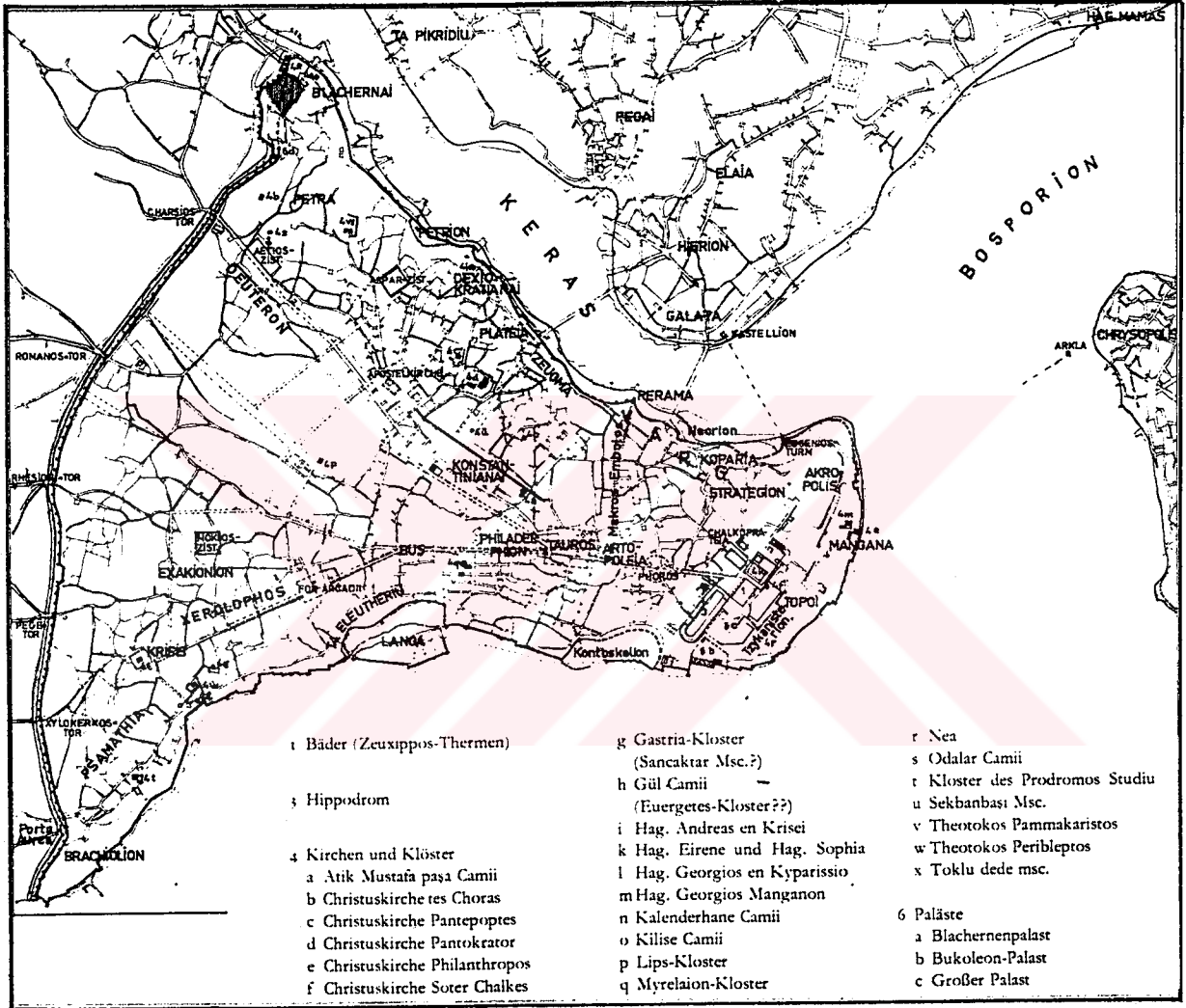
İstanbul 1453’te Osmanlı’ların eline geçtiğinde, şehrin ticaret yaşamı güç durumdaydı. Fatih kentin ticaret yaşamını canlandırmak için birtakım girişimlerde bulundu. Bedesten-i Atik (Bugünkü İç Bedesten) bu amaçla kuruldu. Bunun çevresine tek katlı ve ahşap dükkanlar yapıldı. Bu dükkanlar Fatih döneminde 3667’yi buldu (“İstanbul”, 1983:3824).

İstanbul’un büyük bir liman semti olan Eminönü, kentin ithal ettiği malların boşaltılıp saklandığı, binlerce denizci ve tüccarla, onlara hizmet verenlerin hizmetlerini gören yoğun bir iş merkeziydi (Kuban, 1994-a, C.3:161).

Yağ, bal, un, erzak, tahıl, kahve, tütün, enfiye, ipek, pamuk ve dokuma, buradaki Un Kapanı, Yağ Kapanı, Bal Kapanı gibi belirli yerlerde gümrüklenirdi. Dolayısıyla limanın hemen arkasında yoğun bir hanlar bölgesi ve çarşılar oluşmuştu. En büyük hanlar Kapalıçarşı’ya giden yol üzerinde bulunmaktadır. Eminönü bölgesinin önemli hanları arasında Balkapanı, Çukur, Papazoğlu, Yeni, Kiraz ve Haraççı Hanı sayılabilir. Bunlardan Balkapanı Hanı’nın yapım tarihi 15.yy.’a kadar uzanır. Bu sebeble ticaret hanları içinde önemli bir yere sahiptir (Bkz.R.8).

R.4. 4-7.yy.'lar Arasında Tarihi Yarımada (Müller)

R.5. 8-12.yy.'lar Arasında Tarihi Yarımada (Müller)

Çağlar boyunca bir transit merkezi olan Eminönü'ndeki kervansaraylarda o zamanki ulaşım sistemine uygun olarak, İstanbul'un kapılarına yönelen alanlarda yer almışlardır. Eminönü bugün bile ülke içi başlıca alışveriş merkezi özelliğini sürdürmektedir. Eskiden beri özel bir ticaret ve zanaat dalında ihtisas kazanmış, aynı malın ticaretini yapanların adını taşıyan han ve sokaklar bugüne kadar ulaşmıştır (Kuban, 1994-a, C.3:164).

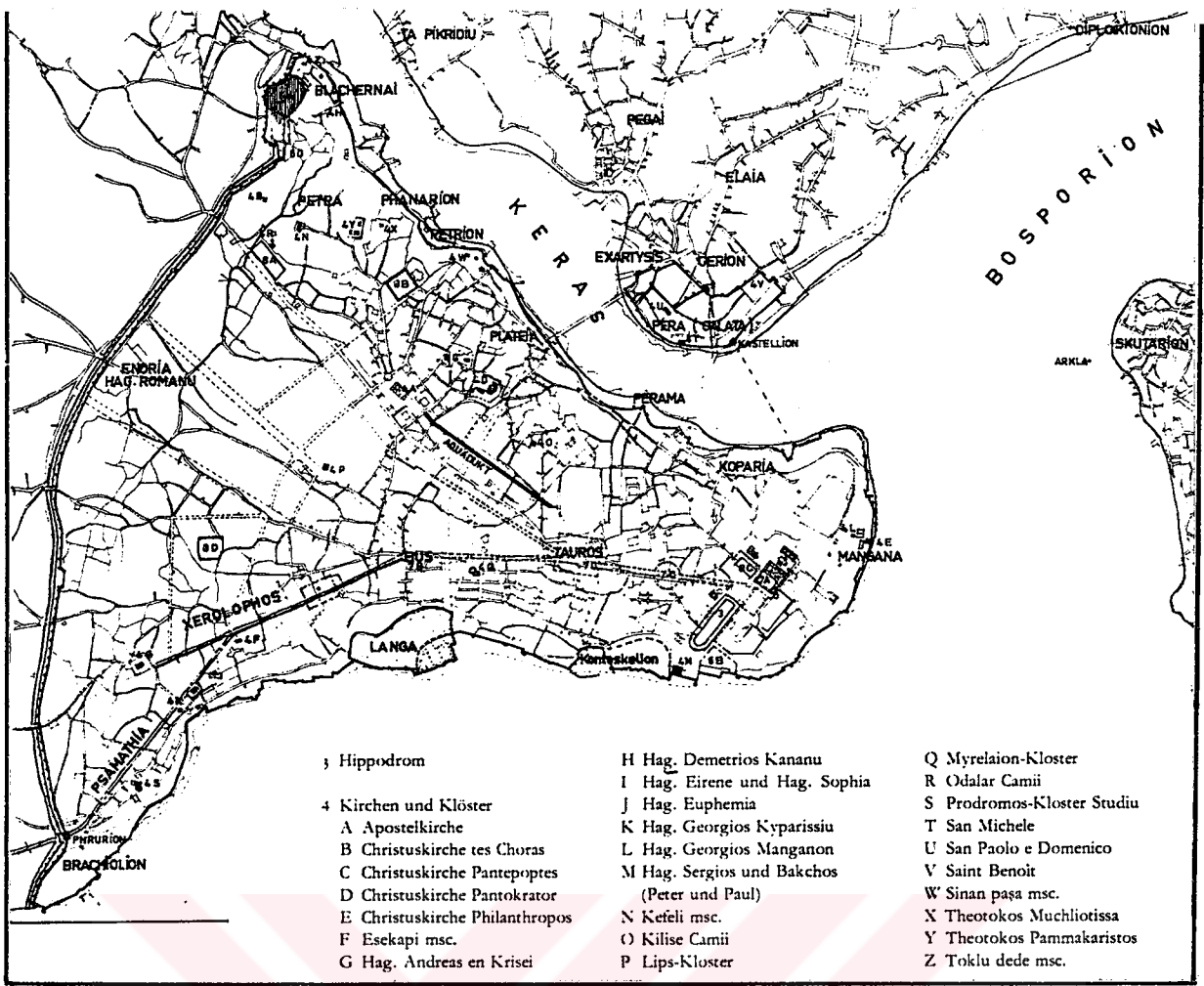
16.yy ortalarına doğru Rüstem Paşa Cami ve Külliyesi yaptırılmıştır. Külliyeyle ait hanlar ise Küçük ve Büyük Çukur Hanlardır. O dönemde, İstanbul'a taşradan gelen ve çoğunlukla da ticaretle uğraşan kişiler ve genellikle tüccarlıktan gelme yabancı konsolosları da bu hanlarda kalırlardı ("İstanbul", 1968, C.5:1214).

16.yy sonlarında Yeni Cami temeli atılırken burada bulunan yahudi mahallesi ve Sinagog istimlak edilmiş ve sahiplerine de iki kat ücret verilmiş. Ancak cami inşası yarım kalınca tekrar buraya gelip yerleşmişlerdir. Buradaki binaların her biri kırk elli yahudi ailesini alabilecek büyüklüktedir. Yahudilere Balat ve Hasköy, iskan bölgesi olarak gösterilmişse de, faal bir ticaret merkezi olan Balık Pazarı semtinden yine de ayrılmamışlardır (Koçu, 1963,C.5:3824).

Nüfusun artması ve kentin genişlemesine paralel olarak, 17.yy'da kentin ticaret bölgeleri Beyazıt'tan Aksaray'a, Saraçhane'ye doğru genişlemiştir. Buradaki hanlar özellikle Eminönü-Beyazıt arasına kuruldu. Bu yüzyılda inşa tekniğinde ahşap sistem terk edildi (Bkz.R.8).

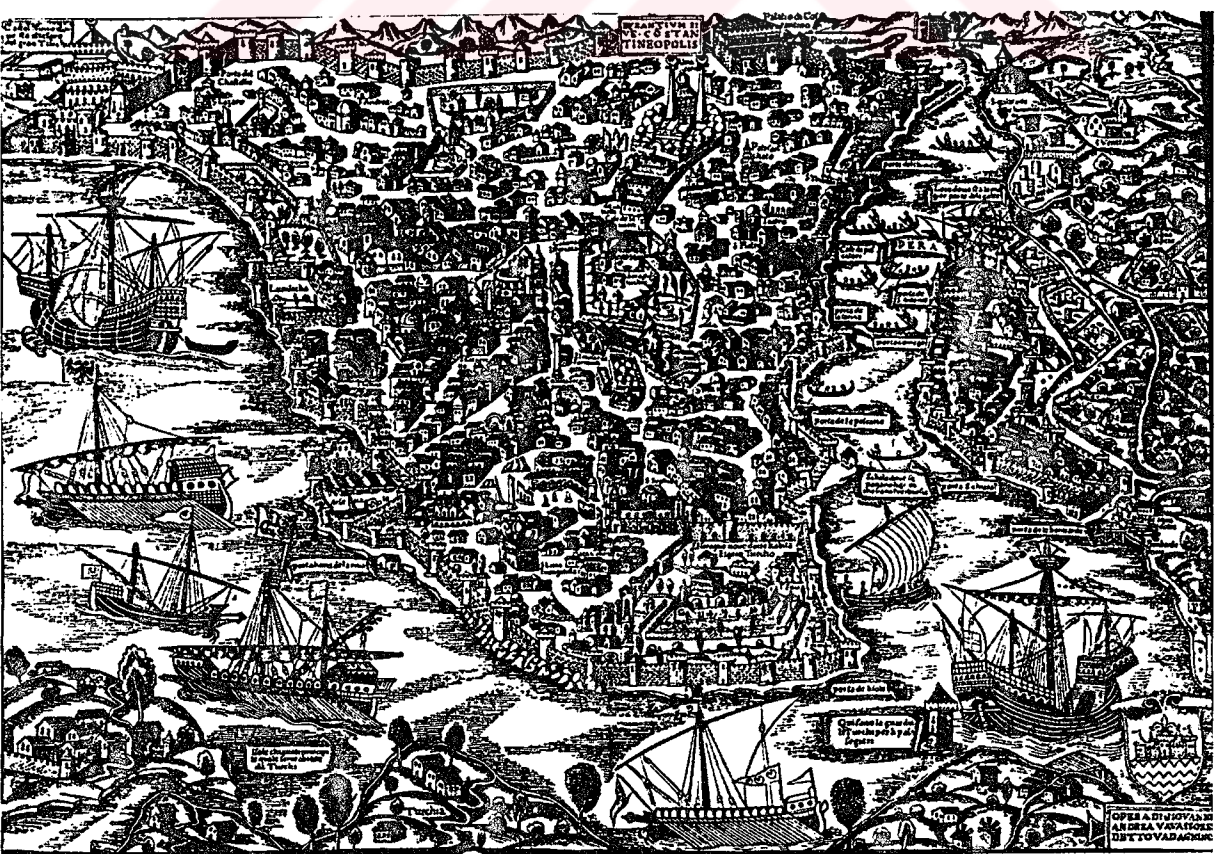
17.yy'da Eremya Çelebi'nin anlatımına göre, kent surunun bahçe kapısı bugün özgün biçimini tümüyle kaybetmiş olan, Bursa Tekkesi Mescidi ya da Arpacılar Mescidi denilen yapının arkasındaydı. Arpa Emni de burada otururdu. Buradaki sur köşesinin sahilinde "Meydan İskelesi" denilen iskele vardı. Bu meydana sarayın odunları geldiği gibi, sarayın etleri de mezbahada kesiliyordu. Bu kapının önüne hem Anadolu Yakası'na, hem Marmara'ya, hem de Mısır'a giden gemiler demirliyorlardı (Bkz.R.7).

Bahçekapı'dan batıya doğru gümrük emini vardı. Ambarlar da burada bulunuyordu. Eremya Çelebi "Uzak diyarlarda dolaşan tüccarlar mücevherat, değerli kumaşlar, demir, kurşun, kalay, boya, deri, pamuk, kenevir getirirler. Meydan iri bal

R.6. 13-15yy. Haliç ve Tarihi Yarımada; İtalyan'lara verilen imtiyazlı bölgeler (Müller)

R.7. Gravür; Haliç ve Yarımada Çevresinde Ticaret Gemileri (Giovanni Andrea)

R.8. 15-18.yy.'lar Arasında Türk Dönemi ve Yapıları (Müller)

fiçlarıyla doludur.” der. Mısır’dan gelen hasırlar, balmumu, kahve, pirinç, kuru ve taze yemiş, özellikle Zindan Kapısı önündeki büyük iskeleye gelirdi (Kuban,1994-a, C.3:161).

Yedikule ve çevresindeki esnaf deri ve tabaklama işiyle uğraşıyordu. 17.yy’ın sonlarına doğru Üsküdar, Tophane, Kasımpaşa, Hasköy, Eyüp gibi semtlerde de başka tabakhanelerin açılması üzerine, buradaki esnaf yeterli hammadde elde edemez olmuş, işleri bozulmuş hatta vakıf kiralarnı ödeyemez duruma düşmüştü. Tabakhanelerin çoğalmasına koşut olarak, aynı yıllarda kentteki mezbaha sayısı da artmıştı nitekim Yedikule başta olmak üzere, Çatladı, Aya Kapısı, Şuhud, Eminönü, Balıkpazarı, Hasır İskelesi, Balat ve Yenikapı gibi semtlerde de hayvan kesimi yapılmaya başlanmıştı. 17.yy sonunda 800 bini bulan nüfusuyla İstanbul, Londra ve Paris gibi kentleri geride bırakmış, Ortadoğu ve Avrupa’nın en büyük kenti ve merkezi olmuştu (Güran, 1976:38).

1736’da Yeni Cami etrafındaki yapılar Balıkkapısı çarşısı oluşturmuştur. Bu devirde her türlü mal satılan günlük pazarlar kurulurdu (“İstanbul”, 1983:3819- 3836).

İstanbul’un Haliç kıyısındaki meşhur iskele ve kolluğu ise Çardak iskelesi kolluğudur. Çardak iskelesi, Bostancıbaşı defterinde şöyle tespit edilmiştir: “Eminönü tarafından gelirken Tütün Gümrüğü İskelesi, tütüncü dükkanları, Hasır İskelesi, Limoncu dükkanları, Çardak Kolluğu ve iskelesi, yemişçi dükkanları ve Yemiş İskelesi.” İstanbul’a getirilen meyve ve sebzeler bu iskeleden devlet emri ile indirilirdi. Asayişî Yeniçeriler sağlıyordu. Suçlular içinse bir tevkifhane vardı (Bkz.R.3).

Burada sosyal yaşam oldukça hareketlidir. Özellikle kahveler ve iskele başındaki dükkanlar ile yüzlerce kayık bu ortamı sağlıyordu. Sultan 2. Mahmut yeniçeri ocağını kaldırdığı sırada tanzim edilen bir Bostancıbaşı defterinde, bu sahil şöyle tespit edilmiştir: “Şilahşör Süleyman Ağa’nın bekar odaları, Valide Hanı’nın bulunduğu sahil kısmı, Ortaköy’e işleyen kayık iskelesi, İzzet Mehmet Paşa Cami, Karaköy’e işleyen kayık iskelesi, Tütün gümrüğü iskelesi, Hasır İskelesi, Çardak Kolluğu ve iskelesi.” (Güran, 1976:41).

19. yüzyıl’da ekonomik sıkıntılar başlamış ve Osmanlı Devleti gerileme dönemine girmişti. 2.Abdülhamit, saltanatının son yıllarında, İstanbul’u güzelleştirmek

amacıyla, Paris Belediyesi Başmühendisi Bouvard ile anlaşmıştı. Bouvard'ın hazırladığı planlarda, Eminönü ve Karaköy'de meydanlar öngörülüyordu. Ancak bunlar parasızlık nedeni ile uygulanamadı.

19.yy'da kent içi ulaşımında büyük yenilikler oldu. Galata'nın Eminönü karşısında olması buradaki ticari yaşamı hareketlendirdi. Bunun sonucunda 1837'de Azapkapı ve Unkapanı arasında ahşap bir köprü yapıldı. Böylelikle kentin iki önemli ticaret merkezi birbirine bağlandı. 1845'de yapılan Galata Köprüsü bu bütünleşmeyi güçlendirdi. Kentte merkezi iş alanı oluşumu bakımından tarihi yarımadaıyla Galata arasında belirgin bir işbölümü ortaya çıktı. Böylelikle Galata ekonominin asıl karar ve yönetim merkezi olarak sivrildi ("İstanbul", 1983:3819 - 3836) (Bkz.R.9).

Bölge, 1936 yılından başlayan ve 1986 yılına kadar aralıklarla devam eden istimlaklerden dolayı oldukça değişim geçirmiştir. 20. yüzyılın başlarında Klasik Osmanlı Hanları'nın yanı sıra geç devir hanlarının varlığı dikkat çekmektedir.

1936 yılında Yeni Cami ve Mısır Çarşısı'nın önündeki yapılar yıkılmıştır. Yıkılan yapılar arasında Büyük Valide Hanı, İzzet Mehmet Paşa Cami ile Balıkpazarı Kapısı ve Yeni Cami Kapısı vardı (Bkz.R.9-10).

1957'de yapılan istimlakte ise Lüleci ve Peynirci Akif Sokağı arasındaki bloklar yıkılmış ve Balıkpazarı'nın dükkanları kaldırılmıştır. 1958'de belediye Mısır Çarşısı'nın Tahmis caddesi üzerindeki dükkanları restore ettirerek, balıkçılara tahsis etmiştir. Eminönü Unkapanı'na bağlayan ana yolun büyük bir kısmı Balıkpazarı Caddesi'dir. Zindankapı keresteciler caddeleri de, Balıkpazarı Caddesi'nin diğer isimleridir.

Bu çarşı boyu caddesinin 1952 yılındaki durumu şöyle anlatılmaktadır: "Eminönü'nün ve Rüstem Paşa mahalleleri arasında sınır teşkil eden ikişer, üçer katlı binalar altında dükkanlar sıralanmıştır. Yol ise iki arabalık olup parke döşelidir." Yine 1957'de yok olan mahalleler arasında, Zindankapısı Sokağı, Çirozcu Sokağı, Yoğurtçu Sokağı, Ahi Çelebi Mahallesi, Tuzcular Sokağı, Hasır İskeleyi Sokağı ve Limoncular yer almaktadır.

Bu yıkımlar sonucu, Eminönü-Unkapanı Caddesi açılmış ve Eminönü Sirkeci arasındaki gümrük ambarları kaldırılarak Eminönü Meydanı yok olmuştur.1966 yılında

ise trafiğin yoğunlaşması ile yeni bir proje hazırlanarak, açılan cadde ile Yeni Cami önündeki alanın kaldırılmasına sebep olmuştur. 1986'da yapılan son istimlak ise Yemiş Çarşısı ve Zindan Han etrafındaki yapılar yıkılmıştır (Koçu, 1963, C.5:3824) (Bkz.R.11).

2.4. Eminönü'nün İstanbul İçindeki Yeri

2.4.1. Bölgenin Bugünkü Yapısı

Eminönü; İstanbul Haliç girişinde, Unkapanı yolu üzerindeki İstanbul Ticaret Odası binası ile, Sirkeci arasındaki kıyı şeridini ve onun hemen arkasındaki ticaret bölgesini kapsar. Semt olarak doğuda Sirkeci ile kesin bir sınırı yoktur. Batıda eskiden Odun Kapısı denilen, şimdiki Ticaret Odası binasının bulunduğu yere kadar uzanır. Eminönü'nün adı, Osmanlı döneminde deniz gümrüğü ve Gümrük Eminliği'nin burada bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Eminönü, tarih boyunca, İstanbul'un en önemli limanı olmuştur. Ticaret, buna bağlı olarak ithalat, ihracat ve pazar burada yoğunlaşmıştır. 1930'lu yıllara kadar süregelen Balık Pazarı, iskeleleri, kahvehaneleri, faytonları , Yeni Cami karşısındaki dükkanları, küçük meydanı, biraz içerilere doğru hanları ile oluşturduğu tarihsel dokudan günümüze pek az şey kalmıştır.

Eminönü merkezi iş alanı zaman içinde ülke ve İstanbul'daki sosyo-ekonomik gelişmelere bağlı olarak değişime uğramıştır. İstanbul şehrinin nüfusunun hızla artması ve alansal yayılması ile merkezi iş alanlarının kendi iç yapılarındaki değişim, genelde ticari kuruluşlardaki yenilikler, fonksiyon alanlarının yer değiştirmesi, yeniliklerin ortaya çıkması, eski merkezi iş alanındaki kurumları ve ilişkileri etkilemiştir. Bunun en açık örneklerinden biri Eminönü'dür.

Günümüzde merkezi iş faaliyetleri Cağaloğlu, Nuruosmaniye ve Beyazıt doğrultusunda yayılırken, dikey büyüme birkaç katlı binalardaki konutların işyerine dönüşmesiyle gerçekleşmektedir. Eminönü İlçesi'ndeki işyeri sayısı hızla artıp 52000'e

çıkarken (Hoca Paşa Mahallesinde 18000, Sirkeci’de 5400, Mercan’da 16163, Beyazıd’da 13000 işyeri) Eminönü İlçesinin ve özellikle merkezi iş alanı çevresindeki mahalleleri nüfusu gittikçe azalmaktadır. Eminönü Mahallelerinde yaşayan nüfus, konutların yerini işyerlerinin almasıyla birçok mahallede son derece azalmıştır. Örneğin günümüzde Hobyar Mahallesinde 270 kişi, Hoca Paşa da 2657 kişi, Mercan’da 229 kişi, Rüstem Paşa’da 147 kişi, Süleymaniye’de de sadece 105 kişi yaşamaktadır (Özgüç, 1994, C.3:164).

Değişik faaliyetlerin Eminönü’nün değişik kesimlerinde yoğunlaşmış olması da merkezi iş alanının bir özelliğidir. Örneğin manifatura ürünlerinin toptan ve perakende satışı, Sultanhamam Meydanı ve çevresinde toplanırken, Bahçekapı bankaların, Tahtakale perakende ticaret faaliyetlerinin ve para piyasasının bir kısmının, Yeşildirek giyim eşyası imalathaneleri ve toptancıların yoğunlaştığı kesimlerdir (Kuban, 1994-a, C.3:164).

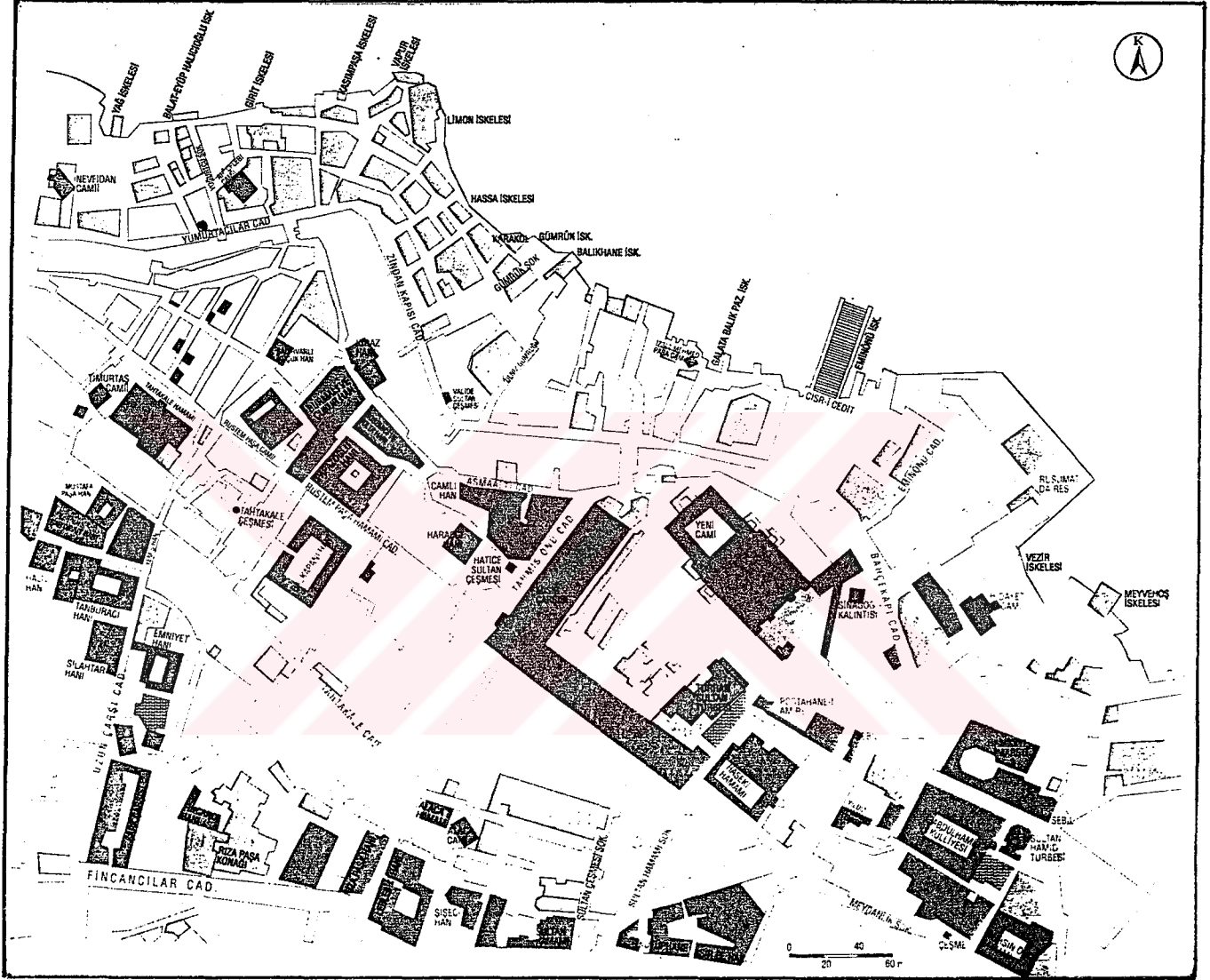
Günümüze kadar Eminönü çevresinde birçok değişiklik meydana gelmiştir. Trafiğin yoğunlaşması, teknolojinin ilerlemesi ve ekonominin değişim göstermesi gibi etkenler, yıpranma ve yok olma sürecini hızlandırmıştır.

Eminönü ve çevresinde yapılan, hatta günümüze kadar gelen istimlaklerle bölgenin çehresi önemli ölçüde değişmiştir. İlki 1845’de yapılan Galata Köprüsü ve 1966’da açılan Ragıp Gümüşpala Caddesi ile Eminönü, Avrupa yakasında bütün yolların geçtiği bir merkez olmuştur. 1936 yıllarında başlayan istimlakler, 1985’lerdeki kıyı şeridini açma çalışmalarına dek sürmüştür (Bkz.R.9-10).

Eminönü’ndeki hanlar bugün kullanım biçimleri itibariyle, kaderlerine terk edilmiş durumdadır. Yapılan yeni binaların bazıları ise çevreye uyumsuzluk göstermektedir. Herşeye rağmen Eminönü, eski ticari özelliğini hala canlı tutmaktadır. Bu özelliğinin yanında tarihsel önemi bakımından turistleri çeken bir bölgedir.

Yeni yapılan Galata Köprüsü ile birlikte Eminönü’nde önemli yol, kavşak ve meydan düzenlemeleri yapılmıştır. Yapılan alt geçitler ve yeni düzenleme ile rahatlama sağlamış, fakat trafik sorununu tam olarak çözememiştir (Kuban, 1994-a, C.3:158).

3.2. Bölgeye Ulaşım

R.9. 1875'te Haliç Kıyısı Şeridi ve Bölgedeki Yapılar Topluluğu (İstanbul Ansiklopedisi)

3.2.1. Deniz Yolu Bağlantı Noktaları

Sirkeci’de yeralan vapur ve arabalı vapur iskeleleri, Boğaz ve Anadolu yakasına geçiş noktalarıdır. Çeşitli vapurlar Rumeli, Anadolu ve ada iskelelerine devamlı insan ve yük taşırlar.

Yeni Galata Köprüsü ile Haliç içerisine büyük tonajlı gemilerin girebilmesi sağlanmıştır. Burada halen çeşitli tersaneler faaliyetlerini sürdürmektedirler. Galata Köprüsü’nün haliç tarafından hareket eden motorlu tekneler, Anadolu Yakasına yolcu taşımaktadırlar. Ayrıca Sirkeci’de deniz otobüsü seferleri başlamıştır.

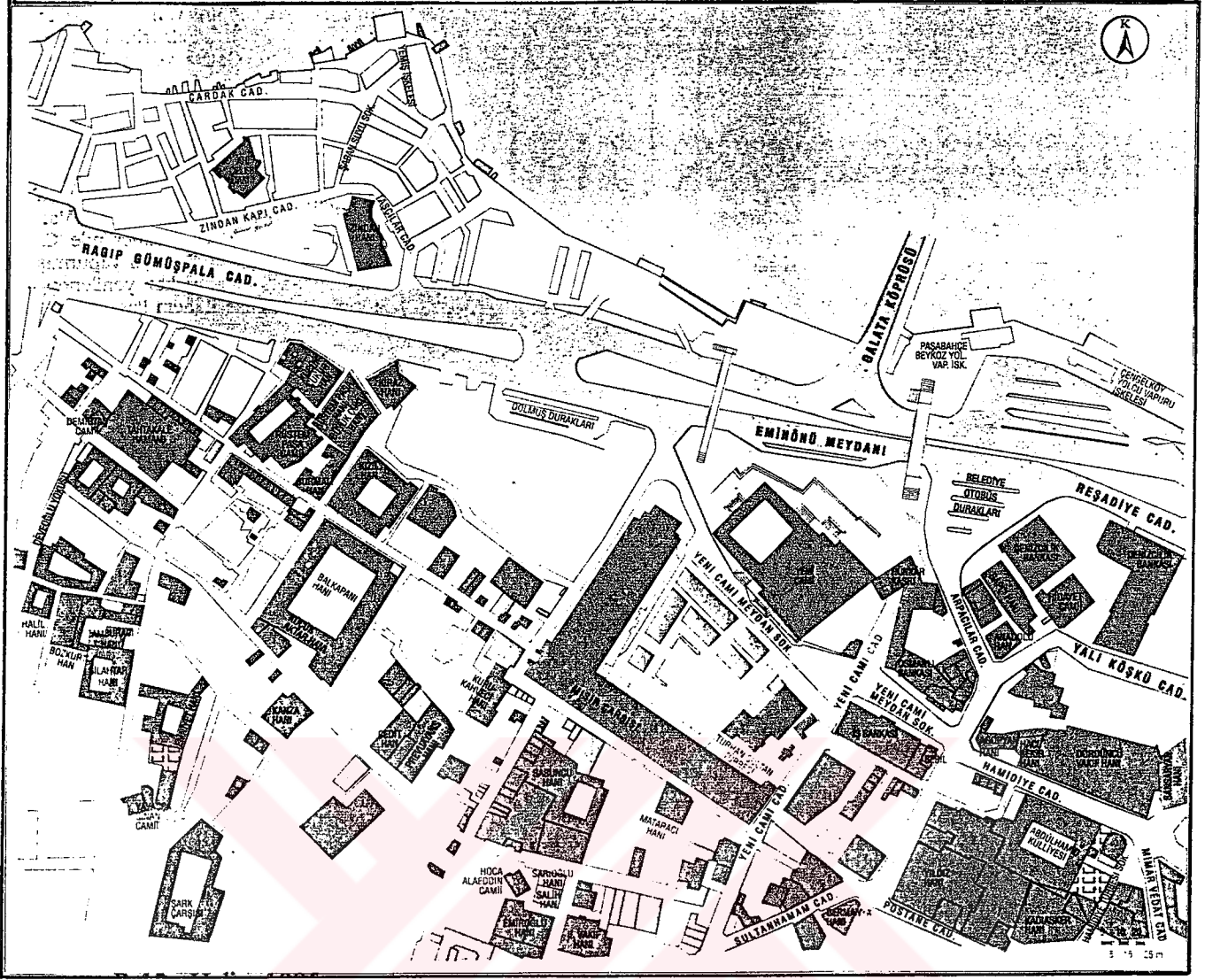
3.2.2. Kara Yolu Bağlantı Noktaları ve Önemli Arterler

Eminönü, 1845’de yapılan Galata köprüsü ve 1966’da açılan Ragıp Gümüşpala Caddesi ile Ayrupa Yakasında bütün yolların geçtiği bir merkez oldu.

Sahilyolu kıydan 200 metre kadar içerden geçmekte ve genişliği 50 m. yi bulmaktadır. Sarayburnu’ndan dolaşan sahil yolu ve Ragıp Gümüşpala Caddesi, yeni Galata Köprüsü’nde birleşmektedir. Yeni köprü eskisinin hemen yanında yapıldı ve 17 Haziran 1992’de devreye girdi. Köprü ile beraber yeni kavşak düzenlemeleri ve alt geçitler yapıldı. Bu düzenlemeler trafiği biraz olsun rahatlatı. (Bkz.R.11).

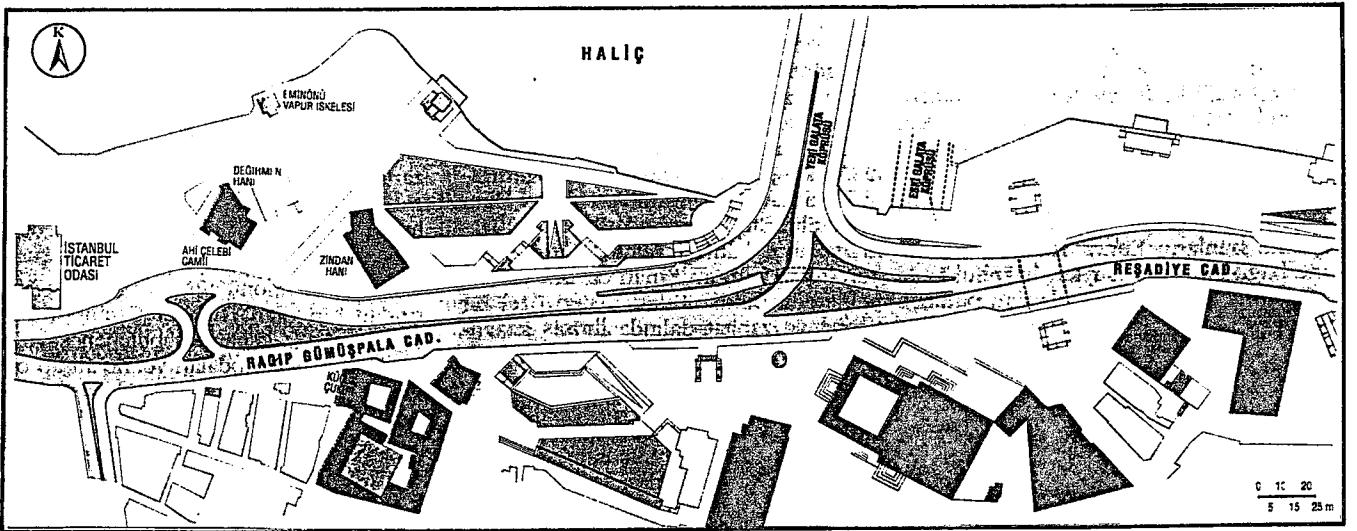
İstanbul Ticaret Odası ve karşıdaki Kızıl Han önündeki otobüs ve dolmuş durakları önemli ulaşım noktalarıdır.

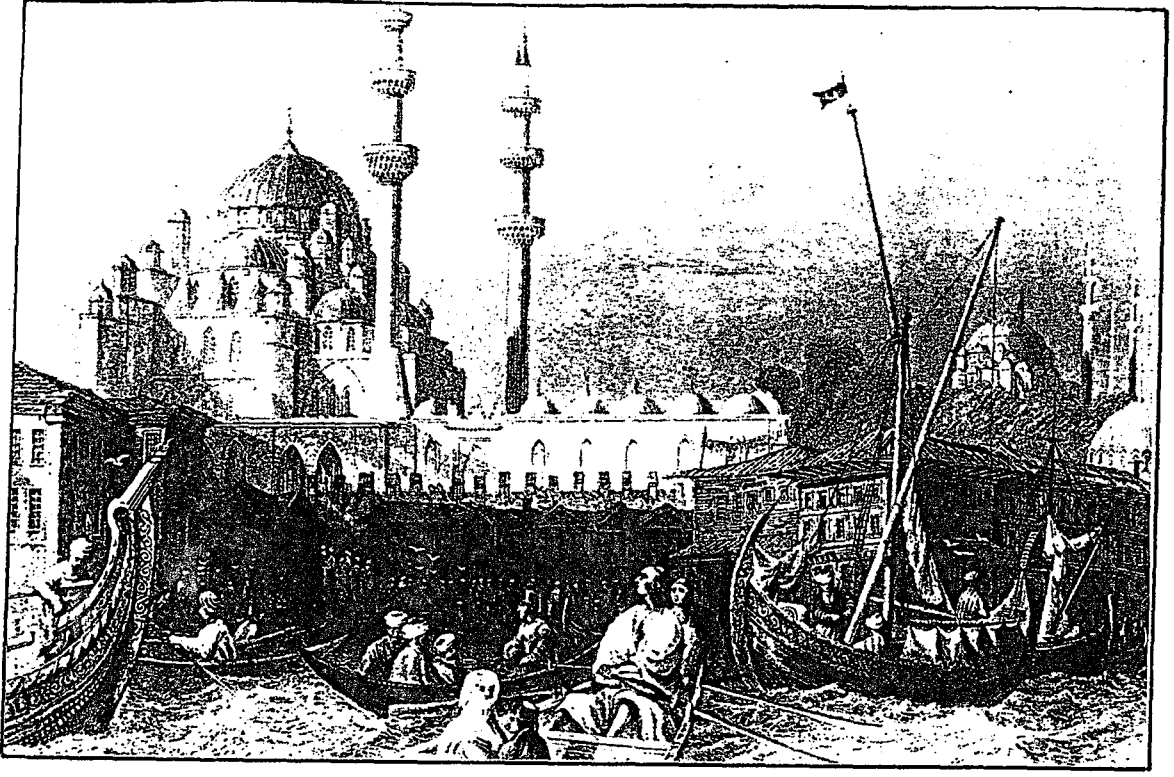
Aksaray-Sirkeci arasında yapılan tramvay hattı 1992 yılında hizmete girdi. Ayrıca Sirkeci Garı, Türkiye’yi Avrupa’ya bağlayan demiryolu hattının ana terminalidir ve demiryolu gümrüğü de buradadır.

R.10. 1985'te Halic Kıyı Şeridi ve Bölgedeki Yapılar Topluluğu (İstanbul Ansiklopedisi)

R.11. Halic Projesi , Yapılan İstimlakler ve yol kavşak düzenlemeleri 1994

R.12. Gravür 19.yy.'da Yeni cami (Bartlett) (İstanbul Ansiklopedisi)

R.13. 1980'de Eminönü- Kıtı Şeriti Açılmadan Önce (İstanbul Ansiklopedisi)

3.ALİŞVERİŞ EYLEMİNİN TARİHSEL OLUŞUMU ve GELİŞİMİ

3.1. Alışveriş Eyleminin Tarihsel Gelişimi

Dünya tarihinin bilinen ilk ve en ilkel kavimlerinde alışveriş olgusu değiş-tokuş ticareti ile oluşturulmuştur. Ticaret kavramının ilk çağını oluşturan değiş-tokuş ticareti hakkındaki bilgiler, dünya üzerinde hala çeşitli bölgelerde yaşam tarzlarını hiç değiştirmeden yaşayan en ilkel toplumların varlığından ve bu toplumlar üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda öğrenilmiştir.

Değiş-tokuş ticaretinde bir ürün verip karşılığını almak ana ilkedir. Bu ilke çerçevesinde alışveriş eylemi zamanla belirli düzen içinde, belirli mekan ve zamanlarda yapılır olmuştur. Ayrıca alışveriş yapanların mal ve can güvenliğinin sağlanması için, kimi yerde alışveriş alanı bir duvarla çevrilerek, denetimi sağlayıp haksızlıklara hakemlik etmesi için dini kişiler görevlendirilmiştir (Sadillot, 1975-a:87).

Para biriminin gelişmediği çağlarda, ya da yörelerde ticaret, kabilelerin veya devletin yönetiminde devam etmiştir. Örneğin Mısır'da firavun tek yönetici ve düzenleyici olduğundan halk onun memuru ve topraklarının işleyicisi durumundaydı. Tek elden kontrol edilen kişiler, ticaret hayatında kendi hesaplarına bazen mal satabiliyorlardı. Böylece kentlerde ilk kez alışveriş sokaklarının doğmasını sağlayan serbest ticaret ortaya çıktı.

Özellikle halkın toplu bir eylem için (genellikle dini tören) toplandıkları mekanda, alışveriş için uygun ortamlar oluşmuş ve pazar yerleri büyük hareketlilik kazanmışlardır.

Para birimi ihtiyacını ortadan kaldıran devlet denetimi yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlayıp yerini serbest ticarete bırakınca para birimine de geçiş başlamıştır, nitekim uzun yıllar kendi içinde kapalı ekonomik hayatları olan Mısır ve İsrail'in para birimlerini kullanmaları, erken dönemlerden beri serbest ticaret yapan Mezopotamya Uygarlıklarına göre çok geç olmuştur.

Eski Yunan Uygarlığı'nda ise, kırsal kesimde değiş-tokuş ticareti devam etmekteyken, kıyılarda ve adalarda para birimi kullanılmaktaydı.

Batının zenginliği ve lüksü, Doğunun mallarına olan ilgiyi arttırmış, Çin'in ipeği ve porseleni, altından da kıymetli bir hal kazanmıştır. Böylece zengin insanların çok uzakta olsa dahi bu ticaret merkezlerine ulaşma isteği ana ticaret yollarını oluşturmuştur (İpek Yolu).

Pazar kültürü Çin'de de oluşmuştur. Bu pazar yerleri devlet tarafından örgütlenir ve denetlenirdi. Roma'nın Germen istilası sırasında etkinliğini kaybeden ipek yolu (M.S.500-1109) Haçlı Seferleri ile yeniden canlanmıştır (Sadillot, 1975-a:95).

Sonuç olarak, bazı kentlerdeki mevcut yoğun ticaret buralarda sabit ve seyyar pazar yerlerine olan ihtiyacı arttırmıştır. Ticaret hayatına canlılık getirmek için de seyyar pazar yerleri, halkın başka bir işlev (dini tören vb.) için toplandığı zaman ve mekanlara yakın kurulmuştur. Alıcının mallara kolayca erişilmesini sağlamak ve aynı zamanda zanaatkarların çalışmasını gösterme isteği, işyerlerini dışa dönüklüğe yöneltmiş, sokak imkanı ve dükkan birimlerini tamamlayan öğeler olmuşlardır (Sadillot, 1975-b:165).

3.2. Türk Ticaret Olgusunun Gelişimi ve Değişimi

Türk ticaret olgusunun gelişmesindeki en büyük etken yerleşim olmuştur. 3 elemanlı şehir olarak tanımlanan yerleşimler ticaretin şekillenmesindeki merkezi teşkil etmişlerdir.

İslam Dini'nin kabul edilmesinden sonraki dönemde de görülen üç elemanlı şehir tipinde bölümler ve bu bölümlerde yer alan yapılar şunlardır (Sadillot, 1975-a:102-105).

1-ŞEHRİSTAN (Saray mensuplarının ve büyük tüccarların konutları, hamamlar ve benzeri sosyal yapılar, dükkanlar.)

2-KALE (Hükümdar veya yöneticilerin sarayı, bey binaları, darphane, hapishane ve askeri yapılar.)

3-RABAT (Tarımla geçinen halkın zanaatkarların konutları, pazar yerleri.)

3 elemanlı şehir tipinde ticaret alanı veya pazar önceleri Rabat'ın en dışında yer alırken güvenlik nedeniyle zaman içerisinde şehir kapısına kadar oluşmuştur.

Alişveriş eylemi genelde şehirliler ile göçebeler arasında yapılyordu. Şehrin iç güvenliğı açısından ve de göçebelerin getirdikleri ürünlerin nitelikleri ve sağlıklı olup olmamaları açısından göçebelerin şehrin içerisine sokulmalarına izin verilmiyordu. Bu yüzden ticaret alanı sur dibinde kalmış ve şehrin içine girmemiştir (Bkz.R.14).

Bazar sözcüğü “kapı yanındaki iş” anlamına gelmektedir. Önceleri Rabat bölümünün de dışında yer alan ticaret alanı İslamiyet’te yakın devirlerde Şehristan’a yaklaşmış ve sur dibine kadar gelmiştir (Sadillot, 1975-b:102-105).

3.3. İslamiyet’in Yerleşim Düzenine Etkisi

İslam Dini’nin Türkler tarafından kabul edilmesiyle birlikte, halkın toplandığı merkez olma özelliğı camilere geçmiş ve süratle camii inşaatları başlamıştır. Yeni kurulan şehirler camii etrafında gelişme gösterirken, marut şehirler islami türdeki yapıların Şehristan’ın önemli merkezlerinde inşasıyla değişikliğe uğramışlardır. 3 elemanlı şehir tipinin karakterize edilerek islami yapıların Şehristan’ın önemli merkezlerine inşası, ilk müslüman Türk devleti olan Karahanlılar (840-1212) devrinde gerçekleştirilmiştir (Cezar, 1977:14).

İslamiyet’le birlikte, ticaret bölgesinin Rabat’tan Şehristan’a göçü göçebelerle şehirlileri kaynaştırmış, aralarındaki düşmanlığı İslam’ın birleştirici unsurunun da etkisiyle ortadan kaldırmıştır. Böylece ticaret bölgesi camiler etrafında toplanmıştır (Bkz.R.15).

İslam şehri, ortada şehrin en büyük camii, onun yakınında gereğinde pazar da kurulan meydan, çarşı ile şehri doğudan batıya, güneyden kuzeye kateden cadde ve bu caddelerin merkeze yakın bölümlerinde ticari faaliyetlerin yoğunluk gösterdiği bir doku oluşturulmuştur (Cezar, 1977:14).

Selçuklu. İmparatorluğu döneminde ticarete çok önem verilmiştir. Ticaret yollarının gelişimi ve emniyeti için belirli aralıklarla kervansaraylar inşa etmişler, sulama kanalları açarak ticaret ve tarımın gelişmesini sağlamışlardır (Cezar, 1977:14).

İslamiyet öncesi dönemde Türk ticaret yapılarında tuğlaya rağmen kerpiç daha fazla kullanılmıştır. İslamiyet sonrası dönemde ise özellikle Türkistan ve Horasan’da

tuğla ana malzeme olarak kullanılmıştır. Bu dönemde inşa edilen ticari yapılarda tuğla ve tuğla kerpiç kullanıldığı söylenebilir

3.4. Genel Tanımlar

Bu başlık altında Türk-Osmanlı alışveriş eyleminin gerçekleştiği yerlerin tanımları yapılacaktır.

Panayır :

Yunan “pareqyns” (bütün halkın toplanması) sözünden türemiştir. Senede bir kez veya değişik mevsimlerde kurulan üç günden başlayarak uzun süreler devam edebilen sergi yerleri pazarlardır.

Yerel ölçekleri aşarak uluslararası niteliğe bürünen, yakın çevre, kasaba ve kent halkının yanı sıra Avrupa’dan tüccarların da katıldığı panayirlara rastlamak olasıdır.

Panayirlarda çeşitli hayvan ürünleri, kumaş ve dokumalar, eliş, nakışlar, her türlü giyim eşyası, halı, kilim, tahıl ve bakliyat gibi mallar pazarlanmakta, bunun yanı sıra yarışmalar ve oyunlar düzenlenmektedir.

Panayirların işleyişini ve denetimini, kadılar, naibler ve muktesibler (belediye memuru) üstlenirler. Genelde yerleşmelerin dışında, yakın çevredeki geniş düzlüklerde kurulan panayirların temizliği ve düzenlemesi özel ekiplerce gerçekleştirilir (Tongur, 1940/5:54).

Pazar :

Farsça olan “bazar” sözcüğü Türkçe’ye anlam değiştirmeden girmiş ve genelde belli bir malın satıldığı yeri, ya da dükkan dışı ticaret alanını belirtmek üzere kullanılmıştır. Dükkan dışı ticaret alanları, değişik yörelere göre haftanın belli günlerinde veya hergün kurulan geçici alışveriş mekanlarıdır.

Geçmiş devirlerde belirli illerde, özellikle malların yoğunlaştığı, örneğin İstanbul, Edirne, Selanik, Konya gibi merkezlerde kereste, odun, zahire, hayvan v.b. ürünlerin satıldığı mekanlar oluşmuştur.

Pazar yeri kurulma günlerinin ticaret ile uğraşan kişilerin özel durumlarına göre (Yahudi-Hristiyan-Müslüman gibi) belirlenmesi, yerli ve yabancı malların birbirinden ayrı olarak satışa sunulması göze çarpan özelliklerdir (Tongur,1940/5:54).

Kapan :

Yiyecek ve giyeceklerin toptan satıldığı yerler hakkında kullanılan bir tabirdir. Kapan, tuzak, mengene ve çardak manalarına gelir (Atsız,1974, C.21:224).

Kapanlar, içlerinde pazarlanan ürünlere göre isim alırlardı (Unkapanı, Yağkapanı, Balkapanı gibi). Kapanlar şehirlerde belediyelerin, tesisine uğraşıp da hala kırmaya muvaffak olamadığı umumi pazar, toptan halleri ve borsalar karşılığı olarak alınabilir. Üretim merkezlerinden tüketim merkezlerine gelen mallar devlet memurlarınca muayene ve kontrol edilir, tasniflenir ve vergiye tabi tutulurdu ("Kapan", 1971:164).

Dükkan :

İçinde alışveriş başta olmak üzere çeşitli ticaret faaliyetlerinin yapıldığı, kapısı doğrudan caddeye, sokağa ya da bir pasaja açılan mekanlardır (Hasol, 1993-b:146).

Sadece ticarete sahne olabileceği gibi, kimi yerde üretiminde içinde yer aldığı ahşap ya da kagir malzemeden inşa edilmiş çoğunlukla tek cepheli ünitelerdir diye tanımlanabilir (Bkz.R.17).

Han :

İşlek caddelerde, konak yerlerinde, ticaretgah şehirlerde, yolcuları barındırmak, kervanları dinlendirmek, malları sahiplerin ve tüccara teslim edinceye kadar muhafaza etmek için tamamen kagir olarak yapılan binalara verilen addır.

Hanlar, şehiriçi ve şehirdışı olmak üzere iki ayrı karaktere sahiptirler. Şehiriçi hanlar özellikle esnafın ve zanaatkarların üretim ve ticaret yaptığı yerler ya da geceleme gereksinmelerine cevap veren yapılar olarak önem kazanmışlardır.

Hanlar içerdikleri işlevlerine göre isim alırlardı (Çuhacı Han, Bakırcı Han, Kürkçü Han gibi).

Yol güzergahları üzerindeki hanlar (Kervansaraylar) 40km. mesafeler üzerinde (1 günlük) kurulurlardı.

Arasta :

Osmanlıca'da arasta, bezenmiş donanmış, ordu pazarı, asker çarşısı manasında kullanılmaktadır.

Başka bir tanımla da saf ve sıra manasına gelen "roske" ve müzeyyen anlamına gelen araste kelimeleri içermesinden dolayı, bir sırada yer alan ve bir çeşit mal satılan dükkanlara denir. Nitekim kavaf çarşısına kavaf (hafhaf) arastası ve kürkçü çarşısına kürkçü arastası denir ("Arasta",1971:64-65).

Arasta tabiri farsça süslenmek manasındaki aresten mastarından gelir. Arasta üstü örtülü ve dükkanların önü saçaklı çarşılar eskiden verilen isimdir (Hasol, 1993-a:42). Osmanlı mimarisinde arasta, üstü açık veya kapalı bir eksen üzerine dizilmiş aynı yükseklikte veya aynı boyutta dükkanlardan oluşmuş ve tek çeşit mal satılan yerlerdir.

Edirne'de hala mevcut olan arasta, üzeri örtülü bir arastadır. Sultanahmet'te sonraları yıkılan üstü saçaklı dükkanlardan oluşan arasta, bu konuda ki en önemli yapılardan biridir.

Arastalar her büyük caminin yanında medrese, darüşşifa, imaret, hamam gibi külliye halinde yapılan hayır müesseseleri irad olarak yapılırdı. Genelde muayyen bir esnafı olan arastalar çarşı vazifesi gördüğü gibi bulundukları yerleri hakikaten süslerdi.

Bedesten :

Bedesten kelimesinin kökeni “Bezistan” ve “Bazzazistan” dır. Arapça bez veya bezzez (bez satıcısı) kelimesinden üretilmiştir. Kumaş ve çok kıymetli eşya satılan yerlere denilen bezistan sözcüğü, daha sonra dilimize bedesten olarak geçmiştir (Ceylan,1989:11). Yapısal özellikleri nedeniyle değerli eşyaların satıldığı, depolandığı ve belgelerin arşivlendiği bir yapıdır.

Bedestenler, eskiden adeta banka, borsa görevini üstlenmiştir. Halkın parası, mücevherleri ve kıymetli eşyaları burada saklanırdı (Arseven, 1960:201-202).

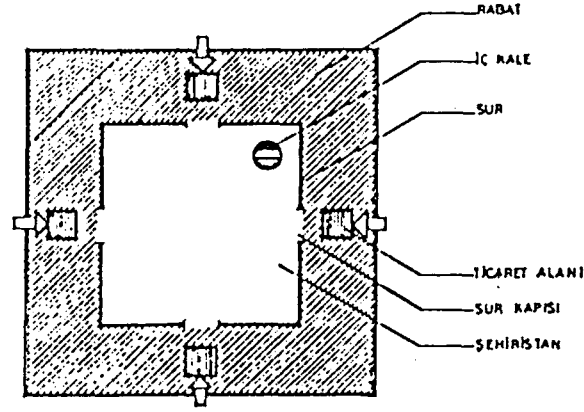
Bu bedestenlerin korunması için, oniki kişiden oluşan ve bölükbaşı ünvanı verilen bir birim görev yapardı. Sabahları dua adı verilen bölükbaşının duasıyla açılır, akşamları törenle kapanırdı. Emniyet açısından çift kilit sistemi uygulanırdı. İki kilitten birinin anahtarı bedesten muhafızında, diğeri dolap ve kasa sahibinde bulunurdu. Böylece birbirlerini denetlemeleri sağlanırdı. Bedesten yapıları işlevleri dolayısıyla mahzenlikte donatılmış ve kagir sağlam yapıdaki dükkanlarıyla işlevlerini sürdürmüşlerdir (Ceylan,1989:11).

3.5. Türk Çarşılarının Oluşumu ile İlgili Saptamalar

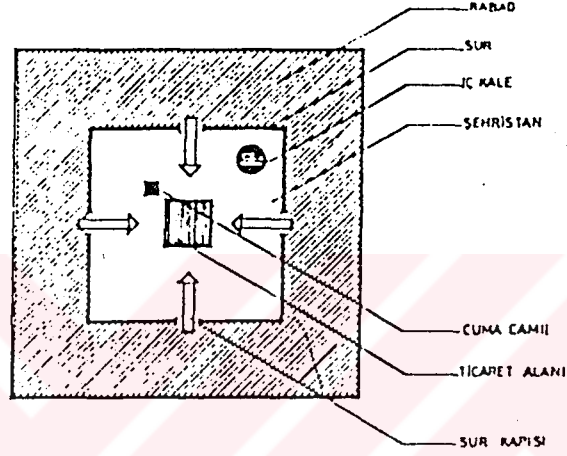
- Orta Asya kökenli Türk boyları, Çin'den Avrupa'ya dek yayılmışlar, göçebe, yarı göçebe ve yerleşik düzende olmak üzere yaşamlarını sürdürmüşlerdir.
- Göçebe yaşamda, doğa ve insanın karşılıklı etkiletişimi geniş alanları kapsayan bir ağ oluşturmuş, bu ağın düğüm noktalarında, yerleşik ticaret ve zanaat mekanları olarak ilk kent oluşumları gözlenmiştir.
- Korunaklı bir bölgeye gereksinim sonucu, bir liderin veya beyin kalesi eteğinde yerleşmeler oluşmaya başlamış, böylece idari, askeri, ticari ve tarım dışı üretim işlevleri tek bir merkezde odaklaşma göstermiştir.
- Doğu ve Batı medeniyetlerinin karşılaşmasıyla, ticari yaşam gelişmiş, kervan taşımacılığıyla, Çin'den Roma İmparatorluğu'na uzanan yerler üzerinde Türkler güvenliği sağlamada, yönetimde ve ticari ilişkilerde önemli görevler üstlenmişlerdir.
- Geniş bölgelere hakim beyler, askeri güçleri ve maiyetleriyle kalelerde yerleşmişler, bu kalelerin içinde ya da çevresinde güvenlik arayan tüccarlar ve zanaatkarlar

konumlanarak şehristanı, bu çekirdeğin çevresinde yer alan mahalleler ise rabadı oluşturmuşlardır (Bkz.R.14).

- Kervan yollarının belirli noktalarında inşa edilmiş olan kervansaraylar, bir ticaret merkezine zemin oluştururken, bazıları giderek bir yerleşme birimi haline gelmiştir.
- İslamiyet öncesi, kentin iç güvenliği açısından sur dışında yer alan alışveriş mekanı islamiyetle birlikte, kentin merkezinde yer alan caminin çekim gücü ve islamiyetin sağladığı barış ortamı nedeniyle sur içinde konumlanmıştır (Bkz.R.15).
- İslam kenti, ortada kentin en büyük camii, onun yakınında, meydan ve çarşı ile, kenti boydan boya kateden ve merkezde kesişen iki büyük aks ile bu aksın merkeze yakın bölümlerinde ticari eylemlerin yoğunluk gösterdiği, merkezden uzaklaştıkça konutların yayıldığı bir doku özelliği göstermiştir.
- Sabit mekan özelliği gösteren ve işlenmiş mal satılan çarşılar şehristanda cami ile bütünleşmiş bir konuma ulaşırken, sabit olmayan ve işlenmemiş ürünlerin satıldığı pazar yerleri, rabadın dış mahallelerinde eski konumlarını korumuşlardır.
- Anadolu Türk-Osmanlı kent yapısı, merkez cami, bedesten ve çarşı etrafında sokak dokusu oluşturmuş ve organik bir şekilde gelişmiştir.
- Hint ve Sasani uygarlıklarının ürünü olan planda ve yapılanmada geometrik düzen, aksiyel vurgulamalar, cephelerin akslara göre bölünmeleri gibi mimari özellikler, Türk yerleşimlerinin gösterdikleri serbest düzen, kuralsız ve geometrisiz gruplaşma ve kubbe öğeleriyle birleşerek yeni bir kent karakteri doğurmuşlardır.
- Türklerin Anadolu'ya egemen olmalarıyla birlikte eski Bizans kentlerinde Türkleşme süreci yaşanmıştır.Bu sürecin kısa sürede gerçekleşmesi, yönetimden sorumlu kişilerin maiyetleriyle öncelikle kentlerde yerleşmeleri, vakıf kuruluşlarıyla yeni gelenlere yaşam koşullarının kolaylaştırılması ve Türk esnaf örgütlerinin kentteki ekonomik faaliyeti ellerine geçirmeleri sayesinde olmuştur.
- Anadolu Türk-Osmanlı kent yapısı, merkez cami, bedesten ve çarşı etrafında sokak dokusu oluşturmuş ve organik bir şekilde gelişmiştir.

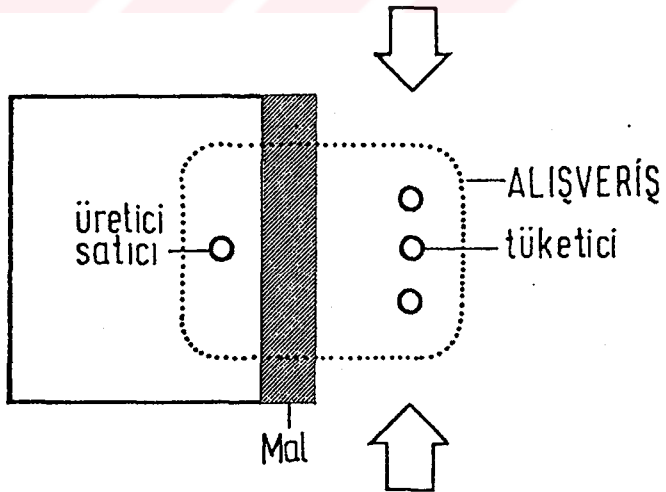
R.14. İslamiyet Öncesi 3 Elemanlı Şehir Şeması (Ceylan, O.)

R.15. İslamiyet Sonrası 3 Elemanlı Şehir Şeması (Ceylan, O.)

ÜRETİM-SATIŞ
MEKANI

YAYA MEKANI

R.16. Alışveriş Eyleminin Oluştugu Mekanlar (Şematik) (Ceylan, O.)

- Kent merkezinde inşa edilen geniş hanlar nedeniyle açık pazar ticareti geleneği ya tamamen ortadan kalkmış, ya da yükte ağır, pahada hafif malların satıldığı mekanlar olarak kalmışlardır. Bu nedenle merkezin belirleyicisi pazar meydanıyken, hanların ve dükkan dizilerinin yoğunlaştığı çarşı camiiyle birlikte merkezin göstergesi olmuştur.
- Ticari aktivitenin yoğun olduğu caminin yanına konumlanan çarşının ayrıca güvenlik nedeniyle de kale önlerinde yer aldığı gözlenmektedir.
- Kendiliğinden oluşan çarşı dokusunun yanısıra, vakıf kurumlarına gelir kaynağı oluşturacak çarşı inşası özellikle 15.yy'da planlı uygulamalar ile başlamış, külliyeler ve külliyeler içerisinde yer alan arastalar tipik örneği oluşturmuşlardır.
- Sosyal yapı içerisinde, aynı tür işle uğraşan esnaf ve zanaatkarlar birbirleriyle yakın ilişki içerisinde, önemlerine göre çarşıda belli bölümleri işgal etmişlerdir.
- Ticaret yapılarının karakteristik bir tipi olan ve çarşının odak noktasını oluşturan bedestenin çevresinde basit ve kolay inşa edilen dükkanlar, depolama ve konaklama işlerini karşılayan hanlar yer almıştır. Bu merkezden kentin diğer bölgelerine yayılmalar gözlenmiş, dükkanlar ticarethaneler ait oldukları işkollarına göre sıralanmışlardır.
- Kent içi doğal konum ve ticari yaşamın gereksinmelerine göre yönelen çarşı, ayrıca Ahilik kurumunun ve Gedik sisteminin koyduğu kurallara göre korunmuş ve geliştirilmiştir (Ceylan,1989:83-84).

3.6. Türk Çarşılarının Oluşumu ve Gelişimine Etki Eden Faktörler

Türk kent yapısında çarşı oluşumuna etki eden faktörler 2 ana grupta toplanabilir.

3.6.1. Sosyo-Ekonomik Faktörler

Türk kentinde, geleneksel çarşı oluşumunu esasını, perakende ve toptan ticaret, hizmet ve küçük el sanatları üretimi oluşturmaktadır.

Perakende ticaret, satış mekanı-yaya mekanı ilişkisi içinde, toptan ticaret ise yakın çevrede yer alan hanlarda gerçekleştiriliyordu. Kent içinde, çarşının ticari ve mali

merkez konumuna ulaşmasında en önemli etken, ticaret ve hizmet ağırlıklı çalışan özel girişimcilerin organizasyonu olmuştur (Scharabi, 1985:31).

Dini esaslar etrafında toplanmış, sosyo-ekonomik gruplar olarak da adlandırabileceğimiz esnaf toplulukları (Ahiler) esnafın, çarşı dokusundaki yerini olduğu kadar, ticareti düzenleyici kuralları da saptamaktaydılar.

Çağdaş anlamda dernek ve cemiyetlerin eşanlamlısı olan bu kuruluşlar, merkezi otorite karşısında zayıflayarak loncalara, daha sonra da gedik kurumuna dönüşmüşlerdir. Ayrıca çarşıların iktisadi ve fiziki yapısını etkileyen kurumlarda mevcuttu. Kadı ve muhtesib, çarşının ticari yaşamının yönlendirilmesinde ve organizasyonunda önemli roller üstlenmişlerdir.

Kentlerdeki birçok binaların yanı sıra, esnaf çarşılarındaki dükkanların büyük kısmı; çoğunlukla da çarşıların tamamı vakıf yapıları idi. Böylece dükkanlar, bedesten ve hanlardan oluşan çarşı fiziki dokusunun ortaya çıkması, padişah, vezir veya varlıklı kişilerin yatırımlarıyla ya da vakıf sisteminin sonucu olarak gerçekleşmiştir. Ticaret mekanlarına çoğunlukla kullanıcının sahip olamaması, bir başka deyişle kiracı durumunda oluşu, sık sık değişimlere, mekanların alabildiğine yoğun kullanılmalarına neden olmuştur.

Osmanlı döneminde çarşı dokusunda görülen en önemli değişiklik; çarşı niteliğinin yanı sıra, borsa, kiralık kasa gibi işlevleri de üstlenen bedesten yapısının inşasıdır. Böylece çarşı içi ticaret, esnaf ve devlet ilişkileri daha sıkı kurallar çerçevesinde gelişmiştir.

Bedestenin osmanlı çarşı dokusunda merkezi bir konumda yer alması, çok önemli bir olgudur. O oranda da esnaf ve tüccarın güvenlik içerisinde ticareti oluşturması, bedestenin Osmanlı çarşı mimarisi oluşumuna etki eden önemli noktalardan birini ortaya çıkarmaktadır.

3.6.2. Çevresel Faktörler

3.6.2.1. İklimsel Faktörler

Çarşı oluşumunu belirleyen sosyo-ekonomik etkenlerin yanı sıra, iklimsel veriler de çarşı mimarisini büyük ölçüde etkilemiştir.

Hemen hemen tüm türk kentlerini içine alan sübtropik iklim kuşağı koşulları kent dokusunu yönlendirdiği gibi, çarşı mimarisi oluşumunu da yönlendirmiştir. Bu iklim kuşağı özellikleri, dik gelen güneş ışınları ve sıcak, buna bağlı olarak da kuraklık ve doğal gölgenin olmayışıdır. İklimsel veriler ışığında çarşı mimarisinde çözümler aranmış, böylece sık yapılanma; gölgelikli sokaklar ve hava akımını sağlayacak koridorlar oluşturulmuştur. Dik ve sert gelen güneş ışınlarından korunmuş sokaklar boyunca oluşan çarşılar, yazın sıcakta, kışın soğukta, insan topluluklarına en uygun ortamı sağlayan mekanlar olmuşlardır (Bkz.R.16).

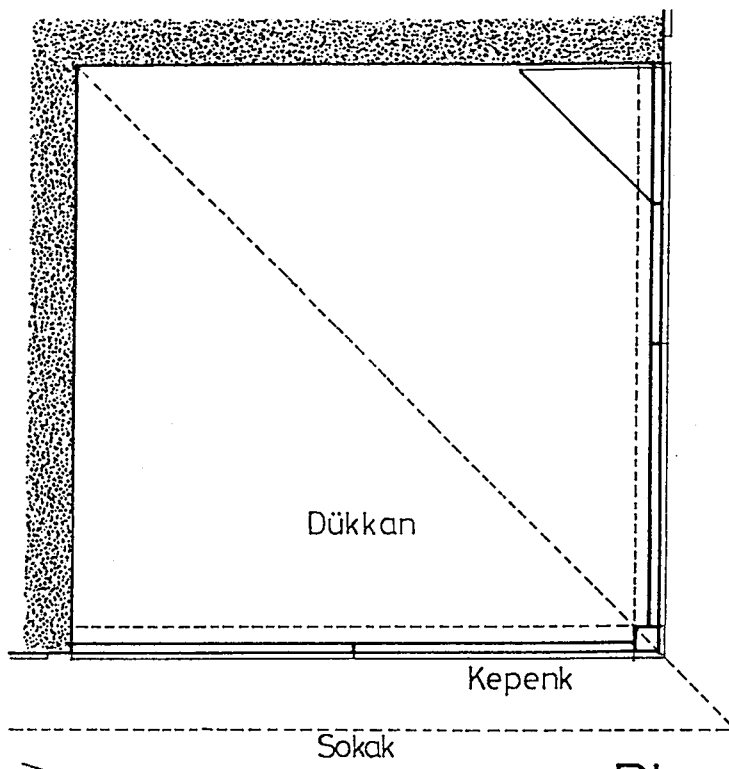
Özellikle Anadolu'da iklimsel farklılıklar görülmesine karşın, kent ve çarşı fiziki dokusunda büyük değişiklikler gözlenmemektedir. Yaya yollarının üstlerinin kapatılması, planlama da bir değişiklik meydana getirmemiştir.

Kent dokusunun oluşumunda önemli faktörlerden birini oluşturan topografik yapılanma, çarşı dokusunu etkilememiş, çarşı merkezindeki konumunu korumuş ve yaya dolaşımının en rahat yapılabilirdiği şekil olan düzlüklerde konumlanmıştır. Çok eğimli arazilerde kurulmuş kentlerde bile, çarşı konumlanması için olabildiğince düz alanların seçildiği gözlenmektedir. Ayrıca alışveriş kolaylığını sağlama açısından katlı planlama çözümlerinden kaçınılmış, çarşı yatay olarak geliştirilmiştir.

İklimsel veriler ve emniyet faktörü nedeniyle kapalı olarak inşa edilen veya sonradan yaya yollarının üzerleri kapatılan çarşılarda, ışıklandırma ve havalandırma, yaya yollarının üzerinde yer alan tonoz ve kubbelerde açılan küçük pencereler vasıtası ile yapılmıştır.

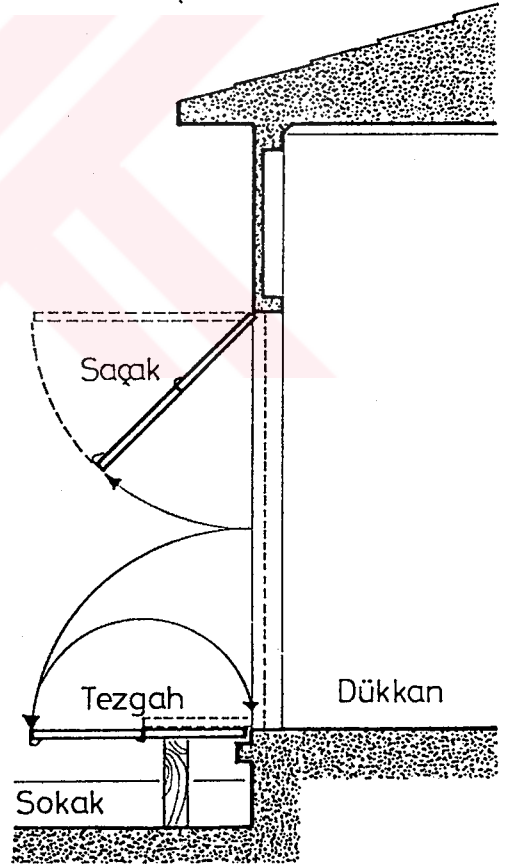
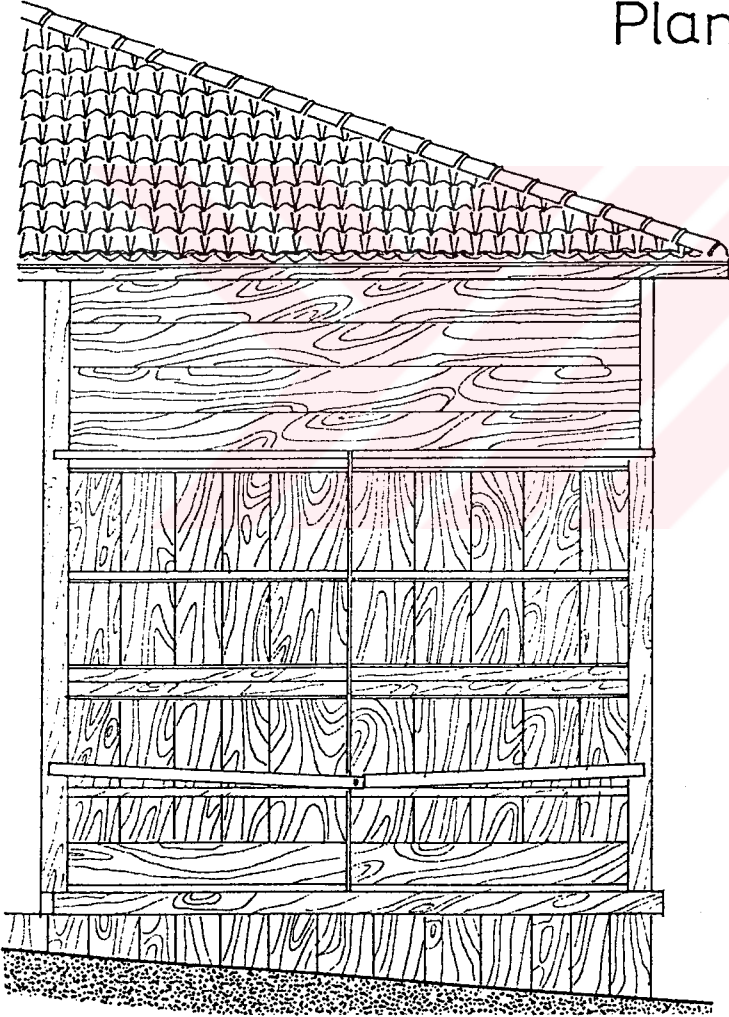
3.6.2.2. Emniyet Faktörü

Bedesten etrafında gelişen çarşı dokusundaki yaya yollarının önce üstlerinin açık olarak inşa edilmeleri, çoğunlukla daha sonra kapatılmaları iklimsel koşulları olduğu kadar, emniyet faktörünü de hatıra getirmektedir.

0 .50 1 2 3M

Plan

R.17. Dükkan da Güvenliğı Sağlayan Kepenk Sistemi (Safranbolu) (Ceylan, O.)

4. BÖLGEYE AİT KENTSEL ÖLÇEK ANALİZLERİ

Kentsel Ölçek Analizleri için belirlenen alan; kuzeyde Ragıp Gümüşpala caddesi, güneyde Balkapanı, Tamburacı ve Şeyh Davud Hanları, doğuda Mısır Çarşısı, batıda Prof. Cemil Birsell caddesi ile sınırlandırılmıştır (Bkz.R.18).

Bölge tarihi gelişimi içerisinde ticaret alanı olarak süregelmiştir. Günümüzde de bu özelliğini aynen muhafaza etmektedir. Aslında bu merkezi iş alanını Karaköy iş merkezi ile düşünmek gerekir. Haliç'in ikiye ayırdığı ancak Galata Köprüsü'nün birleştirdiği Karaköy ve Eminönü, İstanbul'un en büyük merkezi iş alanını oluşturmaktadır.

Eminönü; sadece İstanbul'un değil Türkiye'nin alışveriş merkezidir. Bu özelliği yüzünden iş saatlerinde bölgenin trafiği çok yoğundur. Galata Köprüsü ve Ragıp Gümüşpala Caddesi Avrupa yakasında bütün yolların geçtiği merkez konumundadır.

Sarayburnu'ndan dolaşan sahil yolu, kıydan 200 metre kadar içeriden geçmekte ve genişliği 50 m. yi bulmaktadır. Bu yol Ragıp Gümüşpala Caddesi ve yeni Galata Köprüsü ile birleşmektedir. Yeni köprü eskisinin hemen yanına yapılmış ve 17 Haziran 1992'de hizmete girmiştir. Köprü ile beraber yeni kavşak düzenlemeleri ve altgeçitler yapılmıştır. Bu düzenlemeler trafiği biraz olsun rahatlatmıştır.

Trafik yoğunluğunun en büyük sebeplerinden birisi de, Mısır Çarşısı ve Kiraz Han arasında bulunan otobüs-dolmuş durakları ile İstanbul Ticaret Odası yanındaki otobüs duraklarının yerleştirilmiş olmasıdır. Hem araç, hem de yaya trafiğinin artmasına neden olmaktadırlar.

Sirkeci'de yeralan vapur ve arabalı vapur iskeleleri, Boğaz ve Anadolu yakasına geçiş noktalarıdır. İskele önündeki araç ve yaya trafiği de çok yoğundur.

Yeni Galata Köprüsü, Haliç içerisine büyük tonajlı gemilerin kolaylıkla girebilmesini sağlamıştır. Burada halen tersaneler faaliyetlerini sürdürmektedirler.

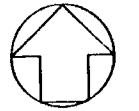
Haliç'ten hareket eden motorlu tekneler, Anadolu yakasına yolcu taşımaktadırlar. Sirkeci'de de deniz otobüs iskelesi bulunmaktadır.

Analizlerde 1/1000 ölçekli haritalar üzerinde çalışılmıştır. Bu haritalar üzerinde tarihsel değeri bulunan yapılar kendi içerisinde (çok önemli, önemli ve çevresel değerde)

VAZİYET PLANI 1/500

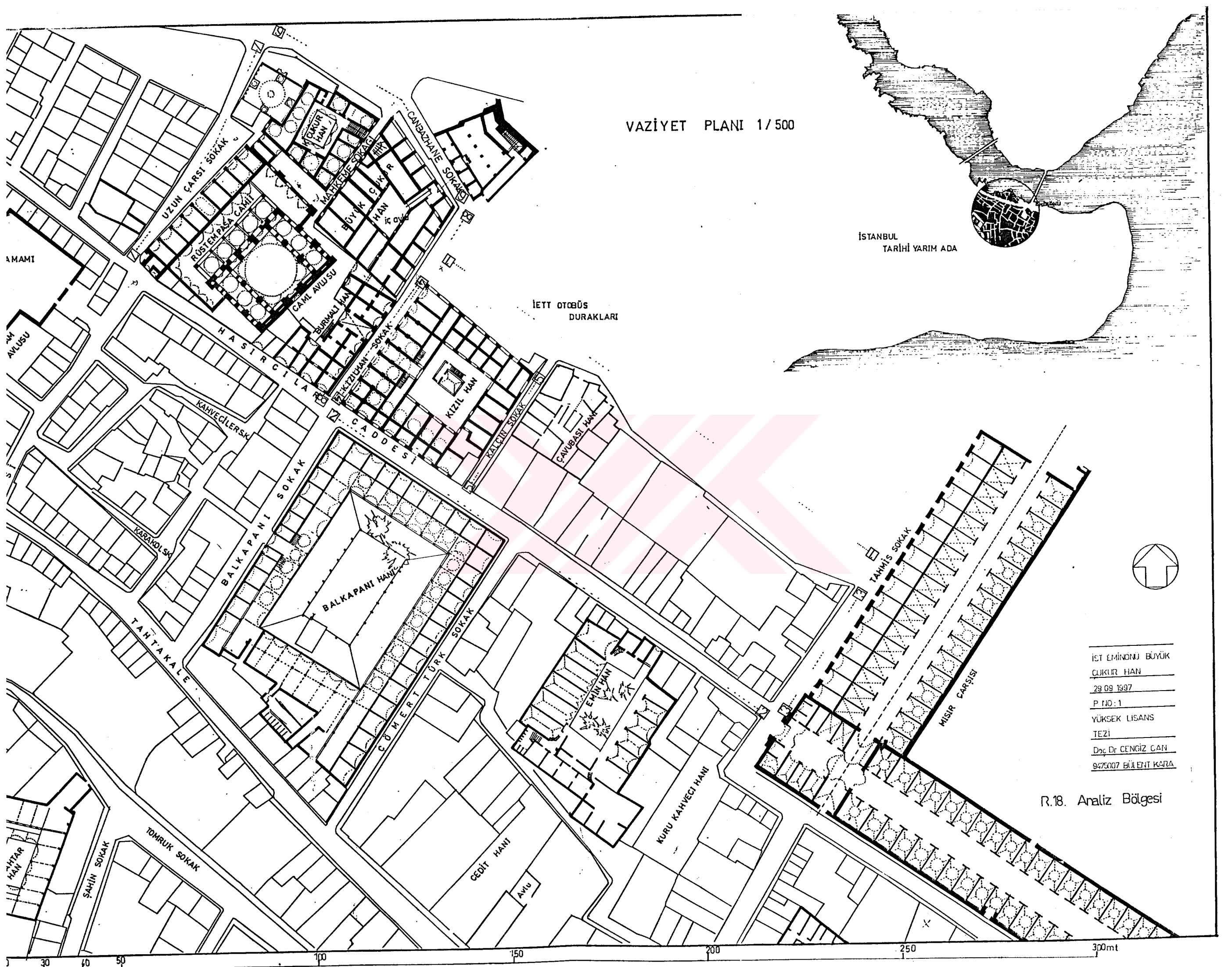
İSTANBUL
TARİHİ YARIM ADA

İETT OTOBÜS
DURAKLARI

İST. EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P. NO: 1
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. CENGİZ CAN
9475007 BÜLENT KARA

R.18. Analiz Bölgesi

bölümlerin yıkılıp yerine yenisinin yapılması (Kundakçı Han ve Burmalı Han) gibi müdahalelerde bulunulmuştur.

Yapı içlerinde ise; kapıların sökülüp yenilerinin yapılması, pencere sövelerinin çıkarılması ve genişletilmesi gibi müdahalelerin yanı sıra, bölgede rantın yüksek olması nedeniyle üst katlarda revaklara muhdes bürolar eklenmektedir (Bkz.F.4).

Rüstem Paşa Camii son yıllarda restorasyon görmüştür. Kiraz Han'ın restorasyonu başlamış halen devam etmektedir. Bu arada Tahtakale Hamamı restore edilerek çarşı işlevi verilmiştir.

Bölgedeki yapılar içerisinde 15. yy.'a kadar tarihlenebilen yapı (Kiraz Hanı ve Şeyh Davud Hanı)mevcuttur. Ancak Şeyh Davud Hanı önemli tamiratlar geçirmiş olup, dönem özelliğini tamamen yansıtamamaktadır. 16.yy. yapıları ise : Tahtakale Hamamı, Demirtaş Camii ve Rüstem Paşa yapılar topluluğudur. 17.yy. hanları ise: Kızıl Han ve Kundakçı Han'dır. Mısır Çarşısı ve Kızıl Han. arasında yer alan ada içerisindeki yapıların çoğu 18 ve 19.yy. yapılarıdır. Çavuşbaşı Hanı ve Ziraat Bankası 19.yy sonu ve 20.yy'.'ın başlarına tarihlendirilebilir.

Eminönü bölgesinin rantının yüksek olması , yeni yapılaşma için her zaman cazip olmuştur. Bunun için mümkün olan her yer doldurulmuş , hatta ilave katlar yapılmıştır.

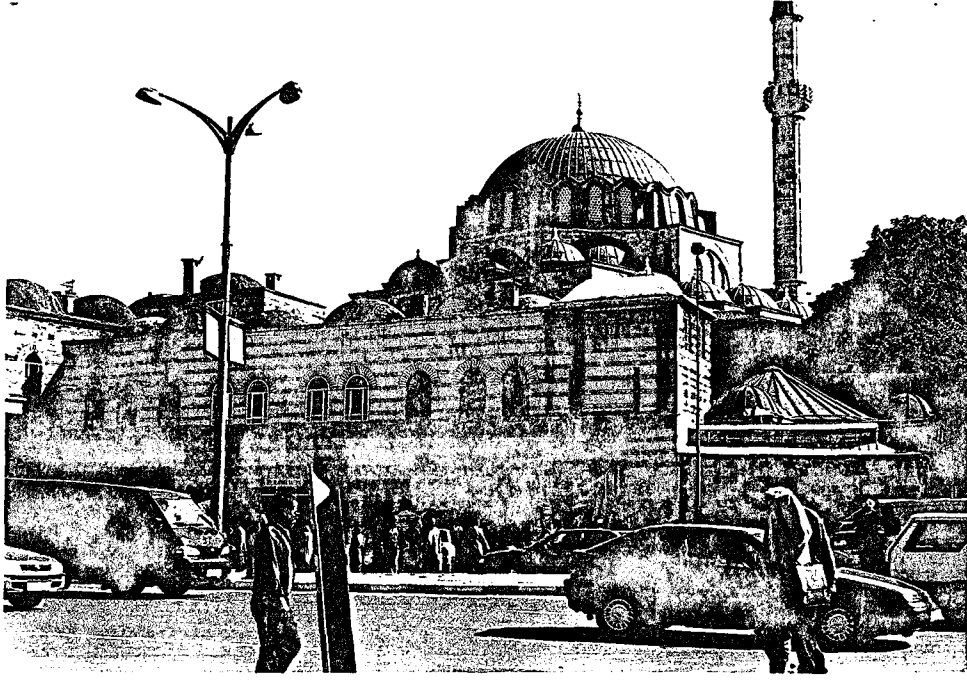
Mısır Çarşısı ve Kızıl Han arasında kalan adadaki yapılar kat yükseklikleri bakımından Ziraat Bankası Binası ve Çavuşbaşı Han'a uymaktadır. Sadece banka binasının batısındaki bina banka ile uyumludur (Bkz.R.22). Cemil Birsal Caddesi üzerindeki yapılar gabari ve kat yükseklikleri açısından bölge ile uyumsuzdur. Balkapanı Hanı'nın batısında, Tahtakale Hamamı'nın doğusunda kalan alan, yükseklik ve yapı biçimleri nedeni ile aykırı yapılardır. Rüstem Paşa Camii'nin batısında, Tahtakale Hamamı'nın kuzeyinde kalan küçük dükkanlar topluluğu ise korunacak yapılarla uyumludurlar. Buradaki korunması gereken yapıların bir bölümü önemli, bir bölümü de çevresel değerdedir.

F.1. Kızıl Han (Papaz Han) Binaya bitişik muhdes bina ve ilave katı

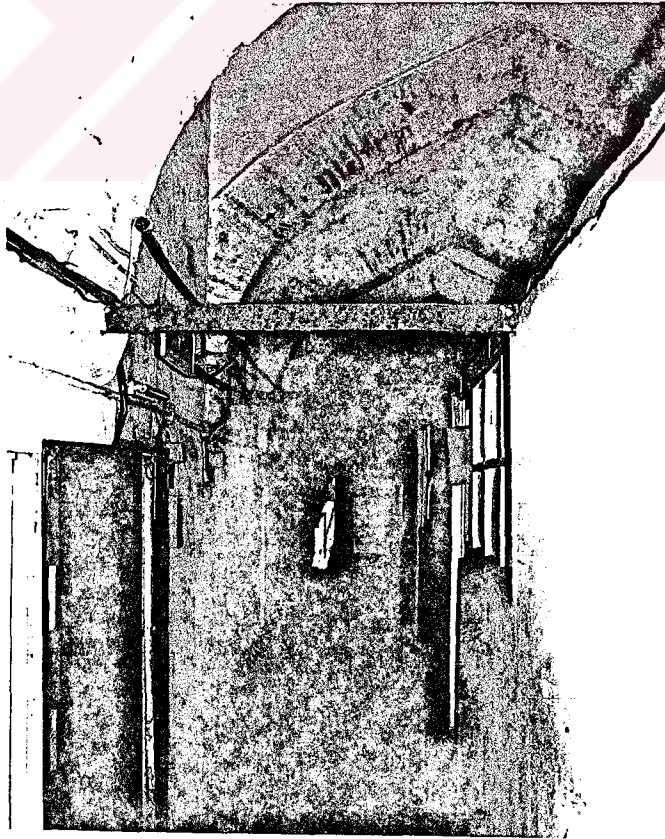
F.2. Yapıya eklenmiş konsol çıkma (Büyük Çukur Han)

F.3. Cephe de yapılan önemli tamirat (Küçük Çukur Han)

F.4. Revaklara eklenen muhdes bürolar (Büyük Çukur Han)

4.2. Ticari Faaliyetin Yapılara Etkisi

Bölgede toptan ve perakende ticaret yoğun bir biçimde sürmektedir. Özellikle Anadolu esnafının rağbet etmesi nedeniyle toptan ticaret merkezi olması, bölgede çevresinde olduğu gibi, bölge içerisinde de trafiği oldukça sıkıştırmaktadır.

Taşıt trafiğinin her saat bölge içerisine girebilmesi sıkışıklığı artırmakta, ayrıca dar sokaklardan geçmeye çalışan araçlar yapı yüzeylerine zarar vermektedir. Bunun yanında tonajlı araçların yapı temellerine zarar vermeleri sonucunda duvarlarda çatlakların olması gözardı edilmemelidir. Bu nedenle iş saatlerinde bölge trafiğe kapatılmalı, belirli saatlerde hafif tonajlı araçların servis yapmalarına izin verilmelidir.

Perakende ticaret bölgede yoğundur. Çok sık olmamakla birlikte turizme yönelmiş perakende ticaret de görülmektedir. Bölgedeki yapılara ve dokuya zarar vermeyen faaliyetler şu şekilde sıralanabilir; gıda ve plastik mamüllerin satışı, ambalaj malzemeleri satışı, çuvalcı, kağıtçı, bakliyat, baharatçı, nalburiye, elektrik malzemesi. , av malzemeleri satışı, manifatura ve konfeksiyon, küçük kahveler ve kahve satan işyerleri vb.

Bölgedeki yapılara koku, yapılan imalat ve görünüm gibi nedenlerle zarar veren faaliyetler bulunmaktadır. Hanlar bölgesinde, özellikle Büyük ve Küçük Çukur Han'larda kimyevi madde satışı yapılmaktadır. Bu satışı yapan yerlerin bir kısmı büro olarak kullanılsa da depo olarak kullanılanlarıda bulunmaktadır. Ayrıca çevreye zarar veren baharat değirmenleri, lokantalar pasta v.s. imal yerleri bulunmaktadır.

4.3. Çözüm Önerileri

Analizi yapılan bölge tamamen taşıt trafiğine kapatılmalıdır. Araçlar belirlenen saatler dahilinde servis amacı ile bölgeye girebilmelidirler. Büyük tonajlı araçların bölgeye girmesi yasaklanmalı, servisler küçük tonajlı araçlarla yapılmalıdır.

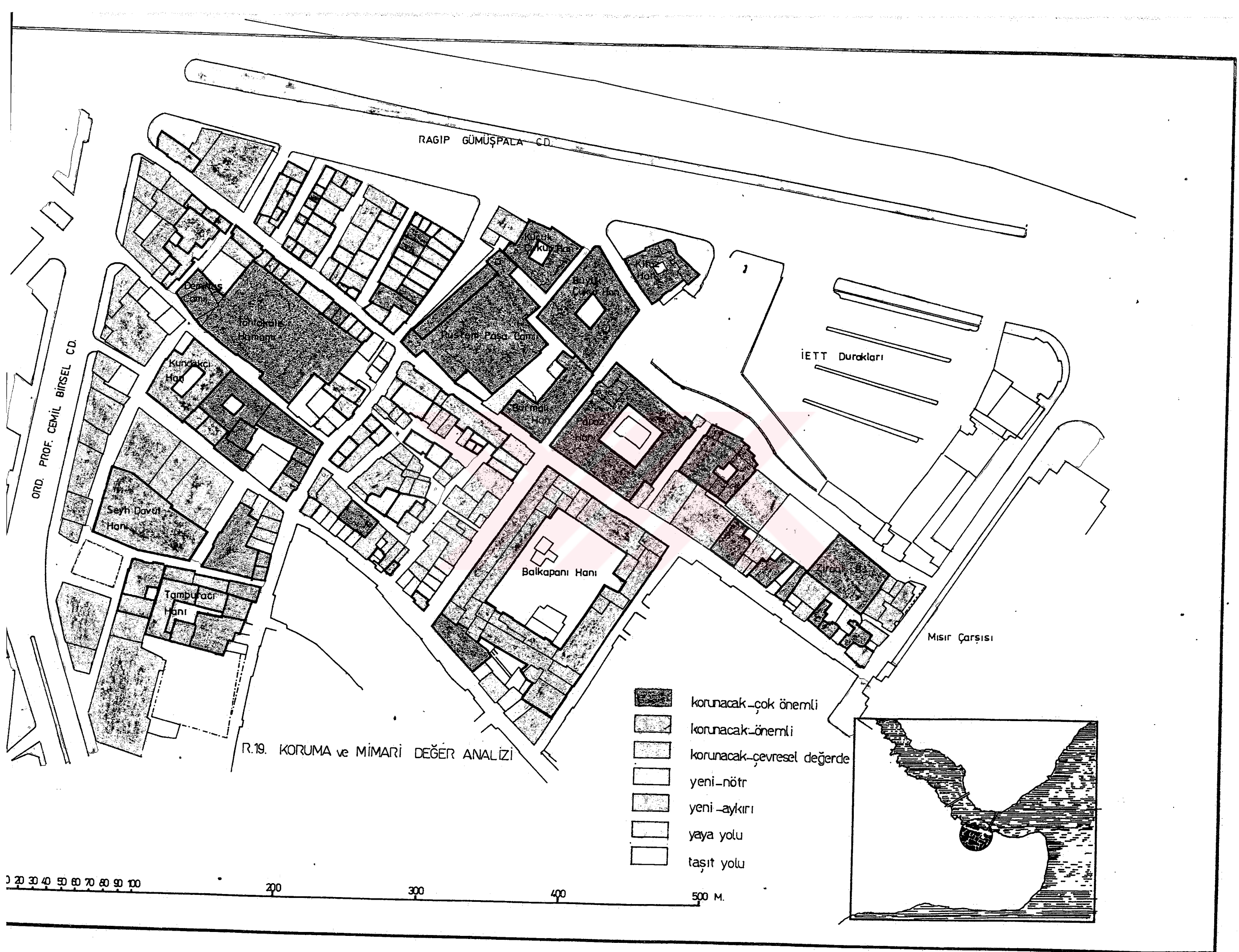
Mısır Çarşısı ve Kiraz Han arasındaki otobüs ve dolmuş durakları kaldırılmalı, buradaki yoğunluk, karşıda İstanbul Ticaret Odası yanındaki duraklara kaydırılmalıdır.

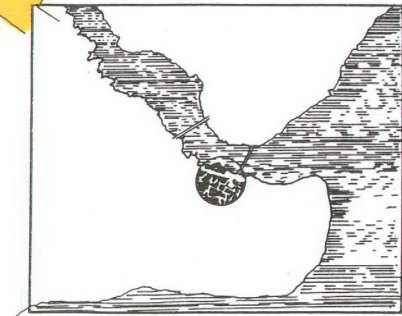
Talebi karşılayabilmek için gerekirse bu durakların bir kısmı zemin altına alınabilir. Bu uygulama taşıt ve yaya trafiğinin zemin altına alınmasına neden olacak ve bölgede rahatlama sağlanacaktır.

Yapılara zarar verecek ticari faaliyetler (Kimyevi madde satışı, baharat değirmenleri, lokanta ve pasta imal yerleri) bölgeden uzaklaştırılmalıdır. Toptan ticari faaliyet kaldırılarak, yerlerine irtibat büroları kurulmalıdır. Turizme dönük ticaret (Halıcılık, hediyelik eşya gibi.) yerleştirilmeli, perakende ticaret artırılmalıdır.

Bazı yapılara yeni işlevler yüklenebilir. Örneğin Büyük Çukur Hanı restorasyon projesinde, zemin kat turizme yönelik ticari faaliyete ayrılmış, bodrum katta sergi salonları ve sanatçı atölyelerine yer verilmiş, ayrıca avluda cafeteria düzenlemesi yapılmıştır. Üst kat yine sanatçılar için büro ve atölyeler haline getirilmiştir.

Yeni işlev verilen bir diğer örnekte Tahtakale Hamamıdır, içerisi kapalı çarşı görünümüne kavuşmuştur.

RAGIP GÜMÜŞPALA CD.

070D PROF. CEMİL BİRSEL CD.

Demirtaş Camii

Tahtakale Hamamı

Kundakçı Hanı

Seyh Davut Hanı

Tamburlacı Hanı

Rüstem Paşa Camii

Küçük Çukury Hanı

Büyük Çukury Hanı

Kiraz Hanı

Burmali Hanı

Papaz Hanı

Balkapanı Hanı

İETT Durakları

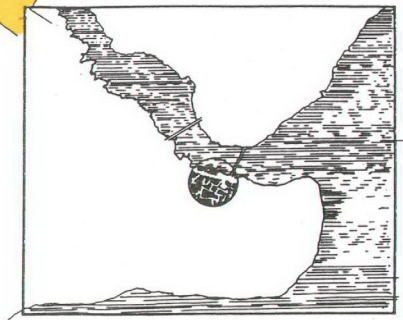
Ziraat B.

Mısır Çarşısı

R.21 KAT YÜKSEKLİKLERİ

- 1-2 katlı
- 3-4 katlı
- 5-6 katlı
- 7-8 katlı
- yaya yolu
- taşıt yolu

10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 200 300 400 500 M.

olmak üzere üç şekilde değerlendirmeye alınmıştır. Aynı harita üzerinde günümüz yapıları da gösterilerek bunlarda (yeni-nötr ve yeni-aykırı) olmak üzere iki şekilde değerlendirilmiştir (Bkz.R.19).

Bir diğer analiz çalışması da yine 1/1000 ölçekli harita üzerine kat yüksekliklerinin belirtilmesidir. Bunlar ayrı renk tonlarında olmak üzere (1-2 katlı, 3-4 katlı, 5-6 katlı, 7-8 katlı yapılar) şeklinde belirtilmişlerdir (Bkz.R.21).

Üçüncü ve son 1/1000 ölçekli analiz çalışmasında ise; yapılar yüzyıllarına göre farklı renk tonlarında belirtilmişlerdir (15, 16, 17, 18, 19, 20.yy. yapıları)(Bkz.R.20).

Bunlar yapıldıktan sonra 1/500 harita üzerinde bir alt bölge belirlenmiştir. Bu bölgenin sınırları ise; Mısır Çarşısı ile Papaz Han arasında kalan ada, Papaz Han, Rüstem Paşa yapılar topluluğu ve Burmalı Han'ı içerisine alan ada olarak belirlenmiştir. Bu harita üzerinde tüm yapıların zemin katları çizilmiştir (Bkz.R.18).

Daha sonra bu alt bölgenin tüm cephe silüetleri 1/200 ölçekte çizilmiştir (Bkz.R.22-23-26-27). Böylelikle tarihsel değeri olan yapılarla diğer yapıların uyumlu veya uyumsuz olup olmadıkları görülebilmıştır. Bunun önemli bir avantajı ise korunması gereken yapıların durumları hakkında fikir sahibi olabilmemizdir. Örneğin yapılara muhdes ekleme veya çıkartma olup olmadığı ya da yapıların cepheleri üzerindeki yıpranma derecelerinin görülebilmiş olmasıdır. Bunun bir avantajı da bölge için koruma imar planı için yeni kat yükseklikleri hakkında fikir verebilecek olmasıdır. Analizlerden elde edilen verilere göre bazı yapıların cephe ve kat yüksekliklerine müdahale gereği duyulmuştur. Böylelikle yeni cephe önerileri geliştirilmiştir (Bkz.R.24 - 25).

4.1. Tarihsel Doku ve Bugünkü Durumu

Analiz için sınırlanan bölgede hanların varlığı yoğun biçimde görülmektedir. Sadece Rüstem Paşa Camii ve Tahtakale Hamamı hanlardan ayrılmaktadır.

Hanların pek çoğu zaman içerisinde çeşitli müdahaleler görmüşlerdir. Bunlardan bazıları tamirat amaçlı, bazıları ise ilave kat çıkma (Kızılhan, Balkapanı Hanı) (Bkz.F.1), konsol çıkma (Büyük Çukur Hanı) (Bkz.F.2), cephe kısmında yapılan önemli tamiratlar (Küçük Çukur Han ve Şeyh Davud Hanı) (Bkz.F.3), bazı

İST. EMINÖNÜ ANALİZ
ÇALIŞMASI (SİLÜET)
28.09.1997
P. NO
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. GENÇİZ CAN
9475007 BÜLENT KAYA

SİLÜET 1.1 1/200

3 4 5 6 7 8 9 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 M

R.22 Mevcut Durum SİLÜET

1ST EMİNNONİ ANALİZ
ÇALIŞMASI (SİLÜET)
29.09.1997
P. NO
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. CEMAL KAYA
9475007 BÜLENT KAYA

1ST EMFANLI ANALİZ
ÇALIŞMASI (SİLÜET)
26.09.1997
P. NO
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
DOĞ. DR. CEMAL ÇALI
94.5007 BULFENT KATİA

SİLÜET 1.1 1/200

1 4 5 6 7 8 9 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 M

R.24 SİLÜET Öneri

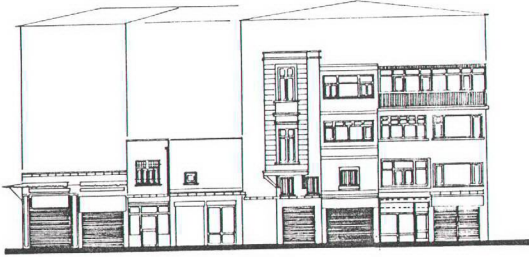
1ST EMİNNÜ ANALİZ
ÇALIŞMASI (SİLÜET)
29.09.1997
P. NO.
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. CEMAL ÇAY
9475007 BULENT KAYA

SİLÜET II.II 1/200

R.25 SİLÜET Öneri

İST EMINÖNÜ EKİMAN
ÖZKURT HAN
2908 1007
P. NO. 00
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. CEMAL KAN
0475007 İBRAHİM KAYA

SİLÜET III-III 1/200

KIZILHAN

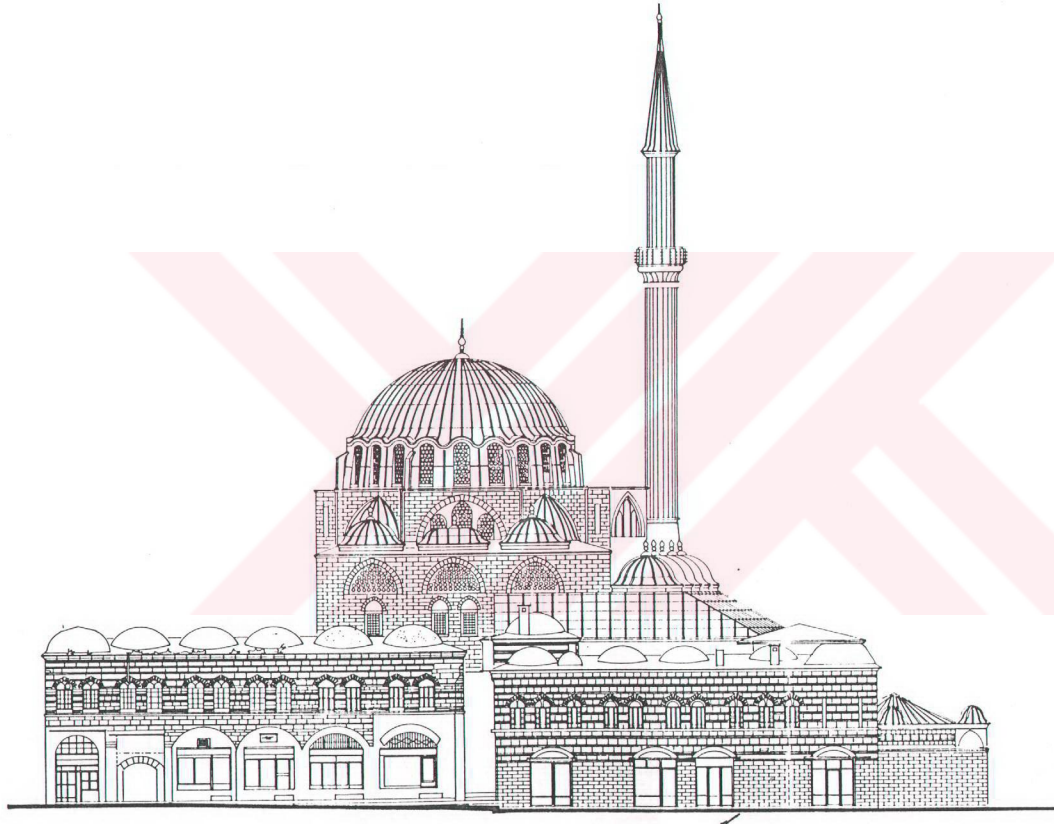
R. 26 SİLÜET V-V 1/200

KIZILHAN

R. 27 SİLÜET IV-IV 1/200

İST. EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P. NO: 51
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
DŞ: DR. CENGİZ ÇAN
S. 15007 BERENT KARA

— BÜYÜK ÇUKUR HAN — — KÜÇÜK ÇUKUR HAN —

SİLÜET VI-VI 1/200

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 20 30 40 50 60 70 m

IST. EMINÖNÜ BÜYÜK

ÇARŞI HAN

29.09.1997

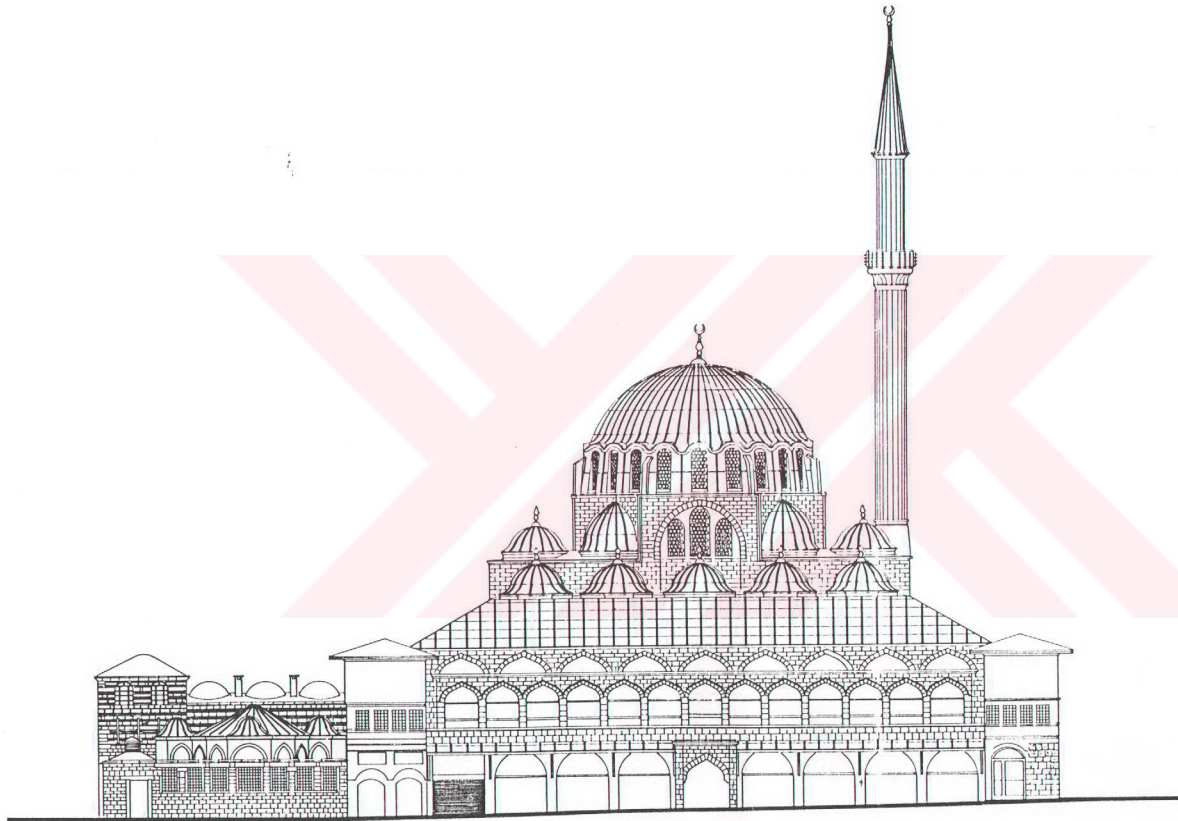
P.00.32

YÜKSEK LİSANS

TEZİ

Doç. Dr. CENGİZ CAN

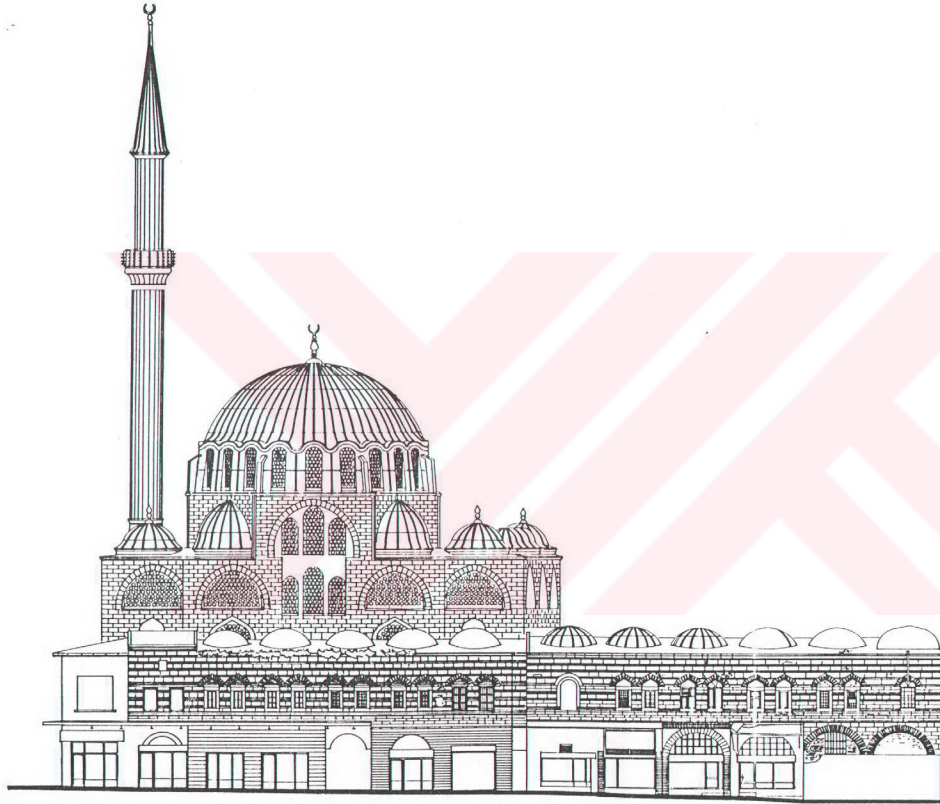
9-75007 BÜYÜK KATIL

— RÜSTEMPAŞA CAMII —

SİLÜET VII-VII 1/200

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 20 30 40 50 60 70

SİLÜET VIII-VIII 1/200

5. RÜSTEMPAŞA YAPILAR TOPLULUĞU ve BÜYÜK ÇUKUR HAN MİMARİSİNİN İNCELENMESİ

5.1. Kentiçi Han Mimarisi

Osmanlı Devri Han Mimarisi'nin kökeni, Anadolu Selçuklu'larından geçerek Büyük Selçuklu, Gazneli ve Karahanlı devrine kadar inen bir geçmişe sahiptir. Ancak hiçbir zaman geçmişin tekrarı olmamış, devrin kendi özelliklerini yansıtmıştır.

Osmanlı Hanları ilk eserlerinde dahi dengeli ve gelişmiş bir plan anlayışına sahiptir. Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu devirlerine ait hanların revaklı bir avlu etrafında tertip edilişleri esas olarak muhafaza edilmiş, ancak sadelik ve gelişmiş fonksiyonel bir plan anlayışı ön plana geçmiştir. Bu plan anlayışı 19.yy ortalarına kadar aralıksız olarak devam etmiştir. Bu tarz o kadar benimsenmiştir ki, İstanbul'da çok az istisna dışında avlusuz han inşa edilmemiştir (Güran, 1976:35).

Şehir dışında inşa edilen hanlara gelen kervanlarda, tacirlerin bu yapılarda geçici olarak konaklamalarının yanında, beraberlerindeki malların değişimi ve para ile ilgili işlerin görüldüğü yerler olduğu görülür. Buna karşılık şehir kervansaraylarında borsa işlerinin görüldüğü ve şehir hanları ise, mal üretimi ve ticaretin bir arada yürütüldüğü yerler olmuştur. Bunun yanında bazı hanlarda konaklamanın da yapılabildiği görülmektedir (Cantay Güreşsever, 1988:369).

İstanbul'da Osmanlı dönemi hanları 15.yy'dan itibaren görünür. Fatih devrinden önce yapılmış olup, günümüze kadar gelebilmiş Osmanlı devri şehir hanları çok olmamakla birlikte, devirlerinin önemli eseri olan Bursa Emir Hanı (14.yy) ve 2. Beyazıt zamanında yapılan Koza Han önemlidir.

Şehir ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda, gece konaklanan hanlar veya iş hanları olarak kullanılmaları hanların genel plan şemasını değiştirmemiştir. İnşaat tekniği de aynıdır, tek merkezli avlu sistemi esastır ve etrafı revaklı bina kollarıyla çevrilmiştir. Giriş yine binanın en önemli yeri olarak gözükmese de önüne çıkarılmamıştır. Osmanlılar'dan önce Anadolu'da yapılan kervansarayların giriş portalleri oldukça ihtişamlı oluyordu.

Osmanlı'larda giriş daha sadedir. Genellikle yuvarlak taş kemerli olup, avluya beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Avlu düzgün bir dikdörtgendir. Zemin kat depo ve iş bölümlerine ayrılmıştır, dışa açılan pencereleri yoktur. İkamet için kullanılan mekan üst kattır. Genellikle iki katlı ve tek avluludur. İnşa tekniği taş ve tuğla sıra karışımıdır. Örtü sistemi kalın payelere oturan beşik tonozdur (Güran, 1976:33-35).

Kentiçi hanları, ticari yaşamın yoğun olduğu bölgelerde bünyesinde ticari faaliyetlerle beraber, konaklama ihtiyaçlarını da karşılayabilen yerlerdi. Konaklama ve ticaretin münferit olarak yapıldığı kentiçi hanları da görülmektedir.

Aşağıda kentiçi hanları, yapı ve mimari tarzlarına göre incelenecektir.

- Malzeme ve yapı tekniği :

Tüm mimari eserlerde olduğu gibi, han mimarisinde de malzeme çok önemli bir yer tutmaktadır. Yapıda ve süslemede önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Yapı malzemesi olarak kullanılan kerpiç, tuğla, moloz taş ve taş, devirler boyunca ayrı ayrı önemlerini hissettirerek, eserlere karakter kazandırmıştır.

Osmanlı kentiçi hanlarında, özellikle İstanbul hanlarında sağlam bir malzeme olan taş, yoğun bir biçimde kullanılmışsa da, bu malzeme daha çok tuğla ile beraber kullanılmıştır. İstanbul Hanları'nın değişmez özelliği olan dış cephe hatılları ve kapı ve pencerelerdeki kemerler tuğla ile yapılmışlardır. Cephedeki bu tuğla hatıllı tarzın estetik bir yönü olduğu gibi, statik bir vazifesi de kaba yontma veya moloz taş duvar inşaatlarda basınç yüklerini aşağıya en uygun bir biçimde intikal etmesini sağlamaktır.

İstanbul hanlarında, yabancı tarihçi ve seyyahlarında belirttiği gibi, Fetih'ten sonraki ilk devrelerde ahşap hanlar görülmüşse de bu durum uzun sürmemiş yerini kargir yapılara bırakmıştır (Güran, 1976:33).

16.yy da Mimar Sinan ekolünde yapılan hanlara bakıldığında malzeme genellikle yapının bulunduğu yerdeki olanaklara göre belirleniyordu. Örneğin, Erzurum'daki Rüstem Paşa Kervansarayı'nda yöre özelliği olarak muntazam örülmüş kesme taşlar kullanılmıştır. Fakat Edirne ve Ereğli'deki Rüstem Paşa Kervansaray'larında tüm cepheler taş ve tuğla sıralarıyla örülmüştür (Cantay Güreşsever, 1988:397).

Yapı tekniğine gelince; açıklıklar genellikle her iki katta da aynıdır. Hacimlerin ebadları fazla zorlanmamıştır. Taşıyıcı elemanlar yine duvarlar ve payelerdir. Duvarlar bilhassa dış cephelerde tuğla hatıllıdır. İç duvarlarda da hatıllı taş kullanılmakla beraber sadece taş kullanılan eserlere de rastlamak mümkündür. Kemerleri taşıyan unsurlar olan payeler, iki istisna dışında İstanbul Hanlarında taştan yapılmıştır. Sütun ve ağaç direk görünmemektedir. Ancak günümüzde orijinalliğini kaybetmiş beton direkler de görülmektedir. İstanbul Hanlarında sadece Kürkcü ve Küçük Yeni Han'ın payeleri tuğladan yapılmıştır ve karakteristiktir. Taş payeler ise kare ve dikdörtgen şeklindedir.

Ahşap çatının görülmediği İstanbul Hanlarında tonoz ve kubbeyle halledilmiş olan çatı örtüsü ağırlığının taş duvarlar ve payelerle zemine aktarılmasında yine kemerler vazife görür ve konstrüksiyon sisteminin en önemli elemanlarından birini teşkil eder. İstanbul Hanlarının kemerleri bütün eserlerde sadece tuğladan yapılmıştır.

- Taşıyıcı sistem :

İstanbul Hanlarında da Osmanlı şehir hanlarında ve özellikle Bursa'da görülen örneklerde olduğu gibi zemin ve üst kat taşıyıcı sisteminin aynı olduğu görülür. Zaten taş ve tuğladan inşa edilen bu tarz kargir yapılarda katlarda ayrı bir taşıyıcı sisteme dönmek imkansızdır.

Genellikle Türk Han mimarisinde tercih edilen örtü sistemi tonoz ve kubbe tarzıdır. Bu tarz İstanbul Hanlarında, tonoz ve kubbe birbiriyle karışmış olarak değişik tarzlarda kullanılmıştır. Ağa ve Ali Paşa II. Hanlarında bütün katlarda örtü şekli olarak beşik tonoz kullanılırken, Ali Paşa I. Han'ında sadece zemin kat galerisinde beşik tonoz, hanın diğer kısımlarında ise çapraz tonoz kullanılmıştır.

Balkapanı Han'ında ise, zemin kat köşe hacimlerinde çapraz, diğer hacimlerde beşik tonoz kullanılırken, üst kat mekanları beşik tonoz, revaklar ise kubbeyle örtülmüştür. Büyük Çukur Han'da ise; bodrum ve zemin katta beşik tonoz, üst katta kubbe, bazı diyagonal oluşan kösedeki mekanlarda çapraz tonoz, revaklarda beşik tonoz ve revak köşelerinde yine kubbe örtü elemanı olarak kullanılmıştır.

İstanbul civarındaki Silivri ve Büyük Çekmece Kervansaraylarında görülen kiremit örtülü ahşap çatılar, günümüze kaşmış İstanbul Hanlarının hiçbirinde kullanılmamıştır. Son örtü malzemesi olarak da işlenmesi kolay ve uzun ömürlü olan kurşun tercih edilmiştir (Güran, 1976:34).

- Örtü sistemi :

İstanbul'da Fetih'in ilk yıllarında acil ihtiyaca cevap veren ahşap hanlar yapılmıştı. Bunların örtü sistemleri de doğal olarak ahşaptı. Ancak yangın v.b. sebebler yüzünden bu gibi hanlardan günümüze hiçbir örnek ulaşmamıştır.

Genelde dış cephede taş ve tuğla sıralar halinde kullanılmış, moloz taş bazen iç kısımlarda da kullanılmıştır. Taş işçiliği mükemmeldir, mermer ise hiç rastlanmamaktadır. Kesme taş dış cephelerde, moloz taş daha ziyade iç cephede statik ve estetik yönden önemli olmayan yerlerde, tuğla ise kemer, tonoz ve kubbelerde, taş sıra aralıklarında olmak üzere cephelerde kullanılmıştır.

İstanbul Hanlarında payeler, Kürkçü Hanı ve Küçük Yeni Han gibi iki istisna dışında, tamamen taştan olup bu hanlarda ise tuğladan inşa edilmişlerdir.

- Plan ve Mekan Kuruluşu :

Planlama olarak Osmanlı Şehir Hanları, Anadolu Selçukluları'ndan geçerek Büyük Selçuklu, Gazneli ve Karahanlı devrine kadar inen bir şekle sahiptir. Bu şekil, bir avlu etrafını çevreleyen revaklar ve bunların gerisinde oluşturulan mekanlardan oluşur.

Tüm Türk Han Mimarisini etkileyen bu planlama sistemi, yıllarca ana plana ve uzun geleneklere bağlı kalmış, ancak bu hiçbir zaman eskinin tekrarlanması şeklinde olmamıştır. Aldığı tesirleri kendi bünyesi içinde eriterek yeni ve gelişmiş bir mimari anlayış şeklinde ortaya konmuştur (Güran, 1976:35).

Mimar Sinan'ın Osmanlı Han ve Kervansaray mimarisine önemli katkıları olmuştur. Han ve Kervansaraylarda planlamada aşağıdaki dört önemli noktayı gözönünde tuttuğu görülmektedir.

I. İnsanlarla hayvanların kesin olarak ayrı yerlerde bulunmaları fikri.

II. İdareci vs. mekanlarının, temizlikle ilgili fonksiyonel mekanların biraraya toplanması (hamam, WC gibi).

III. İbadet mekanını kervansaray planı içinde bir birim olarak bırakmak ve Anadolu Selçuklularından gelen motifleri yaşatmak. (Köşk, Mescid gibi)

IV. Ticari hayatı ayakta tutan mekanlara yer vermek (cepheyi sokağa uyduran dükkanlar gibi).

Mimar Sinan bu şemayı Edirne ve Erzurum Rüstem Paşa Kervansaraylarında uygulamıştır (Cantay Güreşsever, 1988:374).

Bu şemayı İstanbul'daki nadir olan üç katlı (bodrumlu) hanlarından biri olan Büyük Çukur Han'da da görmekteyiz

Fatih devrinden önce yapılmış olup günümüze kadar gelebilmiş Osmanlı devri şehir hanları çok olmamakla beraber, devirlerinin önemli eserleri olan Bursa Emir Hanı ve II. Beyazıd zamanının Koza Han'ının tetkikinden ortaya çıkan sonuca göre; Osmanlı Hanlarının ilk eserlerinde dahi dengeli ve gelişmiş bir plan anlayışına sahip oldukları ortaya çıkmaktadır.

Gazneli, Karahanlı, Büyük Selçuklu devirlerine ait hanların revaklı bir avlu etrafında tertip edilişleri esas olarak muhafaza edilmiş, ancak sadelik ve gelişmiş fonksiyonel bir plan anlayışı ön plana geçmiştir. Osmanlılar'ın ilk devirlerinde dahi erişilen bu mimari olgunluk, bu dengeli plan tipinin aralıksız 19.yy. ortalarına kadar İstanbul'da devam etmesini sağlamıştır. Bu tarz o kadar benimsenmiştir ki Türkler tarafından İstanbul'da çok az istisna dışında hiç bir avlusuz han inşa edilmemiştir. Kazandıkları olgunluk ve gelişmelerle İstanbul Hanları, Osmanlı Hanlarının bir devamı olarak, mimari mekan ve plan anlayışının üstün örneklerini teşkil etmişlerdir.

İstanbul şehrinin hususiyetlerine uygun olarak, şehirlerde ortaya çıkan iş hanlarının yanında, yeni bir tip olan ve sadece misafirhane olarak kullanılan hanlarda görülmeye başlar. Böylece şehir hanları başlangıçta Bursa ve sonradan İstanbul hanlarıyla Türk Han mimarisinde önemli değişiklikler ve gelişmeler ortaya koyar.

Bursa Emir Hanı (14.yy) ve Koza Hanı (16.yy. başı) ilk şehir hanlarının en önemli eserleridir. Kullanım şekillerine göre hanların gece konaklanan veya iş hanı olarak

kullanılmaları plan şemasını değiştirmemiştir. İnşaat tekniğinde ayındır. Tek merkezli avlu ve etrafında revaklar esastır. Avlu genellikle düzgün dikdörtgendir. Zemin kat depo ve iş bölümlerine ayrılmıştır, dışa açılan pencereleri yoktur. İkamet için kullanılan kısım üst kattır. İki katlı ve tek avluludur. İnşa tekniği taş ve tuğla sıra karışımıdır. Örtü sistemi kalın paye ve duvarlara oturan beşik tonozdur. Plan tanzimi ve inşa teknikleriyle Fatih devri öncesi hanları Fatih devri hanlarından farklı görülmemektedir (Güran, 1976:35).

- Cephe Mimarisi :

Osmanlı devrinden önceki Türk dönemlerinde cephe ve giriş kısmı çok önemli idi. Daha sonra ki dönemlerde cephe anlayışında değişme ve gelişmeler olmuştur. 15.yy.dan günümüze kalan Kürkçü Han'ının dış cephesi taş ve tuğla sıraları halindedir. Giriş portalı sadeleşmiş ve dışa doğru hafifçe çıkmış, eyvan biçimindedir. Kürkçü Han'ının cephesindeki taş ve tuğla sıraları yatay hat çizgisini kuvvetlendirmiştir. Üstte kirpi saçak kullanılarak bu etki artırılmıştır.

16.yy.da portalin sathı kalarak sadeleştiği görülmektedir. Bu yy.da diğer hanlarda da bu özelliğin devam ettiği görülür. Cephe taş ve tuğla ile almalı sıralar halinde oluşturulmuştur. Pencere üstleri tuğladan yapılan perkitme kemerleri ile örülmüştür. Pencere ve kapılarda taş veya mermer söveler görülür.

17.yy.'da hanlar klasik cephe özellikleri gösterir. Ancak bazı ayrı özelliklere sahip oldukları dikkat çekmektedir. İstanbul hanlarında giriş, genellikle satıhta hiçbir çıkıntı yapmayan, kemerli sade bir açıklık olarak ele alınmışsa da bazı eserlerde, mesela Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırılmış olan Vezir Han'da portalin bir çıkıntı yaptığı görülür. Cephenin taş ve tuğla düzenine karşı portaller tamamen taştır. Vezir Han portalinde yuvarlak kemer üstten çıkıntı yapan sivri bir kemerle kavranmıştır. Büyük Valide Hanında ise; portal altta basık kemerli bir açıklığa, üstte ise bir bindirmeliğe sahiptir. Bindirmelik 7 adet 4 sıralı taş konsola oturup giriş üstünde cumba tarzında bir mekan teşkil etmektedir.

18.yy.'da İstanbul Hanlarında bir yenilik olarak üç katlı hanlar ortaya çıkar. Büyük, Küçük Yeni Hanlar ve Sümbüllü Han bu tarz eserlerdir. Böylece yükselen

yapılara yeni bir mimari cephe düzeni aranmaya başlanır. Zemin kat cepheleri kemerli dükkanlara ayrılır, geleneksel tarzda tuğla taş karışımı yine üst kat cephelerinde tatbik edilir. Çıkmaların olduğu yapılarda ise bu öğeler cepheye düşey hareketlilik kazandırır. 18.yy'da portaller aynı 17.yy. portalleri gibi devam eder.

19.yy'da plan eğrilikleri üst katta yapılan konsol çıkmalarla düzeltilir. Örneğin Yıldız Han'ında böyle bir uygulama yapılmıştır. Giriş basit kemerli olup, cephe yine taş ve tuğla hatırlıdır. Hanlar tek başına bir abide olmak yerine şehirlerde külliyele yarışmayan ve şehir bünyesi içerisinde tamamlayıcı unsurlar halinde ele alınıp geliştirilmiştir. Cephedeki açık ve kapalı kısımlar proposyonu, kapalı kısımlar lehine gelişmiştir.

Zemin katlarda dış cephelerde pencere açıldığı görünmez. Birçok hanın dış cephesi dükkanlıdır. İstanbul hanları kale görünüşlü değilse de dışarıya karşı cephe açıklıkları yönünden epeyce kapalıdır. Küçük pencere kullanma alışkanlığı devam etmiştir.

Giriş önemli tutulmakla birlikte mübağalalı değildir. Ancak giriş cephesi dışındaki cepheler daha sadedir. Mimari planlamanın dışa aksi pencerelerle ve zemin kattaki sağır duvarlarla yansıtılır. Avluda yapılan mimari hareketler cepheye yansımamış, böyle bir kaygı duyulmamıştır.

- Avlu ve Revaklar :

İstanbul Hanları'nda birkaç istisna dışında avlusuz han görülmez. Bunların ebatları çok değişiktir, bazı han avluları Vezir Han'da olduğu gibi, bir meydan görüntüsü verirken, bazıları da mesela Unkapı Ali Paşa Hanı ve Büyük Şişeci Han'ında olduğu gibi bir ev avlusu görüntüsü ve sakinliğini verebilmektedir.

İstanbul Han'ları genellikle bir veya iki avlulu olarak görünürken, nadiren de olsa üç avlulu hanlara da rastlanmaktadır (Büyük Valide Hanı ve Taşhan). Ancak bu hanların üç avlulu olmaları mimari fonksiyonları ile ilgilidir. Bu hanlar, İstanbul'un iki avlulu olan Kürkcü Han hariç tek ahır olan hanlardır. Bu ahırlar avluların bodrum kısmında yer

almışlardır, Kürkçü Han'ında da aynı uygulama görülmektedir. Böylece ahır kısmının bodruma alınarak insanlardan ayrılması daha 15.yy.'da düşünülmüştür.

Hanların genel karakteristik bir noktası da, girişin avluya muhakkak bir geçitle bağlanmış olmasıdır. Doğrudan doğruya avluya açılan bir giriş kapısı görünmez. Ayrıca Anadolu Selçuklu kervansaraylarının ortak bir hususiyeti olan mescidler, Osmanlı devri Bursa ve İstanbul şehir hanlarında tekrar ortaya çıkar ve önemli bir hususiyet kazanırlar. Ancak bu mescidler hanın değişik yerlerinde olmayıp ana avludadır (Güran, 1976:38).

- Odalar :

İstanbul Hanları'nda bulunan ikamet hacimleri günümüze oldukça değişim geçirerek gelmiştir. Bu sebeble ocak ve nişler kaybolmuştur. İstanbul Hanlarında ışıklandırma ve havalandırma aynı Osmanlılarda olduğu gibi devam eder. Ancak pencereler mazgal pencere niteliğinde değildir. Pencereler genellikle emniyet endişesi ile dar ve küçük ebatla tutulmuş ve her zaman demir parmaklıkla korunmuştur. Zemin kat hacimlerinin dış cepheye açılan pencereleri yoktur.

Çoğunlukla hanların üst kat mekanlarının dışa açılan tek bir penceresi bulunur. İki veya üç pencereli olanlarda vardır ve bu mekanlar diğerlerine göre daha iyi aydınlatılmışlardır. Genellikle dikdörtgen ve düz hatılı pencereler kullanılmıştır. Ancak birçok yapıda da düz hatıl üzerinde sivri bir perkitme kemeri bulunur. Kemer ve hatıl arası sağır bırakılmıştır.

Odaların kapılarında ise, çoğunlukla düz hatıl veya yuvarlak taş kemer, yahut düz hatıl üzerine yuvarlak kemer olarak görülür. Planlarda köşelerde yer alan birbirine geçide izin veren odalar kare planlamanın getirdiği bir zorunluluktur. Bazen köşe odaya ulaşabilmek için uzun koridorlar oluşturulmuştur (Güran, 1976:39).

Süsleme :

Osmanlı Han mimarisinde, mahalli bir iki örnek dışında süslemenin artık bir önceki devirdeki önemli yerini kaybettiği görülmektedir. Bu devirde gerçek güzelliğe ve

olgunluğa plan ve hacim anlayışındaki araştırmalarla varılmaya çalışılmaktadır. Tezyinatın fazla önemsenmemesi, İstanbul Hanları'nın bir hususiyeti olarak görülmektedir.

İstanbul Hanları'nda, çini, mermer ve renkli taş gibi tezyinat hiç kullanılmamıştır. Bütün hanlarda ortak tek süsleme elemanı, cephede iki veya üç sıra halinde görülen tuğla hatıllardır. Tuğla bazen pencere kemerlerinde olduğu gibi cepheyi süslemişlerdir. Ayrıca bindirmelikler ve plan eğriliklerinin tashihi için üst katlarda tatbik edilen çıkmalar ve bunların taş konsolları, yine mimari plan ve yapı bünyesindeki elemanlar olarak, cepheyi hareketlendiren, süsleyen şekillerdir. Büyük Yeni Han'ın Çakmakçılar, Hasan Paşa Hanı'nın Yakup Ağa ve Serpuş Hanı'nın Perşembe Pazarı sokakları cepheleri, bu tarzın güzel tatbikatları olarak göze çarpmaktadır.

Hanlarda oldukça sık rastlanan bir başka motif ise, saçaklarda damlalık vazifesi gören tuğlaların birbiri üzerine çaprazlama ve taşkın konmasıyla elde edilen kirpi saçaklardır. Bunlardan ayrı olarak az sayıda da olsa bazı İstanbul Hanlarının değişik tarz süslemelere sahip oldukları görülmektedir. Mesela, Taşhan'da, giriş cephesinde sathi kemerler ve taş silme, Simkeşhane avlusunda bir sebil, Hasan Paşa Hanı'nın girişinin yanında iki rokoko çeşme, eserlerin süslemesine katılmışlardır. Ancak bu çeşmeler günümüze kadar ulaşamamıştır.

5.1.1. 15.-20.yy. İstanbul Hanları ve Dönem özellikleri

Bu bölümde İstanbul Hanları'nın Fatih devrinden, 20.yy.'a kadar gelişimi incelenecektir(Bkz.R.31).

- 15.yy. Hanları-Fatih Devri :

15.yy'dan günümüze kalmış olan sadece Bursa Fidan Han ile İstanbul'daki Kürkçü Han'dır. Kürkçü Han tipik bir örnektir ve İstanbul Hanları'nın genel hususiyetlerini göstermesi bakımından önemlidir. İstanbul şehir hanları, ana fikir, inşaat tekniği, giriş ve örtü sistemi bakımından Bursa hanlarının bir devamı olarak görünür.

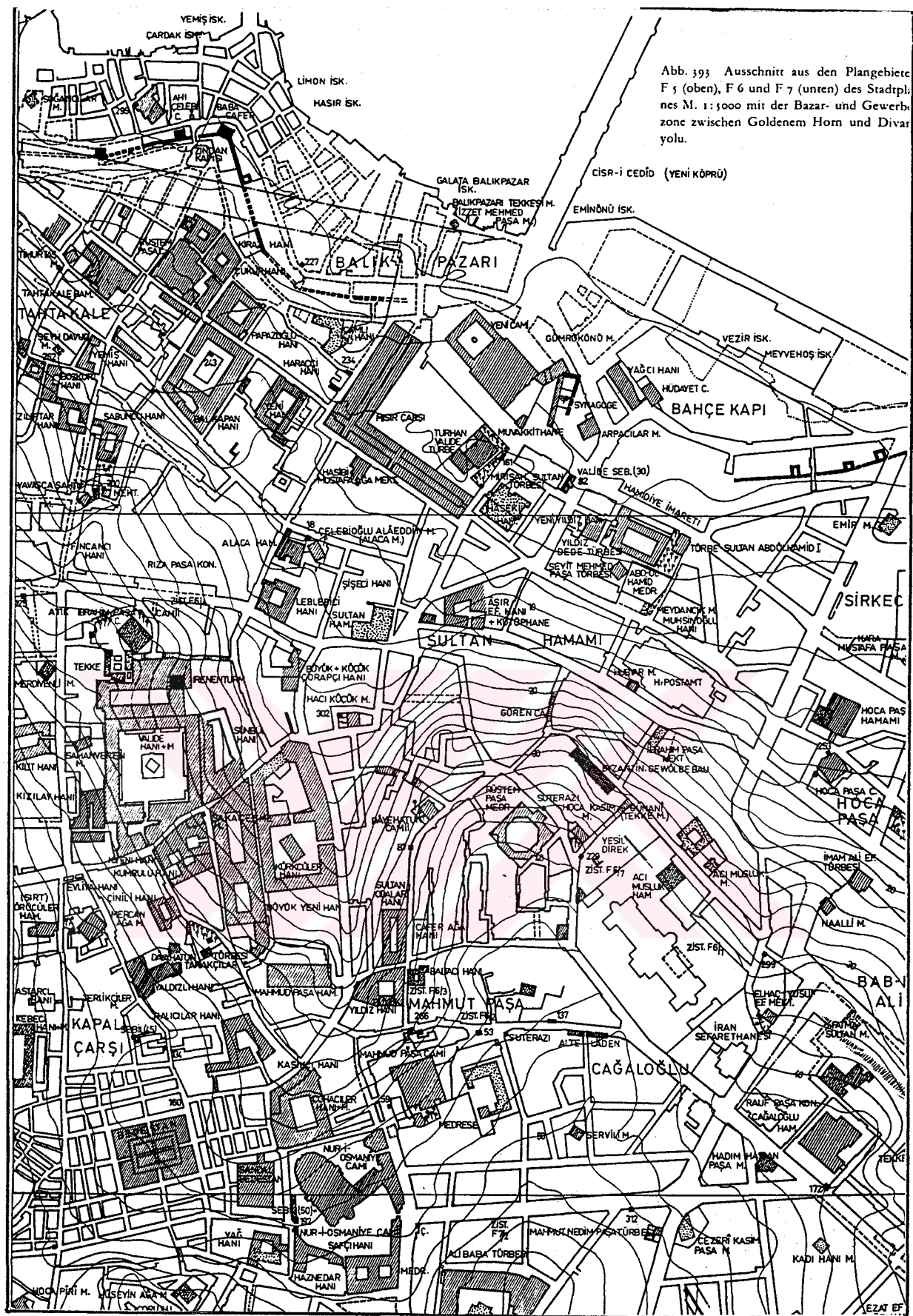

Abb. 393 Ausschnitt aus den Plangebiete F 5 (oben), F 6 und F 7 (unten) des Stadtplanes M. 1:5000 mit der Bazar- und Gewerbezone zwischen Goldenem Horn und Divar yolu.

R.31. Eminönü, Tarihi Doku (Müller)

Hanlar iki katlıdır ve avlu iki katta da revaklarla çevrilidir. Zemin kat depolara, üst kat ise ikamete ayrılmıştır. Bunlar daha önceki Osmanlı Hanlarının ortak özellikleridir. Ancak 15.yy.'da İstanbul'daki ilk Türk Hanlarında bazı özellikler belirmeye başlar, nitekim Kürkçü Han'ında ilk avluya aynı gaye ile ikinci bir avlu eklenir ve zemin yine depolara üst kat ise ikamete ayrılır. Şehrin sıkışık arsa durumları ve yerleşmiş yol düzeninden ötürü artık planda düzgün formlar elde etmek güçtür. Bu yüzden Kürkçü Hanının ikinci avlusu yamuk formudur.

Diğer bir önemli nokta, hanlarda ahırlar bölümü için bir bodrum yapılmasıdır. Kürkçü Hanının esas avlusunda bir rampa ile inilen ve ahır için ayrılan bodrum bir yenilik ve aşama olarak görülür. Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında her zaman görülen, Osmanlı Hanlarında ise kaybolan mescidler, İstanbul şehir hanlarında tekrar görünmeye başlar. Kürkçü Han'ında da avlusunda bir mescid vardır.

Böylelikle 15.yy. Fatih devri han mimarisinde: İkinci bir avlunun doğuşu, plan tertibinde muhakkak düzgün bir geometrik form aranmaması, ahırlar için bir bodrum düşünülmesi ve avluda mescidin yer alması gibi yenilikler ortaya çıkar (Güran, 1976:43).

- 16.yy. Hanları :

1577'de yapılan bir sayımda, İstanbul'da 485 cami ve 417 Kervansaray tespit edilmiştir. Ancak bu kervansarayların büyük bir kısmı ahşaptan yapılmıştı. Çeşitli yangınlar sebebiyle bu yüzyıldan günümüze kalan yapılar çok azdır. Ahşap kervansaraylardan günümüze gelen olmamıştır, günümüze kadar gelebilenler kargir yapılardır ve hepsi de Kanuni dönemine aittir.

Bunlardan Süleymaniye, Rüstem Paşa, Burmalı, Büyük ve Küçük Çukur Han ile beraber kendi adlarını taşıyan külliyelerin bir bölümü inşa edilmiştir. Külliye ait olmayanlar ise; Leblebici, Büyük Çorapçı, Büyük Şişeci, Balkapanı ve Kurşunlu Hanlarıdır. Cephe, duvar, taş ve tuğla çalışmaları bir yenilik göstermemektedir. Sadelik yine hakimdir. Plan tertibinde form araştırması yine düzgün geometrik dikdörtgenlerdir. Tek katlı Süleymaniye Hanı hariç diğerlerinde yine zemin kat depolara, üst kat ikamete ayrılmıştır.

- 17.yy Hanları :

17.yy. hanları 15 ve 16.yy. hanlarından çok fazla farklılıklar göstermezler. Bu dönemden günümüze intikal eden hanların en önemlileri; Büyük Valide Hanı, Vezir Hanı, Şeker Hanı ve Yelkenciler Hanlarıdır. Gerek Vezir, gerekse Büyük Valide Hanı'nda ilk defa organik bir plan araştırmasına gidilmiştir. Katı geometrik formlar deformasyona uğrayarak araziye tabi olurlar. Bu yy.'ın diğer en önemli değişikliği ise, ilk defa Büyük Valide Hanı'nda görülen üçüncü avlu fikridir.

Ayrıca ahırlar bu üçüncü avlunun altına alınarak ikamet kısımlarından tamamen ayrılmıştır. Yine bu yüzyılda ahırsız hanlar ortaya çıkar. Vezir Hanı İstanbul'da ki ilk ahırsız han örneğidir. Böylece hanlar şehirde ikamete mecbur, evsiz çalışan bir topluma da cevap verecek durum kazanırlar (Güran, 1976:44).

- 18.yy. Hanları :

Günümüze kalan hanların büyük bir çoğunluğu bu yüzyıldan kalmıştır. Hanların gelişmesi en yüksek noktasına yine bu yüzyılda ulaşmış, başka hususiyetler kazanmadan ilerdeki yüzyıllara devam ederek tarihi gelişmesini tamamlamıştır.

Bu yüzyıla kadar iki kattan fazla han görülmezken, üç katlılar ilk defa 18.yy.'da ortaya çıkar. İstanbul'da ticari hayatın gelişmesi ve ticaret bölgelerindeki arsaların ihtiyaca kafi gelmemesi dolayısı ile hanlar bazı bölgelerde sıkışık olarak yan yana sıralanır ve kat adetleri artar. Bu yüzden Büyük ve Küçük Yeni Han'lar ile Sümbüllü Han'ın kesif ticari bölgelere yapılması tesadüf değildir.

İnşaat tarzı yönünden bir değişiklik görünmez. Taş ve tuğla sıra karışımı yine devam eder. Plan tertibi yönünden ise ilk belirtileri 17.yy.'da görülmeye başlanan organik plan tarzı ilk tipik şeklini 18.yy.'da Taşhan'da gösterir. Taşhan araziye yayılış ve oturuş olarak şimdiye kadar alışılanın dışında organik bir mimari örneğidir. Taşhan organik formuyla, Büyük Yeni Han'da üç katlı oluşuyla bu yüzyılın tipik örnekleridir.

Büyük Yeni Han, 17.yy.'da görülmeye başlanan ahırsız hanların 18.yy.'da devam eden bir örneğidir. Sadece misafirhane olarak kullanılan hanlar bu yüzyılda ortaya çıkar.

18.yy.'da Seyyid Hasan Paşa tarafından yaptırılan Hasan Paşa Hanı, ilk misafirhane örneğidir. Plan ve inşaat tekniği aynı şekilde devam etmekle beraber, değişiklik olarak zemin kat ikamete tahsis edilmiştir. Hanın iki katnında ikamete tahsis edilmesi, ahırsız ve deposuz olması bu yüzyılın yenilikleridir. Ayrıca cephe mimarisine daha önem verilmeye başlanır. Yollara uyma sebebiyle meydana gelen plan eğrilikleri, üst kat cephelerinde yapılan çıkıntılarla düzeltilmiştir.

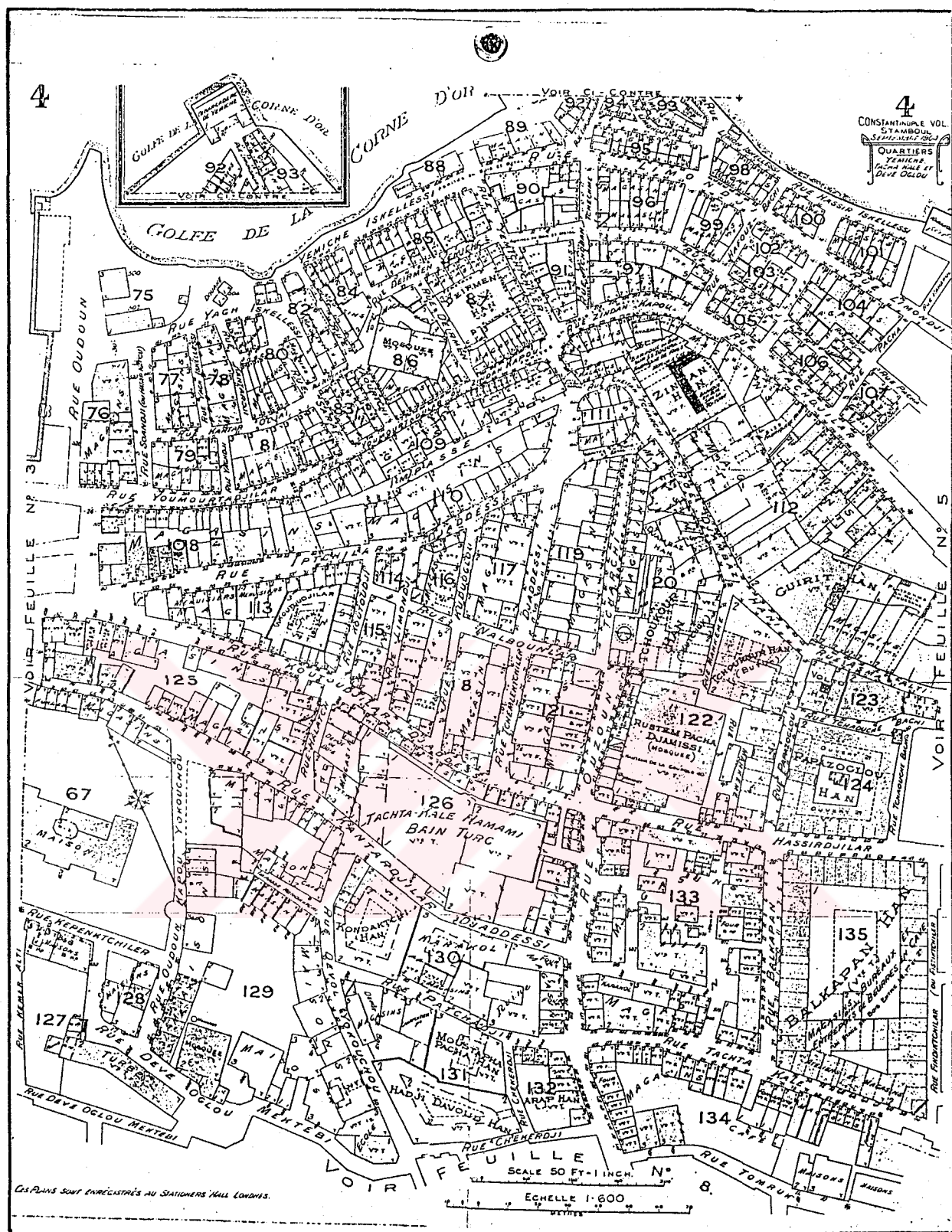
- 19 ve 20.yy. Hanları :

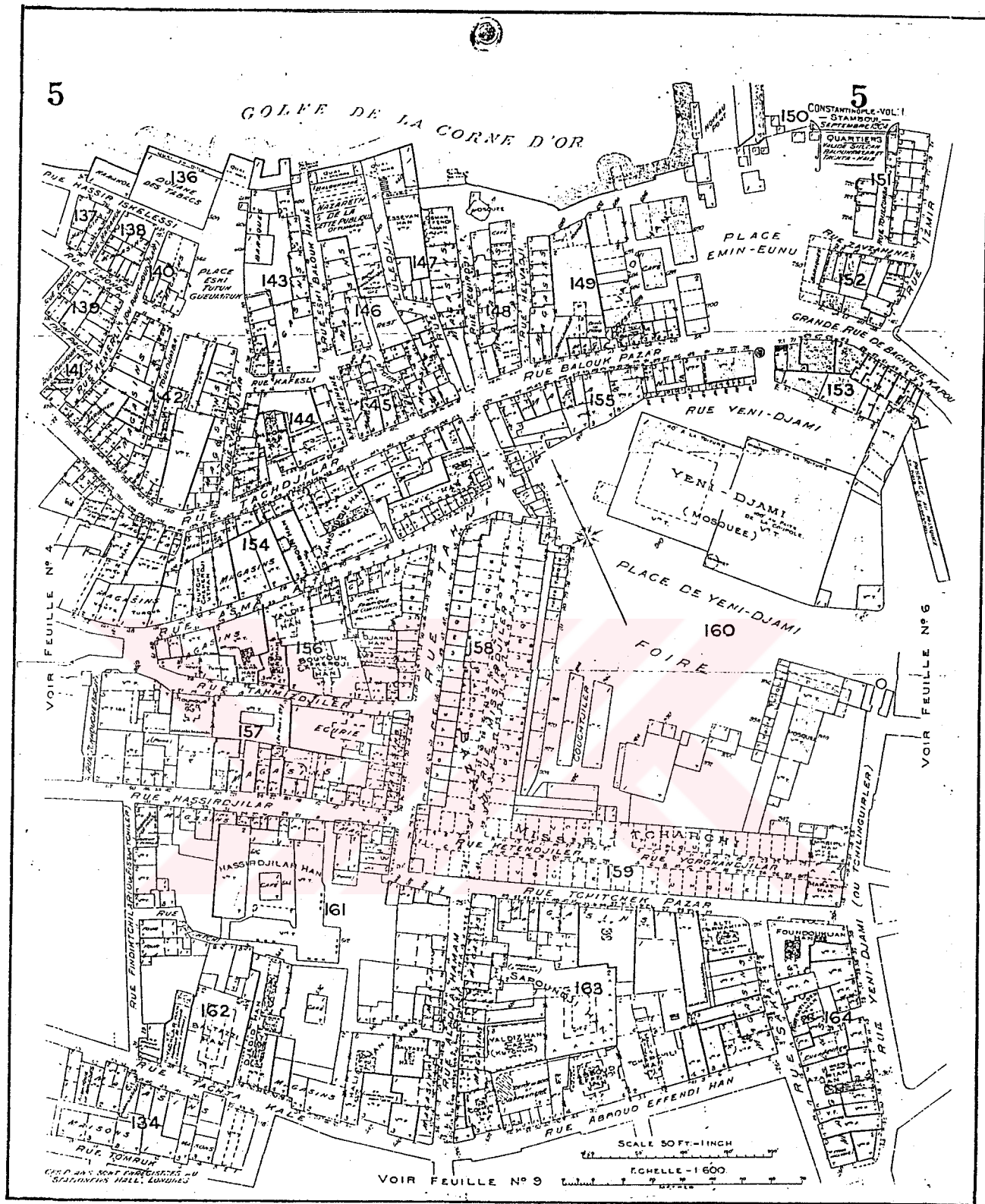
19.yy.'a Hanlar açısından duraklama dönemi diyebiliriz. Bu yüzyıl hanları genellikle 18.yy. dönem özelliklerini gösterirler. Bu yüzyılın ilk yarısında inşa edilen Yıldız Hanı önemli bir örnek olarak görülür. Taş kemerli girişi, revaklı avlusu, üç katlı olması ve cephe çıkıntılarıyla bu yüzyıl özelliklerini gösteren tipik bir örnektir.

Yine Sabuncu Hanı ve muhtemelen bu yüzyılın sonlarına doğru yapılmış olan Yeni Cami önündeki Hidayet Cami bitişiğinde bulunan, dış hatları ile İstanbul Hanları özelliği gösteren avlusuz, bir koridor etrafına iki sıra halinde yerleştirilmiş mekanlarıyla İstanbul Hanlarının klasik plan anlayışından tamamen farklı olan Şapçı Han ve Zindan Hanı geç devrin son yapıları olarak görülür.

Fatih devriyle başlayıp, dört asır boyunca İstanbul şehir hayatında önem kazanmış olan hanlar, 19.yy.'da evvela duraklar, yüzyıl sonuna doğru sosyal gelişmenin icaplarına uyarak, gittikçe ticaret hayatının işyerleri halini alır. Böylece Karahanlı, Gazneli, Büyük ve Anadolu Selçukluları ve son olarak da Osmanlılarda devam eden bu köklü han mimarisi, 19.yy. sonu ve 20.yy. başlarında artık tarihi devrini kapamış olarak görülür.

Analiz bölgesi ve han yapılarının son durumu, 20. yy.'ın başında 1904 yılında yapılan Goad Haritalarında da görülmektedir (Bkz.R32-33).

R.33. Eminönü 1904 (Goad)

5.2. Rüstem Paşa Yapılar Topluluğu

5.2.1 Rüstem Paşa Cami.

İstanbul'da Sinan'ın deniz kıyısına yaptığı üç camiden birisidir. Diğer ikisi Üsküdar'da Mihrimah Sultan ve Semsi Paşa Külliyesi'nin camileridir. Rüstem Paşa Camisi'ni diğerlerinden ayıran özelliği çarşı kotunun bir kat üzerinde inşa edilmiş olmasıdır. Yer olarak eski sahil yolu ile uzun çarşının kesiştiği yerdedir. Yeni Cami ile birlikte, limanın İstanbul yakasının önemli işaret yapılarından biridir. Bu konumunun dışında bu camii Osmanlı döneminin en süslü cami olarak ün kazanmıştır.

Ticaret hacminin çok yoğun olduğu yerde yapılmıştır. İbadet hacmi yol kotunun üzerindedir. 15,5 mt.'lik kubbesiyle, cami kıyı silüetine egemen bir konumda inşa edilmiştir. Camiyi yapabilmek için çevresinde istimlakler yapılmıştır. Caminin yapılış tarihi belli değildir. Yapının kitabesi yoktur (Müller, 1977:454). Hadika, caminin burada önceden var olan Hacı Halil Mescidi'nin yerine yapıldığını yazar. Konyalı, vakfiyenin 1562 tarihine bakarak caminin 1561'de bitebileceğini söyler. Başka tarihçiler de bu yargıya katılmışlardır (Kuban, 1994-b:371).

Caminin 1660 tarihli büyük yangında önemli ölçüde hasar gördüğü, 1966 depreminde de minaresinin yıkıldığı, kubbesinin çöktüğü bilinmektedir. Cami ortalama 40x40 metre büyüklüğündeki zemin kat üzerinde yükselen bir platforma oturur. Zemin katta üsteki ibadet mekanına tekabül eden, çapraz tonozlarla örtülü bir mahzenle buna paralel ve beşik tonozlarla örtülü, üstteki terasın altına gelen mahzenler, ardiye olarak yapılmıştır .

Uzunçarşı tarafında, ortalarında bir çeşme ve haznesi olan sekiz dükkan vardır (Bkz.F.5). Cami terasına avlunun dört tarafında değişik planlarla yerleştirilmiş kapalı merdivenlerle çıkılır. Camiyi üç taraftan saran fevkani avluyu yandaki sokaklara açılan revaklar çevirir. Son cemaat mahalli çevresindeki çatıyla örtülü revağın kuzeybatısında, aşağıdan gelen merdivenler arasında, terasın üstü örtülü olmayan bölümü vardır. Güneydoğudaki iki merdivenle caminin terasına çıkılıp yan kapılardan içeri girilebildiği

gibi, galeri katına da erişilebilir. Uzunçarşı caddesi tarafındaki merdivenlerin üzerinde terastan çıkılan birer oda vardır. Bunlar müezzin ve kayyum odalarıdır (Bkz.F.5).

Mukarnas başlıklı sütunların taşıdığı beş açıklı son cemaat mahalli dışında, Sinan'ın diğer camilerinde görülen, ahşap örtülü ikinci bir revak dolanmaktadır. Caminin avlusunda ve teras üzerinde şadırvan yoktur. Caminin kullanılan şadırvanı sokak kotunda ve yine Uzunçarşı Caddesi üzerinde yapılmış duvarlarla çevrili kare bir avluda sekizgen planlı bezemesiz bir haznedir. Üstü sütunlarla taşınan çatı ile örtülüdür. Plan açısından ilginç olan şadırvanın cami ile aynı dönemde yapılıp yapılmadığı bilinmemektedir. Caminin Kuzeydoğusunda ondan çok dar sokaklarla ayrılan Büyük ve Küçük Çukur Hanlar vardır. Caminin Hasırcılar Caddesi cephesinde, galeri revaklarını kaplayan dükkanlar sonradan yapılmıştır.

İbadet mekanının çevreye bağlayan ilginç teras planlamasına karşın Rüstem Paşa Cami, Sinan Camilerinin planimetrik gelişmesi içinde bir geçiş dönemi yapısıdır. Sinan'ın sekizgen baldakenli merkezi plan denemeleri içinde ilk aşamayı oluşturur.

Rüstem Paşa Camii Osmanlı mimarlık tarihinde olağanüstü çini kaplamalarıyla ün kazanmıştır. Örtüye kadar yükselen bu çini kaplama, İznik duvar çinileri imalatının teknik ve desen açısından en mükemmel aşamasına ulaştığı dönemin ürünleridir. Çini kaplamanın bir camide bu kadar çok ilk defa görülmektedir. Bunun nedeni Rüstem Paşa'nın ikinci sadrazamlığı zamanında ihtişama düşkün olmasının nedenidir. Nitekim İznik atölyelerinin yeteri kadar çini üretememeleri yüzünden, Rüstem Paşa'nın Kütahya'da özel bir çini atölyesi açtırdığı söylenir. Sinan yapılarında ancak belli noktaları vurgulamak için çini kullanırdı. Bu kadar yoğun kullanım ancak Rüstem Paşa'nın isteği ile olabilir (Kuban, 1994-b:372-373).

5.2.2. Büyük Çukur Han

Rüstem Paşa Hanı adıyla da tanınan yapı, Eminönü'nde Rüstem Paşa Külliyesi'ne ait yapılar içinde en büyük olanıdır. Mimarının Sinan olduğu bilinen Rüstem Paşa Külliyesi, başta camii, altındaki depo mekanları, dış cephedeki dükkanları ile, Büyük ve Küçük Çukur Hanlarla sokakların iki tarafında yer alan çarşı yorumunu getirmişlerdir.

Diğer taraftan külliyeinin inşasından önce varlığı düşünülen Burmalı Han ile birlikte, özellikle Kızıl Han'ında katılımıyla ticari bir kompleks oluştururlar. Büyük Çukur Han, Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı Rüstem Paşa tarafından 1556-1568 yıllarında yaptırılmıştır.

Rüstem Paşa Camii, Küçük Çukur Han ve Burmalı Han'ın oluşturduğu yapılar adasında Kızıl Han Sokağı ve Unkapanı Caddesi ile iki yönde çevrelenen yapı, Mahkeme Sokağı ile Küçük Çukur Han'dan ayrılır.

Özgün durumunu çoğunlukla koruyarak günümüze ulaşan yapı, 32,5x28,5 m. ölçüsünde bir alanı kaplayan plan şemasıyla, klasik kare planlı avlulu bir yapıya sahiptir. 11x8 m. ölçüsündeki bir avlu etrafında üç katlı olarak inşa edilmiştir. Dışarıdan iki kat olarak yükselen yapının bir bodrum katı vardır.

Avlu ve katlara girişler birbirinden ayrıdır. Bunun nedeni, üst katın bağımsız olarak konaklama amaçlı kullanılması olabilir. Bu görüşü destekleyecek ocaklar bulunamamıştır, ancak çatıda bacalara rastlanmaktadır. Üst kata giriş kapısı Mahkeme Sokağı'ndandır. Taştan yapılmış basık kemerli bir giriş kapısı vardır, iç mekanı beşik tonozludur. Bodrum kat girişi ise Canbazhane Sokağından olup burasının ahır veya depo olarak kullanılması muhtemeldir. Çünkü girişi ayrı ve merdiveni rampa biçimindedir. Burada da taştan yay kemerli kapıya bağlı, beşik tonoz örtülü giriş koridoru bulunur. Revak kemerleri üç açıklıklı ve sivri kemerlidir. Bodrum ve zemin kattaki açıklıklar beşik tonoz ile, üst kattaki mekanlar kubbe ile örtülmüştür. Kubbe üstü sıva ile kapatılmış, kurşun kaplama şu anda yoktur.

Yapıda Kızıl Han Sokağı ile Unkapanı Caddesine açılan cephelerde dükkan sıraları yer alır. Zemin kat yüksekliğince, yuvarlak kemerli dükkan sırasının oluşturduğu bu cephe taştandır. Mahkeme sokağı cephesinde ise basık yay kemerli girişler mekanlara açılır. Yapının dükkan cepheleri hariç diğer kısımları taş ve tuğla sıralı diziler halindedir.

İki katı birbirinden üç sıralı bir tuğla hatıl üstünde iki sıralı taş sıra, yine üstünde bir taş silme olan yatay bir hat ayırır. Üst katta her mekanda iki pencere vardır. Pencereler taş söveli hatıllı olup, üstleri sivri kemerlidir. Saçakta taştan yapılmış korniş vardır.

5.2.3. Küçük Çukur Han

Eminönü'nde Mahkeme Sokağında, Rüstem Paşa Cami ile Büyük Çukur Han karşısındadır. Kanuni'nin damadı Sadrazam Rüstem Paşa'nın 1556-1558 yıllarında yaptırmıştır. Tek avlulu ve iki katlı bir yapıdır.

Yaklaşık 26x24 m. ölçüsünde, kareye yakın bir biçimde inşa edilmiş olan yapı, 8x6 m. ölçüsünde dikdörtgen bir avluya sahiptir. Dikdörtgen avlu iki katlı revak sistemi ile çevrilmiş ve revaklara mekanlar açılmıştır. Zemin kat mekanları birer kapı, üst kat mekanları ikişer pencere ile revak altına açılırlar. Üst kat mekanları ikişer pencere ile de cephede belirlenirler. Revak altına açılan pencereler dikdörtgen taş söveli olup, üzerlerinde tuğla-derz dokulu kemer alınlıkları yer alır.

Zemin kat mekanlarında zaman içinde değişmiş olan üst örtü sisteminin aslında tonoz olduğu anlaşılmaktadır. Üst kat mekanlarının örtü sistemi ise köşe mekanlarında çapraz tonoz, diğer odalarda kubbe olup, revak sistemi de çapraz tonoz örtülüdür.

Yapının küçük dikdörtgen avlusuna iki açıklıkla girilir. Kapılar eşit açıklıkta yay şeklinde taş kemerlidirler. Diğer cephelerden farklı olarak giriş cephesi daha yüksektir. Aynı yükseklik revak kısmında görülmez. Yapıda cephe düzenlemelerinde hakim unsur pencerelerdir. Her mekana iki pencere düzenlemesi dışında taş ve tuğla sıralı hatıllar cepheye hakimdir (Bkz.F.3). Küçük Çukur Han'da giriş cephesi ile camiye bakan cephe aynı doku ve şekillenme ile inşa edilmiş ise de Unkapanı Caddesine bakan cephede zeminde bir sıra dükkan bulunmaktadır. Merdivenler revakta yer almışlardır (Cantay Güreşsever, 1994-c:373-374).

5.3. Diğer Ticaret Yapıları

5.3.1. Burmalı Han

Eminönü'nde, Rüstem Paşa Külliyesinin bulunduğu alanda, Rüstem Paşa Cami ile Büyük ve Küçük Çukur Hanların bulunduğu kareye yakın bir ada üzerinde, Hasırcılar Caddesi ile Kızıl Han Sokağı'nın Önünde yer alır (Bkz.F.6) (Güran, 1976:87).

Kitabesi olmayan yapı, mimari özellikleriyle 16. yüzyılın ortalarına tarihlendirilebilir. Rüstem Paşa tarafından yaptırıldığı söylenir. Yapının U şeklinde bir olanı vardır. Bu plan zeminde iki sokaktan avluya giriş için kesilmiştir. Bunlardan Hasırcılar girişi önündeki bir merdivenle üst kata çıkış sağlanmıştır. İki katlı inşa edilen yapıda, zemin katta taş payeler üzerindeki üç açıklık halinde, yuvarlak şekilli tuğla-derz kemerlerle oluşturulan revak sistemi gerisindeki mekanların birer kapı ile revak altına açıldıkları görülür. Üst kattada revak sistemi gerisinde bir sıra mekan inşa edilmiştir. Bu mekanlar birer kapı ve pencere ile revak altına açılırken, birer pencere ile de dışa açılırlar.

Yapının dışında yer alan bir sıra dükkan, orjinal cephelerin alt kat cephesini belirlediğinden, dükkanlar üzerinde kesme taş ve tuğla-derz olarak devam eden cephe yüzeyi de pencerelerle hareket kazanmıştır. Bu pencereler dikdörgen taş söveli olup, üstünde tuğladan yapılmış sivri bir kemer mevcuttur.

Yapıda avlu cephesini oluşturan iki katlı revak sisteminde, taş taşıyıcı olarak kullanılırken, bunların üzeri tuğladan yapılmış kemerlerle geçilmiştir. Yapıda, zemin kat revakları ve mekanları beşik tonoz, üst katta ise revaklar beşik tonoz, mekanlar kubbe ile örtülmüştür. Hanın iki kapısı da taş örgülü yuvarlak kemer ve sövelerle belirginlik kazanmıştır. Yapıda, zaman içinde yapılan onarımlar bazı bozulmalara yol açmıştır (Cantay Güreşsever, 1994-a:339-340).

5.3.2. Papaz Han (Kızıl Han)

Kızıl Han olarak da adlandırılan yapı; Rüstem Paşa Külliyesi'nin yanında, Hasırcılar caddesi ile Kalçın Sokağı'nın köşesinde bulunur. Kitabesi olmadığından ne zaman ve kimin yaptırdığı bilinmemektedir. Ancak yapı tekniği ve cephe malzemeleri 16.yy. yapısı olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Kesin bir tarih verilememektedir (Güran, 1976:97).

Yapıda taş ve tuğla hatıl kullanılmıştır. Ancak bunların birden dörde kadar değişen sıralar halinde olduğu görülür. Giriş ve payelerde yine taş kullanılmıştır, örtü sistemi ise tuğladandır. Bir ada üzerine kurulmuştur, dört tarafıda serbesttir. Giriş tek olup Kızıl Han Sokağındandır. Avluya tonozlu bir geçitle bağlıdır. Avluda revaklar dört

açıklıklı ve tuğladandır. Zemin kat örtü sistemi tonozdur. Üst katta ise revaklar çapraz tonoz, mekanlar ise kubbeyle örtülüdür.

Giriş cephesinde dükkanlar çok değişmemekle birlikte, muhtemelen yuvarlak kemerlidir. Üst katta her mekanda iki pencere olup bunlar düz taş hatıllı, üstleri tuğla kemerlidir. Her iki pencere arasına gelecek şekilde üstlerinde kare pencerelerde vardır. Bina, kirpi saçak ile son bulur (Cantay Güreşsever, 1994-b :13-14).

5.3.3. Kiraz Han

Yapının yapım tarihi ve mimarı bilinmemektedir. Eski ismi Kırılı Han olan yapı, Ragıp Gümüşpala Caddesi üzerinde otoparkın yanında, Büyük Çukur Hanın önündedir.

Kiraz Hanın yapımında taş ve tuğla kullanılmıştır. İkisi birlikte kullanıldığı gibi sadece tuğla duvarlarda görülür. Kargir bir yapı olan Kiraz Han'da 80/80 ebadında payeler görünmektedir.

Caddeye bakan dükkanların üzeri tonoz olarak geçilmiştir. Ortadan girişi olan büyük mekan ise payeleri birbirine bağlayan kısmı taş kemerlerle geçilmiş, tuğla örgülü 12 tane aynalı tonozla örtülüdür. Üst katta ise avlu aynalı tonozlarla örtülü olup yandan ışık alan kemerler üzerine oturtulmuş fener vardır. Odalardan üçü tonoz olmak üzere aynalı tonozdur. Bunlardan ikisinde fener vardır (Güran, 1976)

5.3.4. Mısır Çarşısı

Türk Çarşılarının en güzel örneklerinden biri olan bu yapı, Valide Turhan Sultan tarafından 1660 senesinde mimar Kasım Ağa'ya yaptırılmıştır.

Altı kapısı vardır. 1689 senesinde çıkan bir yangında çarşının hemen hemen bütün ahşap dükkanları yanmış ve on mısır hazinesi değerinde eşya zarara uğramıştır. Kapalı Çarşıya oranla yükseklikleri daha fazla olan ve bodrumlar ile birlikte 86 dükkanı kapsayan çarşı, 1940 yılında İstanbul Belediyesi tarafından istimlak edilerek, yeniden düzenlenmiş ve eski şekliyle yeniden 1943 yılında kullanıma açılmıştır.

Çarşının iki ucunda mimari açıdan kuvvetli bir etki için yükseltilmiş iki giriş yapılmıştır. Bu kısımların üst tarafı önceleri ticaret mahkemeleri olarak kullanılmış olup, birinde esnaf diğesinde halk ile esnaf arasında arabuluculuk yapan kadılar oturmuş.

Çarşıda bugün olduğu gibi, Hindistan ve Mısır'dan getirilen baharat, boya vb. satılıyordu. Mimari açıdan çarşı ferah ve aydınlıktır. Dükkanların ön kısmı şimdiki gibi açık olmayıp, önde içeri çekilmiş ahşap peykeler üzerinde satış yapmaya mahsus bir kısım ve ardında bir kapıdan girilen mekanlar vardı. Bugün kapılar kaldırılarak geniş kemerler ortaya çıkarılmıştır.

Bütün binada kesme taş, kesme taş-tuğla ve moloz taş olmak üzere muhtelif örgü sistemleri kullanılmıştır. Tahmis Sokağı üzerinde dış tarafa açılan dükkanların çoğu yıkılmış ve değiştirilmiştir. Eminönü istikametinde uzanan koldaki dükkanlardan cami tarafındakilerin üstü kubbeli, tahmis sokağında kalanlar ise, tek meyilli çatıdır.

5.4. Büyük Çukur Han Mimarisinin İncelenmesi

5.4.1. Hanın Tarihçesi

Rüstem Paşa Hanı olarak da adlandırılan bu yapı, Eminönü'nde Rüstem Paşa Mahkemesi ve Kızılhan sokakları köşesinde ve Burmalı Hanla Küçük Çukur Hanı arasındadır. Rüstem Paşa Camii Külliyesindendir.

Yapı, Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı Rüstem Paşa tarafından, Caminin külliyesine ait olarak, 1556-1568 yıllarında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Dolayısıyla 16.yüzyıl yapısıdır. Kitabesi yoktur (Güran, 1976:93).

5.4.2. Malzeme ve Yapı Tekniği

Hanın inşa tekniği 16. yüzyıl yapılarında olduğu gibi, karakteristik iki yapı malzemesi olan taş ve tuğla beraber kullanılmıştır. Dış cephede, ikinci kata olan kısımda, yani dükkan cephelerinde kesme taş kullanılmıştır. iki kat arasında kesme taştan yapılmış

kat silmesi vardır. Saçak ise yine kesme taştan yapılmıştır. İkinci kat ve avlu cepheleri moloz taş-tuğla hatıllı sıralar halinde yapılmıştır (Bkz.F.7).

Pencereler dikdörtgen biçimli ve taş sövelidirler. Her mekanda iki pencere bulunmaktadır. Pencere üstlerinde tuğladan yapılmış perkitme kemerleri vardır. Bunların arası taş söveye kadar tuğlalar ile doludur. Ancak şu an bazı kullanıcılar, söveleri ve üzerindeki tuğlaları boşaltmışlardır.

İki giriş kapısı da basık kemerlidirler. Kemerler kesme taş ile yapılmışlardır. Kapı söveleri yine taştandır. Revakları taşıyan payeler de kesme taş ile yapılmışlardır.

5.4.3. Taşıyıcı Sistem

Bodrumdaki mekanlar, duvarlar üzerine beşik tonoz ile geçilmiştir. Zemin kattaki dükkanlar da aynı sisteme sahiptirler. Avluya giriş kapısının hemen önündeki kare mekan aynalı tonoz ile geçilmiştir. Avluya küçük beşik tonozlu bir koridor ile geçilir. İkinci katta revaklar çapraz tonoz ile örtülmüştür. Revak köşelerinde kubbe vardır. Mekanlar kubbe ile geçilmiştir. Kızıl Han'a bakan cephede köşedeki iki mekan çapraz tonozla geçilmiştir. Revaklar kesme taştan yapılmış payelerle taşınır.

5.4.4. Örtü Sistemi

Bodrum ve zemin kattaki mekanlar beşik tonoz ile örtülmüştür. Sadece avluya giriş kapısının arkasında ki mekan aynalı tonoz ile örtülmüştür. Revaklar çapraz tonoz, revak köşeleri ise kubbe ile örtülmüştür. Üst kattaki tüm mekanlar kubbe ile sadece Kızıl Han yönünde köşedeki iki mekan çapraz tonoz ile örtülmüştür.

5.5. Mimari Analiz

5.5.1. Plan ve Mekan Anlayışı

32.5x28.5 m ölçüsünde bir alanı kaplamaktadır. Külliye'nin büyük ticaret yapısıdır. Tek avluludur, dıştan iki katlı görünmesine rağmen bir de bodrum katı bulunmaktadır. Dolayısıyla üç katlı bir ticaret yapısıdır. Avlu 11x8 m büyüklüğündedir.

Avlu ve katlara girişler birbirinden ayrıdır. Katlara girişi sağlayan kapı mahkeme sokağındadır. Bodrum kat depo olarak değerlendirilirken, zemin katta dükkanlar vardır. Bodrum ilk yapıldığı dönemde ahır olarak kullanılıyordu. Revak sadece üst katta var. Yapılış tarzı ile üst kat ikamete ayrılmış idi. Ancak şu anda hepsi büro olarak kullanılmaktadır.

5.5.2. Yapılan Ekler ve Yapıdaki Bozulmalar

Büyük Çukur Han'daki mekanlar ve bu mekanların orijinal kısımları ile, yanlış kullanımdan ve doğal nedenlerden oluşan bozulmalar aşağıda incelenmiştir.

5.5.2.1. Bodrum Kat

B01: Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Duvarlar sıvanmamış orijinal taş duvar görünmektedir. Zemin muhdes şap ile kaplanmıştır. Kapı sövesi durmakta ancak kapı orijinal değildir. Kapı muhdes bir kepenk ile kapatılmıştır.

B02: Girilemedi. Kapı önünde muhdes bir kepenk vardır.

B03-04: İçeriden birbirlerine kemerli bir geçit ile bağlıdırlar. B.03 ile üst kattaki Z.04 muhdes bir merdiven ile bağlanmışlardır. Tavan tonoz+sıva, duvarlar orijinal taş, yer muhdes şaptır. Kapı önünde muhdes bir kepenk vardır. Kapının orijinal olup olmadığı görülememiştir.

B05-06: İçeriden birbirlerine kemerli bir geçit ile bağlıdırlar. Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Duvarlar sıvanmamış orijinal taş duvar görünmektedir. Zemin muhdes şap ile kaplanmıştır. B06'da arka tarafta camlı bir muhdes bölme vardır. B06 kapı sövesi orijinal kapı ise demir ve orijinal değildir.

F.5. Rüstem Paşa Cami Avlusu altındaki dükkanlar ve çeşme

F.6. Burmalı Han iç avlu

B07: Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Duvarlar sıvanmamış orjinal taş duvar görünmektedir. Zemin muhdes şap ile kaplanmıştır. B07 kapı sövesi orjinal kapı ise demir ve orjinal değildir.

B08: Üç mekanın birleşmesi ile meydana gelmiştir. Üç mekan da içerden birbirlerine kemerli bir geçit ile bağlanırlar. Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Duvarlar sıvanmamış orjinal taş duvardır. Zemin muhdes şap ile kaplanmıştır. Kapı sövesi orjinal kapı ise orjinal değildir. Kapı önünde muhdes bir kepenk görünmektedir (Bkz.F.8).

B09: Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Duvarlar sıvanmamış orjinal taş duvardır. Zemin muhdes şap ile kaplanmıştır. Kapı sövesi orjinal kapı ise orjinal değildir. Kapı önünde muhdes bir kepenk görünmektedir.B09'un arka tarafında camlı bir muhdes bölme vardır. Burası büro olarak kullanılmaktadır (Bkz.F.8).

B10: Girilememiştir. Kapı önünde muhdes bir kepenk görünmektedir.

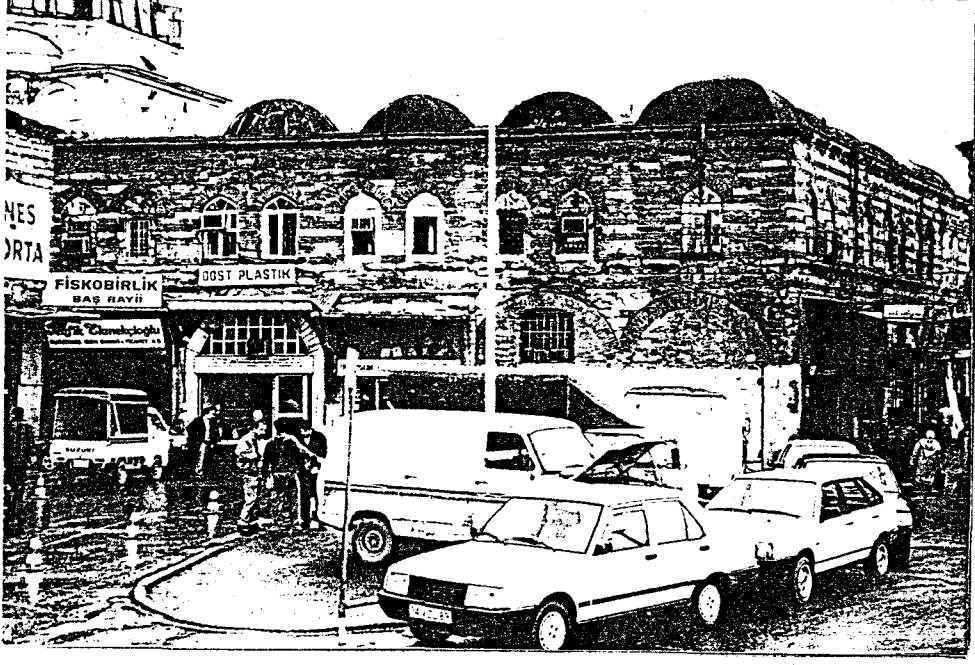
B11: Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Duvarlar sıvanmamış orjinal taş duvardır. Zemin muhdes şap ile kaplanmıştır. Kapı sövesi orjinal kapı ise orjinal değildir. Mekanın arka tarafında kemerli bir geçit ile ayrı bir mekana bağlanmaktadır. Bu mekanın üzeri de tonoz ile örtülüdür.

Bodrum katta avlu cepheleri kesme taştır. Avlunun üzeri (Bodrum Katta) muhdes eternit ile kapatılmıştır.

5.5.2.2. Zemin Kat

Z00: Avluya ve Z01 mekanına giriş mekanı. Tavan aynalı tonoz ve üzerinde sıva yoktur. Bu sebeble tavandaki tüm tuğlalar görülmektedir. Giriş Canbazhane sokak üzerindedir. Giriş kapısı kemerler ve söveler orjinaldir . Duvarlar sıvanmamış orjinal taş duvardır. Avluya geçiş için kullanılan merdiven orjinal ve üzeri tonoz ile örtülüdür.

Z01: Z00 mekanından geçilerek ulaşmak mümkündür. Giriş kapısı muhdestir. Mekan ortadan muhdes bir tuğla duvar ile ikiye bölünmüş, araya bir kapı açılarak geçiş sağlanmıştır. Arka bölümde lavabo ve wc için muhdes bir kısım ayrılmıştır. Muhdes asma kat yapılmıştır, buraya iki adet muhdes merdiven ile çıkılmaktadır. Pencere söveleri çıkarılarak biraz geriye alınmış ve bu sayede pencereler genişletilmiştir. Söveler orjinaldir,

F.7. Büyük Çukur Han (Kızıl Han Sokak)

F.8. Bodrum Katta Kapı önlerindeki muhdes kepenkler

ancak yıpranmıştır, perkitme kemerleri orjinaldir. Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Duvarlar sıvalıdır.. Döşeme şap ile kaplıdır.

Z02: Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Duvarlar sıvalıdır. Döşeme ahşap kaplama tahtası ile kaplıdır. Z02 iki mekanın birleşmesinden meydana gelmiştir. İki mekân kemerli bir geçit ile birleştirilmiştir. Ayrı yönde tonozlarla örtülmüş olması sebebi ile iki mekanın daha önce ayrı olmaları muhtemeldir. Giriş Canbazhane Sokağı 'ndandır. Girişin sağ tarafında muhdes bir büro bulunmakta ve büronun arka tarafından bir merdiven vasıtası ile üstteki muhdes asma kata ulaşılmaktadır. Sonradan açılan pencere muhdestir.

Z03: Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Duvarlar sıvalıdır. Döşeme şap ile kaplıdır. Giriş muhdes camekan ile kapatılmıştır. Cephe sıvanmıştır.

Z04: Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Döşeme muhdes mozaik duvarlar ise muhdes ahşap lambri kaplıdır. Bodrumla bağlantı sağlaması için sonradan açılmış olduğu belli olan muhdes merdiven vardır. Muhdes asma kata arkadaki merdiven sayesinde çıkılmaktadır. Giriş muhdes camekan ile kapatılmıştır. Cephe seramik kaplıdır.

Z05:.. Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Döşeme ve duvarlar ise muhdes ahşap kaplamadır. Camlı muhdes bir ara bölme ile mekan ikiye bölünmüştür. Muhdes asma kata arkadaki merdiven sayesinde çıkılmaktadır. Giriş muhdes camekan ile kapatılmıştır. Cephe seramik kaplıdır.

Z06: Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Döşeme halı kaplıdır. Duvarlar ahşap lambri kaplanmıştır. Z06 içiçe üç mekandan oluşmaktadır. İlk iki mekanın arası kemerli bir kapı ile bağlanmıştır, orjinal olması muhtemeldir. İkinci ve üçüncü mekanlar arasındaki kapı sonradan açılmıştır. Bu mekanın girişi esasen Rüstem Paşa Cami avlusundandır, ancak buradaki kapı iptal edilmiştir. Kapı orjinaldir. Avluya bakan pencere tamamen çıkarılıp muhdes ve geniş bir pencere yapılmıştır. Giriş muhdes camekan ile kapatılmıştır. Cephe sıvanmıştır.

Z07: Girilemedi. Kapı sonradan aslına uygun olarak yapılmıştır. Pencere orjinaldir.

Z08: Girilemedi. Kapıda muhdes kepenk bulunmaktadır. Mahkeme Sokak (Güneybatı) tarafında iki adet bodrum mazgalı kapatılmıştır.

Z09: Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Duvarlar sıvanmamış orjinal taş duvardır. Zemin muhdes şap ile kaplanmıştır. Camlı muhdes bir ara bölme ile mekan ikiye bölünmüştür. Kapı söveleri ve kapı orjinaldir. Cephede, kapı üzerinde muhdes eternit vardır.

Z10: Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Duvarlar sıvanmamış orjinal taş duvardır. Zemin muhdes şap ile kaplanmıştır. Mekanın arkasında camekan ile bölünmüş muhdes bir büro mevcuttur. Muhdes asma katı vardır. Kapı söveleri ve kapı orjinaldir. Cephede, kapı üzerinde muhdes eternit vardır. Pencere söveleri orjinaldir.

Z11: Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Duvarlar sıvanmamış orjinal taş duvardır. Zemin muhdes şap ile kaplanmıştır. Camlı muhdes bir ara bölme ile mekan ikiye bölünmüştür. Muhdes asma katı vardır. Pencere söveleri çıkarılmıştır. Kapı söveleri ve kapı orjinaldir. Cephede, kapı üzerinde muhdes eternit vardır.

Z12: Girilemedi. Kapı söveleri ve kapı orjinaldir. Cephede, kapı üzerinde muhdes eternit vardır.

Z13: Girilemedi. Kapıda muhdes kepenk bulunmaktadır.

Z14: Üst kata giriş mekanıdır. Giriş kapısı ve söveler orjinaldir (Bkz.F.9). Merdivenlerin hemen başında ambalaj malzemeleri satan muhdes bir işyeri vardır. Tavan tonoz, duvarlar orjinal taştır.

Z15: Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Duvarlar sıvalıdır. Döşeme şap ile kaplıdır. Giriş muhdes camekan ile kapatılmıştır. Mekanın arkasında camekan ile bölünmüş muhdes bir büro mevcuttur. Cephe sıvalıdır.

Z16: Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Duvarlar sıvalıdır. Döşeme Muhdes mozaik ile kaplanmıştır. Giriş muhdes camekan ile kapatılmıştır. Mekanın arkasında camekan ile bölünmüş muhdes bir büro mevcuttur. Cephe sıvalıdır.

Z17: Tavan tonoz, üzeri sıva kaplıdır. Duvarlar sıvalıdır. Döşeme muhdes mozaik ile kaplanmıştır. Giriş muhdes camekan ile kapatılmıştır. Mekanın arkasında camekan ile bölünmüş muhdes bir büro mevcuttur. Cephe sıvalıdır.

Z18: Camlı muhdes bir ara bölme ile mekan ikiye bölünmüştür. Muhdes asma katı vardır. Tavan tonoz, altı muhdes ahşap ile kapatılmıştır. Girişte ilk bölümde duvarlar sıvalıdır. Döşeme muhdes mozaik ile kaplanmıştır. İkinci bölümde yani büro bölümünde taban halı

ile kaplanmış, duvarlar ise muhdes ahşap lambri ile kapatılmıştır. Giriş muhdes camekan ile kapatılmıştır. Cephe sıvalıdır.

5.5.2.3. I. Kat

Ü00: Üst katta revakta köşelerde bulunan dört kubbeden birisidir. Kubbe üzeri sıva kaplıdır. Bunun üzerinde bulunan kalem işleri çatıdan gelen rutubet yüzünden dökülmektedir (Bkz.F.10). Yer şap ile kaplanmış, duvar sıvalıdır.

Ü01: Tavan kubbe, üzeri sıva kaplıdır. Döşeme muhdes ahşap ile döşenmiş, duvar ahşap lambri ile kaplanmış. Kapı ve pencereler orjinal değildir. Pencere söveleri sökülmüş, ancak perkitme kemerlerine dokunulmamıştır.

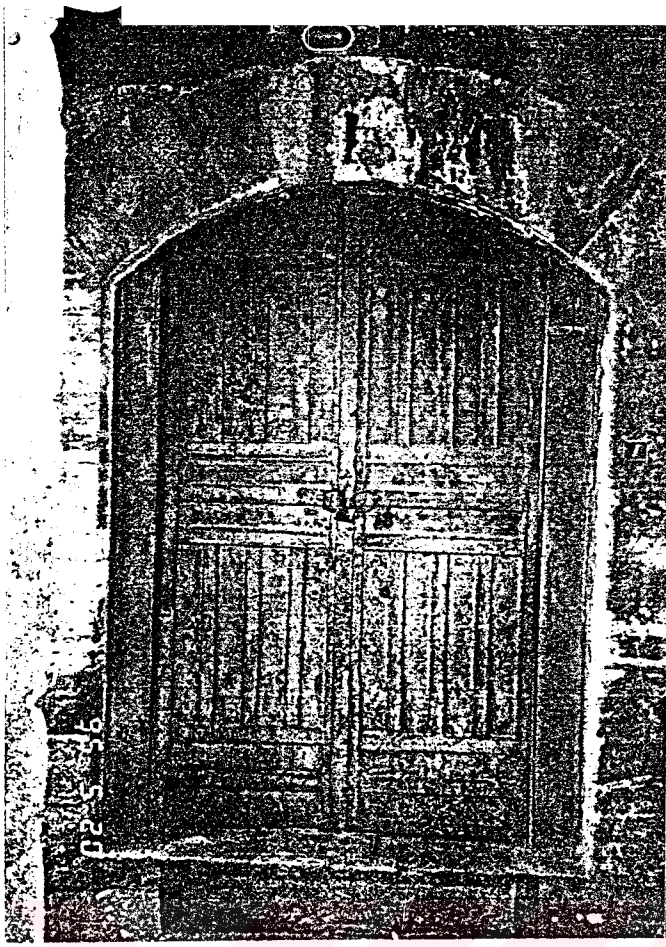
Ü02: İki odanın birleşmesinden oluşmuştur. Aradaki kapı sonradan açılmış, dolayısı ile muhdestir. İkinci odanın uzun bir koridor ile revağa açılan kapısı kullanılmamaktadır. İlk odanın tavanı kubbe, üzeri sıvalıdır. Muhdes asma katı bulunmaktadır. Kubbede kalem işleri vardır ancak çatıdan gelen rutubet yüzünden dökülmektedir. Döşeme muhdes ahşap ile döşenmiş, duvarlar sıva ile kaplanmış. İkinci odanın tavanı kubbe, üzeri sıvalıdır. Döşeme muhdes ahşap ile döşenmiş, duvarlar ahşap lambri ile kaplanmış. Heriki odanın kapı ve pencereler orjinal değildir. Pencere söveleri sökülmüş, ancak perkitme kemerlerine dokunulmamıştır.

Ü03: : Tavan kubbe, üzeri sıva kaplıdır. Döşeme muhdes ahşap ile döşenmiş, duvarlar sıva ile kaplanmış. Kapı ve pencereler orjinal değildir. Pencere söveleri sökülmüş, ancak perkitme kemerlerine dokunulmamıştır.

Ü04: Tavan kubbe, üzeri sıva kaplıdır. Döşeme muhdes ahşap ile döşenmiş, duvarlar sıva ile kaplanmış. Pencerelerin söveleri çıkarılmıştır. Perkitme kemerine dokunulmamıştır. Kapı orjinal demir kapıdır.

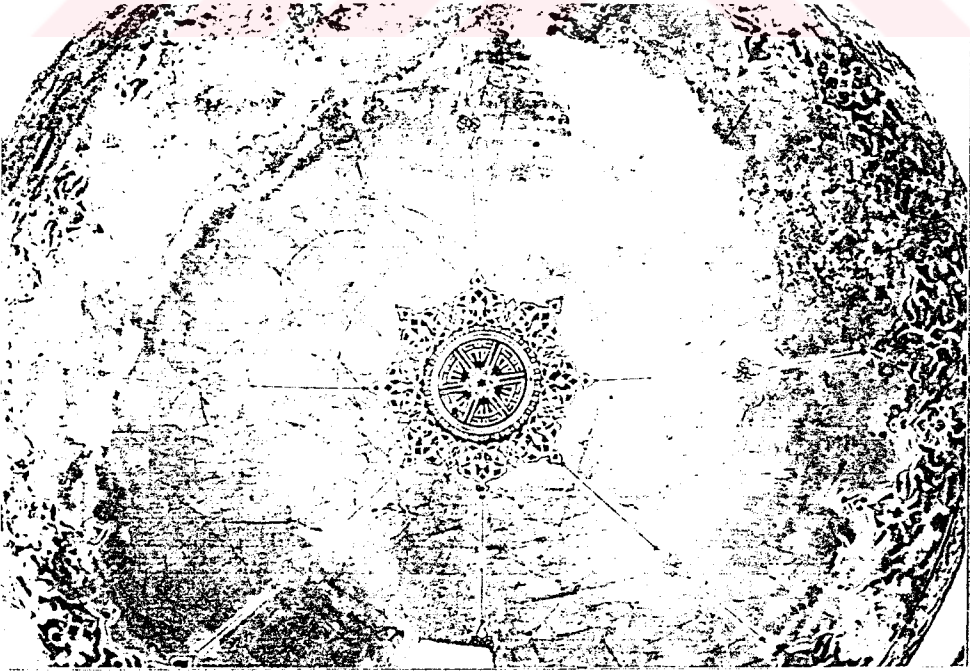
Ü05: Girilemedi. Pencerelerin söveleri çıkarılmıştır. Perkitme kemerine dokunulmamıştır. Kapı orjinal demir kapıdır.

Ü06: Tavan aynalı tonozdur, üzeri sıva kaplıdır. Döşeme muhdes şap ile döşenmiş, duvarlar sıvalıdır. Pencerelerin söveleri ve perkitme kemeri çıkarılmıştır. Kapı orjinal demir kapıdır (Bkz.F.11).

F.9. Orjinal Giriş Kapısı (1. Kat'a çıkış)- Mahkeme Sokak (Büyük Çukur Han)

F.10. Çatıdan gelen nem nedeni ile sıva ve kalemşi tezyinatta meydana gelen bozulmalar
Ü.00

Ü07: Tavan kubbe, üzeri sıva kaplıdır. Döşeme muhdes ahşap ile döşenmiş, duvarlar sıva ile kaplanmıştır. Pencereilerin orjinal söve ve perkitme kemerleri durmaktadır. Kapı muhdestir.

Ü08: Tavan kubbe, üzeri sıva kaplıdır. Döşeme muhdes ahşap ile döşenmiş, duvarlar ahşap lambri ile kaplanmıştır. Pencereilerin orjinal söve ve perkitme kemerleri durmaktadır. Kapı muhdestir.

Ü09: Girilemedi. Pencereilerin söveleri çıkarılmıştır. Perkitme kemerine dokunulmamıştır. Kapı muhdestir.

Ü10: Tavan kubbe,altı muhdes ahşap ile kapatılmıştır. Döşeme muhdes ahşap ile döşenmiş, duvarlar ahşap lambri ile kaplanmıştır. Pencereilerin orjinal söve ve perkitme kemerleri durmaktadır. Kapı muhdestir.

Ü11: Girilemedi. Kapı muhdestir.

Ü12: Tuvaletler; tavanı kubbe ve üzeri sıva kaplıdır. Döşeme muhdes şap ile döşenmiş, duvarlar sıvalıdır. Giriş kapısı muhdestir.

Ü13: Girilemedi. Pencereilerin orjinal söve ve perkitme kemerleri durmaktadır. Kapı muhdestir.

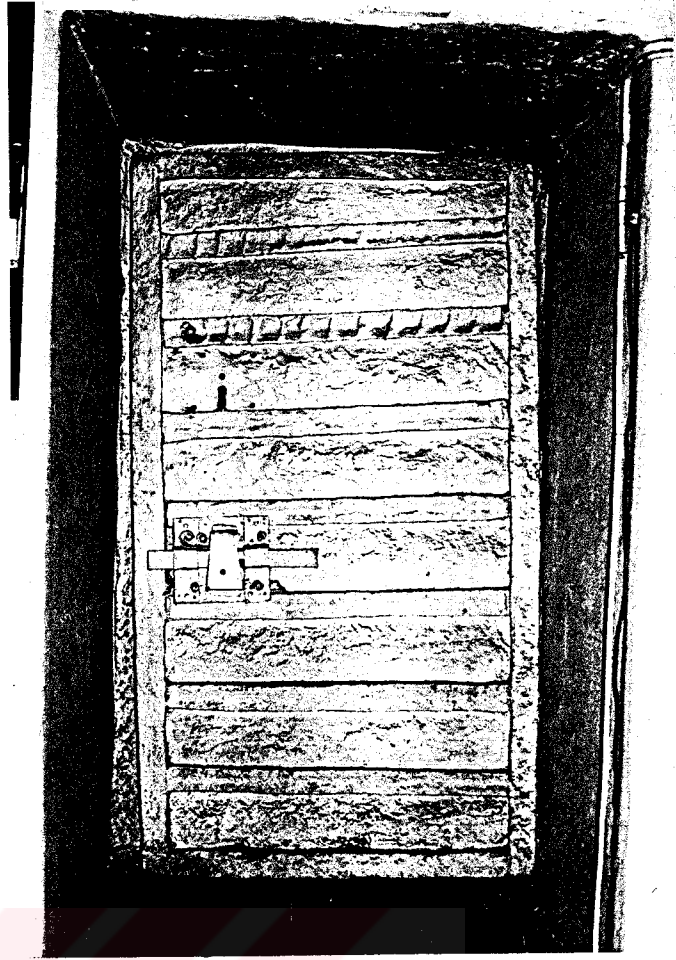
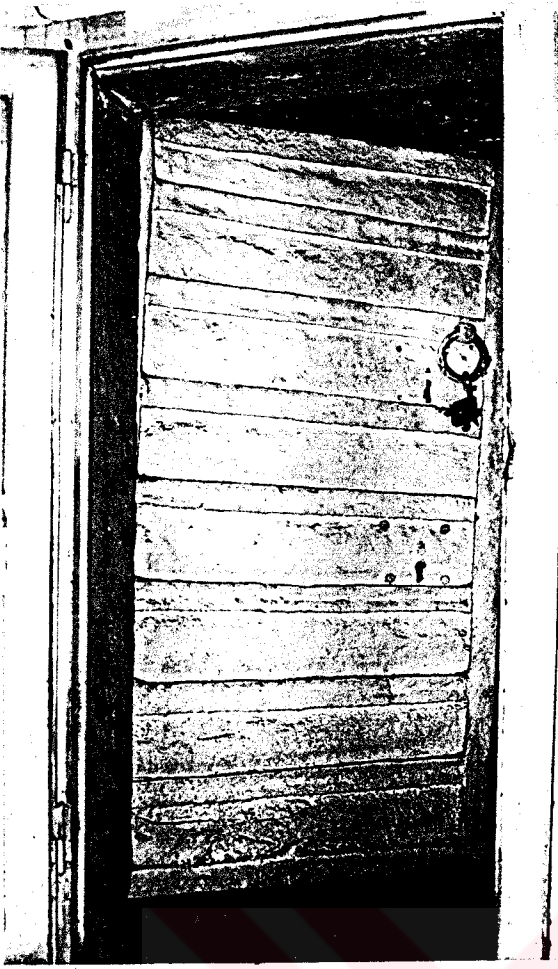
Ü14: Tavan kubbe,altı muhdes cam ile kapatılmıştır (Bkz.F.12). Döşeme muhdes şap ile döşenmiş, duvarlar sıvalıdır. Pencereilerin sövelerine dokunulmamış, ancak perkitme kemerleri çıkarılmıştır (Bkz.F.13). Kapı muhdestir.

Ü15: Tavan kubbe, üzeri sıva kaplıdır. Döşeme muhdes şap ile döşenmiş, duvarlar sıvalıdır. Pencereilerin orjinal söve ve perkitme kemerleri durmaktadır, ancak pencereiler yıpranmıştır. Kapı orjinal demir kapıdır.

Ü16: Girilemedi. Pencereilerin orjinal söve ve perkitme kemerleri durmaktadır. Kapı muhdestir.

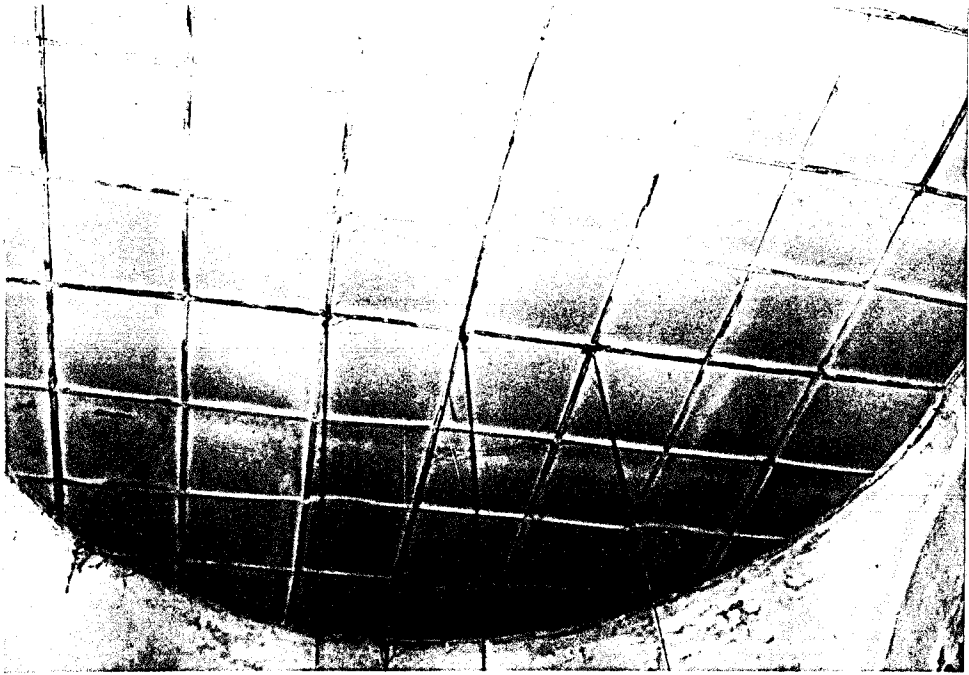
Ü17: Tavan kubbe, üzeri sıva kaplıdır. Döşeme muhdes ahşap ile döşenmiş, duvarlar ahşap lambri ile kaplanmıştır. Pencereilerin orjinal söve ve perkitme kemerleri durmaktadır. Kapı muhdestir.

Ü18: Tavan kubbe, üzeri sıva kaplıdır. Döşeme muhdes ahşap ile döşenmiş, duvarlar ahşap lambri ile kaplanmıştır. Muhdes asma kat yapılmıştır. Pencereilerin orjinal söve ve perkitme kemerleri durmaktadır. Kapı muhdestir.

F.11. Orjinal Oda Giriş Kapısı (Dış ve İç Görünüm) Ü.06 (Büyük Çukur Han)

F.12. Kubbe Altında Muhdes Kontrplak Kaplama Ü.14 (Büyük Çukur Han)

Ü19: Tavan kubbe, üzeri sıva kaplıdır. Döşeme muhdes ahşap ile döşenmiş, duvarlar ahşap lambri ile kaplanmıştır. Pencereilerin söveleri çıkarılmıştır. Perkitme kemerine dokunulmamıştır. Kapı muhdestir.

Ü20. Girilemedi.

Ü21: Zeminden I. Kata çıkış merdiveni. Duvarları orjinal taştır.

M01: Muhdes konsol çıkma. 1930'lu yıllarda da binada mevcut olduğu pervitich haritalarında da görölmektedir (Bkz.F.14).

M02-M12: Revakları tamamen kapayan muhdes bürolar (Bkz.F.15). Revak zemininden 10 cm. yüksekte olup tavan ve duvarları kontrplak, zeminleri ahşap ile kaplanmıştır. Revaklar muhdes pencereler ile kapatılmıştır (Bkz.F.14).

5.5.2.4. Çatı

Çatıdaki kurşunlar tamamiyle sökülüş veya düşmüştür (Bkz.F.16). Bunun yerine kurşun takliti sıva yapılmıştır. Ancak çatı içeriye nem ve rutubet aktarmaktadır. Bu durum kubbe ve tonozlardaki tuğlaları eritmekte ve alttaki kalem işlerinin dökölmesine neden olmuştur. Çatıda yer yer çiçeklenmeler görölmektedir.

5.5.3. Cephe Analizi

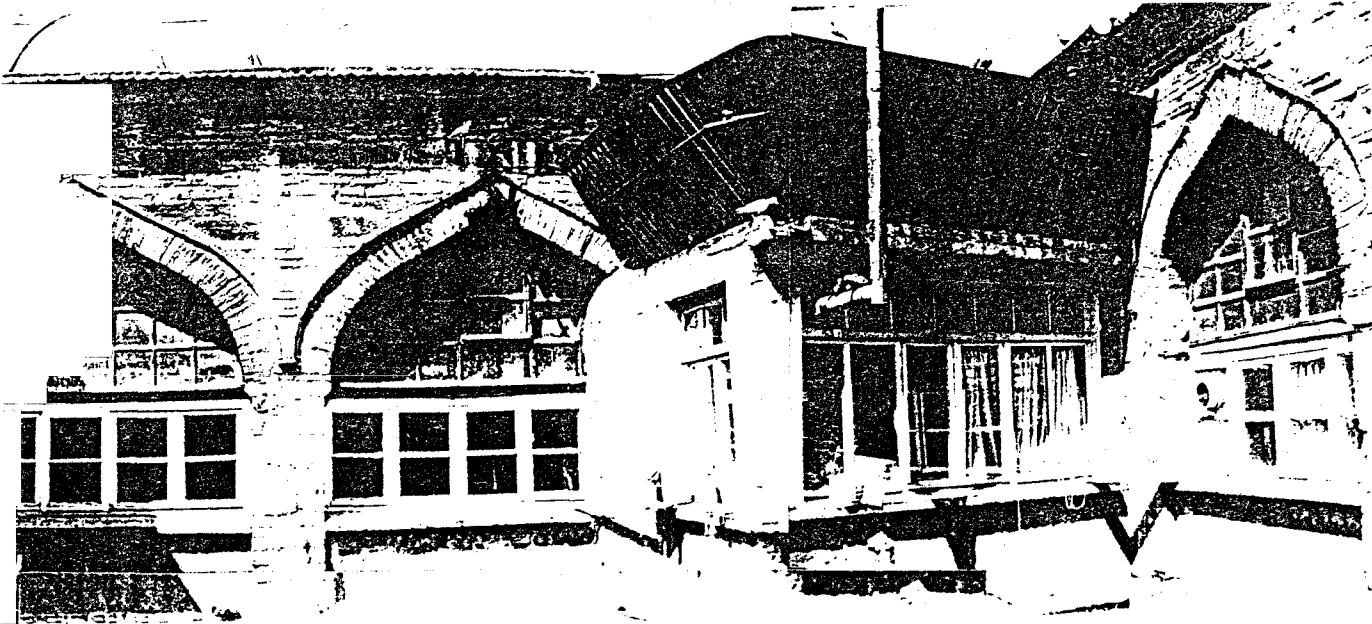
Kiraz Han ve Kızıl Han'a bakan cephelerde dükkanlar yuvarlak kemerli ve geniş açıklıklıdır. Diğer cephelerde dükkanlar kapı vasıtası ile dışa açılabilirler. Dolayısı ile bunların bir çoğu depo olarak kullanılmaktadır.

İki kat arasında kesme taştan yapılmış kat silmesi vardır, bu silme Kiraz ve Kızıl Han'a bakan cephelerdedir. Bu cephelerde ikinci kata kadar olan kesimde kesme taş kullanılmıştır. Saçakta ise yine kesme taştan yapılmış bir saçak kornişi görölür. Diğer cepheler ve ikinci kat cephesi taş ve tuğla hatıllı sıralar halindedir. Avlu cephesi moloz taş-tuğla örölüdür.

F.13. Pencerelerdeki bozulmalar-Perkitme kemerlerinin içi boşaltılmış Ü.14

F.14. Muhdes Konsol Çıkma - Revaklar Muhdes Odalarla Kapatılmış

Her mekanda iki pencere açılmıştır. Pencereleer taş söveli olup üzerlerinde tuğladan yapılmış perkitme kemerleri vardır. Dükkan kemerleri de tuğla olup dışarıdan algılanmaktadır.

5.5.4. Odalar ve Avlu

Önceleri konaklama amaçlı olarak yapılan bu birimler şu anda büro ve depo olarak kullanılmaktadır. Bazı odalarda asma kat yapılmıştır. Kubbelerde kurşun olmadığı için imitasyon şap nedeniyle bir çok kubbede sorun vardır. Bu nedenle bazı odalarda kubbeler asma tavanlar ile kapatılmaktadır. Köşe odalarda yandaki oda ile geçişi sağlayan bir kapı vardır. Ayrıca bu odalara uzun bir koridor ile köşeden girebilmek mümkündür.

Avluya ayrı bir kapıdan üzeri beşik tonozlu bir rampa ile ulaşmaktadır.

5.5.5. Süsleme

Yapıda özel bir süsleme ögesi yoktur. Üst katta merdivenlerden çıktığınızda solda köşedeki revağın üst örtüsü olan kubbenin içinde sıva üzerinde tezyinat vardır. Ancak başka hiçbir kubbede bu gibi bir tezyinata rastlanmamıştır.

F.15. Çatıda Çiçeklenme-Pencere Söveleri Çıkarılmış-Cephedeki bozulmalar- Dükkan üstlerinde muhdes saçaklar (Kızıl Han Sokak)

F.16. Çatıdan gelen nem nedeni ile kubbe altındaki sıvalar dökülmekte

**YANLIŞ KULLANIMDAN ve DOĞAL ETKENLERDEN DOLAYI OLUŞAN
BOZULMALAR**
BODRUM KAT:

YER	ÖZGÜN KALANLAR	KAYBOLANLAR	EK ve DEĞİŞİKLİKLER	DİĞER TAHRİFATLAR
B05- B06- B09	.Kapı Sövesi, kemeri .Duvar ve taş dokusu	.Giriş Kapısı .Döşeme malzemesi	.Mekan içerisinde yapılan camlı muhdes büro.	.Kapıya yapılan muhdes sac kepenk
B01- B03- B04 B08	.Kapı Sövesi, kemeri .Duvar ve taş dokusu	.Giriş Kapısı .Döşeme malzemesi	.Demir giriş kapısı	.Kapıya yapılan muhdes sac kepenk
B02 B10	Girilememiştir			.Kapıya yapılan muhdes sac kepenk

ZEMİN KAT:

YER	ÖZGÜN KALANLAR	KAYBOLANLAR	EK ve DEĞİŞİKLİKLER	DİĞER TAHRİFATLAR
Z00	.Aynalı Tonoz tavan, sıvasız .Giriş kapısı ve kemer .Duvar ve taş dokusu .Avluya geçiş merdiveni ve tonoz örtüsü	.Döşeme malzemesi	.Merdiven üst sahanlığına yapılan korkuluk .Duvar önüne yerleştirilen ışıklı panolar.	
Z01	.Tonoz ve üzerindeki sıva .Pencere söveleri	.Pencereler, Giriş kapısı .Döşeme malzemesi	.Mekan ortadan tuğla duvar ile ikiye bölünmüştür .Muhdes asma kat ve merdivenleri .Muhdes lavabo, wc .Pencereler genişletilmiştir	
Z02	Tonoz ve üzerindeki sıva	.Döşeme malzemesi	.İki mekan arası açılarak birleştirilmiştir. .Muhdes büro eklenmiştir	.Kızılhan Sokak cephesinde muhdes pencere açılmıştır

			. Muhdes asma kat ve merdiveni	
Z04	Tonoz ve üzerindeki siva	Döşeme malzemesi	. Mozaik döşeme . Bodruma iniş merdiveni döşeme kırılarak sonradan açılmıştır. . Muhdes asma kat ve merdiveni . Duvarlar muhdes ahşap lambri kaplıdır. . Giriş muhdes camekan ile kapanmıştır.	. Dış duvar seramik kaplıdır.
Z03-15-16-17	Tonoz ve üzerindeki siva	Döşeme malzemesi	. Şap döşeme . Mekan içerisinde yapılan camlı muhdes büro. . Giriş muhdes camekan ile kapanmıştır.	. Cephe sıvalıdır.
Z09-10-11	. Tonoz ve üzerindeki siva . Duvar ve taş dokusu . Kapı söveleri kemer ve kapı orjinaldir.	Döşeme malzemesi	. Şap döşeme . Mekan içerisinde yapılan camlı muhdes büro.	. Kapı üzerinde muhdes eternit
Z05	. Tonoz ve üzerindeki siva	Döşeme malzemesi	. Döşeme muhdes ahşap . Duvarlar muhdes ahşap lambri . Muhdes asma kat ve merdiveni . Giriş muhdes camekan ile kapanmıştır.	. Dış duvar seramik kaplıdır. . Cephedeki betonarme gölgelik
Z06	. Tonoz ve üzerindeki siva . Giriş ve arkasındaki mekan arasındaki geçiş	. Döşeme malzemesi . Avluya açılan pencere tamamen sökülmüş	. Üçüncü mekana açılan kapı . İç avluya açılan pencere . Giriş muhdes camekan ile kapanmıştır. . Döşeme halı kaplıdır.	. Cephe sıvalıdır. . Cephedeki betonarme gölgelik

Z18		Döşeme malzemesi	. Mekan içerisinde yapılan camlı muhdes büro. . Birinci kısımda zemin mozaik, duvarlarsıvalıdır . Büro kısmında zemin halı, duvarlar ahşap lambri kaplıdır. . Tonoz altı muhdes ahşap ile kapatılmıştır.	. Cephe sıvalıdır.
-----	--	------------------	---	--------------------

Z14	. Tonoz ve üzerindeki sıva . Duvar ve taş dokusu . Giriş kapısı söveleri ve kemer orjinaldir.		Mekan içerisinde yapılan camlı muhdes büro.	
Z07	. Pencere söveleri ve perkitme kemeri	. Kapı	. Kapı aslına uygun olarak yeniden yapılmış.	
Z08-13	. Girilemedi		. Kapıda muhdes sac kepenk vardır	
Z12	. Girilemedi . Giriş kapısı söveleri ve kemer orjinaldir			. Kapı üzerinde muhdes eternit

I. KAT:

YER	ÖZGÜN KALANLAR	KAYBOLANLAR	EK ve DEĞİŞİKLİKLER	DİĞER TAHRİFATLAR
Ü00	. Kubbe, üzeri sıva kaplıdır. . Kubbe altında orjinal kalemşi bezeme vardır.			. Çatıdan gelen nem, kalemşilerini bozmakta, sıvaların dökülmesine neden olmaktadır.
Ü02	. Kubbe, üzeri sıva kaplıdır. . Kubbe altında orjinal kalemşi bezeme vardır.	. Kapı . Orjinal döşeme . Pencerelerin ahşap kısmı	. İki mekan sonradan açılan bir kapı vasıtası ile birleştirilmiştir. . Muhdes asma kat yapılmıştır. . Zemin muhdes	. Çatıdan gelen nem, kalemşilerini bozmakta, sıvaların dökülmesine neden olmaktadır.

			ahşaptır İlk mekanın duvarı sıvalı, ikincisinin ahşap kaplamadır Söveler çıkarılmıştır. Kapı muhdestir.	
Ü07- 08-17- 18-19	Kubbe, üzeri sıva kaplıdır. Pencere söveleri ve perkitme kemerleri orjinaldir	Kapı Orjinal döşeme Pencerelerin ahşap kısmı	Döşeme muhdes ahşap Duvarlar muhdes ahşap lambri Kapı muhdestir.	Çatıdan gelen nem, tuğlaların erimesine neden olmakta ve sıvaların dökülmesine yol açmaktadır.
Ü04- 15	Kubbe, üzeri sıva kaplıdır. Pencere söveleri ve perkitme kemerleri orjinaldir Orjinal demir kapı	Orjinal döşeme Pencerelerin ahşap kısmı	Döşeme muhdes şap Duvarlar sıvalıdır.	Çatıdan gelen nem, tuğlaların erimesine neden olmaktadır.
Ü01	Kubbe, üzeri sıva kaplıdır Perkitme kemerleri	Orjinal döşeme Pencerelerin ahşap kısmı	Döşeme muhdes ahşap Söveler çıkarılmıştır Duvarlar muhdes ahşap lambri Kapı muhdestir.	
Ü10	Pencere söveleri ve perkitme kemerleri orjinaldir	Orjinal döşeme Pencerelerin ahşap kısmı	Kubbe altı muhdes ahşap malzeme ile kapatılmıştır. Döşeme muhdes ahşap Duvarlar muhdes ahşap lambri Kapı muhdestir	Çatıdan gelen nem, tuğlaların erimesine neden olmaktadır Kubbenin nem yüzünden kapatıldığı içinde bulunanlar tarafından söylenmektedir.
Ü14	Perkitme kemerleri orjinaldir	Orjinal döşeme Pencereler	Kubbe altı muhdes ahşap malzeme ile kapatılmıştır. Söveler çıkarılmıştır. Kapı muhdestir.	
Ü06	Tavan aynalı tonoz üzeri sıvalıdır Perkitme kemerleri orjinaldir Kapı orjinaldir	Orjinal döşeme Pencereler	Söveler çıkarılmıştır	
Ü05	Perkitme kemerleri orjinaldir Kapı orjinaldir		Söveler çıkarılmıştır	

Ü13-16	.Pencere söveleri ve perkitme kemerleri orjinaldir	.Kapı	Kapı muhdestir.	
Ü11-20	Girilemedi		Kapı muhdestir	
Ü12	Tuvaletler, tavan kubbe üzeri sıvalıdır	Döşeme	Kapı muhdestir	
M01			Muhdes konsol çıkma	
M02-12			.Revaklar tamamen kapanmıştır. .Zemin muhdes ahşap kaplama .Tavan ve duvarlar muhdes kontplak ile kapatılmış	

ÇATI:

			.Kurşun kaplama kalmamıştır. .Kurşun takliti sıva ile kaplanmıştır	.Çatıda kurşun olmaması nedeni ile nem ve rutubet kubbeleri etkilemekte tuğlaları eritmektedir. Kubbe altındaki sıvalar dökülmektedir.
--	--	--	---	--

6. SONUÇ

Analizi yapılan bölgede tarihsel değerde bulunan han yapıları genellikle yıpranmış durumdadırlar.

Bölge tamamen taşıt trafiğine kapatılmalıdır. Araçlar belirlenen saatler dahilinde servis amacı ile bölgeye girebilmelidirler. Büyük tonajlı araçların bölgeye girmesi yasaklanmalı, servisler küçük tonajlı araçlarla yapılmalıdır.

Mısır Çarşısı ve Kiraz Han arasındaki otobüs ve dolmuş durakları kaldırılmalı, buradaki yoğunluk, karşıda İstanbul Ticaret Odası yanındaki duraklara kaydırılmalıdır. Talebi karşılayabilmek için gerekirse bu durakların bir kısmı zemin altına alınabilir. Bu uygulama taşıt ve yaya trafiğinin zemin altına alınmasına neden olacak ve bölgede rahatlama sağlanacaktır.

Yapıların yıpranmasında en büyük etkenlerden birisi insan faktörüdür. Kullanıcılar amaçları doğrultusunda yapılarda muhdes ekler yapmakta veya gelişen ihtiyaçlarına göre tahribat yapmaktadırlar. Genelde daha fazla ışık almak veya iklimlendirme araçları yerleştirmek amacı ile pencere söveleri sökülmemektedir. Yağmur, güneş gibi dış etkenler için bir çok işyeri üzerine muhdes saçaklar eklenmiştir. Kullanım alanını genişletebilmek için bazı dükkanlarda asma kat yapılmış veya iki oda arası bir kapı ile açılarak birleştirilmiştir. Bir çok işyerinde ahşap veya metal malzeme ile yeni odalar yapılmıştır.

Hanların çatılarında kurşun kaplama kalmamıştır. Çatıdan gelen su ve nem içeriye yansımakta ayrıca kubbe tuğlalarını eritmektedir. Hava kirliliği v.b. sebeplerle yapıların cephelerinde, kirlenme, taşlarda erime görülmektedir. Saçaklarda ve duvarlarda yer yer çiçeklenme vardır.

Büyük Çukur Han restorasyon projesinde çatı kurşun ile kaplanmıştır. Duvarların atomize su ile temizlenmesi, çıkarılan sövelerin yerine yenilerinin yapımı ve tek tip pencereler önerilmektedir. Yapı içlerinde muhdes bürolar ve cephedeki muhdes saçaklar kaldırılmıştır.

Kullanıcıların yaşam konforlarını artırabilmek için ısıtma sistemi ve avlunun üzerinin örtülmesi öngörülmüştür. Isıtma merkezi bodrumda ve özellikle mazgal bulunan

iki odaya yerleştirilmiştir. Tesisat avlunun üzerinin örtülmesi için yapılan kolonların içinden üst katlara ulaştırılmakta, kat içlerinde döşeme altından mekanlara dağıtılmaktadır. Bunun için döşemede 30/30 ebadında tuğla kullanılmıştır.

Büyük Çukur Han'da yapıya zarar verebileceği düşünülen kimyasal madde satışı ve baharat değirmeni gibi işyerleri uzaklaştırılarak, yerlerine turizme yönelik satış yapılan (halı, kilim satışı, hediyelik eşya v.b.) işyerleri getirilmiştir. Bodrum katta sanat atölyeleri ve iki adet sergi salonu bulunmaktadır. Üst katta da yine sanatçılar için bürolar düşünülmüştür. Avlu üzeri çelik konstrüksiyon ve şeffaf malzeme ile kapatılarak üst kat soğuktan korunmuş ayrıca avlu cafeteria olarak değerlendirilmiştir. Üst kattaki revak önünde şark kahvesi oluşturulmuştur.

Eminönü bölgesinin rantının yüksek olması , yeni yapılaşma için her zaman cazip olmuştur. Bunun için mümkün olan her yer doldurulmuş , hatta ilave katlar yapılmıştır.

Klasik Osmanlı Dönemi Han Mimarisi'nin en güzel örneklerinden biri olan Büyük Çukur Han , bazı yıpranmalara rağmen, dönem özelliklerini günümüze kadar getirebilmiştir. Sinan yapısı olması nedeni ile Klasik Osmanlı dönem özelliklerini yansıtmaktadır. Barınma amacını bugün görmesek de ticari faaliyet ve geleneklerini yüzyıllar boyunca üzerinde taşımıştır.

KAYNAKLAR

- “Arasta”, 1971 “Arasta”, 1971, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.64-65.
- Atsız, 1974 Atsız, Nihal, 1974, *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, c.21, s.224.
- Arseven, Arseven, Celal Esat, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, s.201-202.
- Cantay Güreşsever,1988 Cantay Güreşsever, Gönül, 1988, “*Kervansaraylar*”, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Vakıflar Bankası Genel Müdürlüğü, İstanbul, s.369-380.
- Cantay Güreşsever, 1994-a Cantay Güreşsever, Gönül, 1994-a, “*Burmali Han*”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı-Kültür Bakanlığı, İstanbul, c.2, s.339- 340.
- Cantay Güreşsever, 1994-b Cantay Güreşsever, Gönül, 1994-b, “*Kızıl Han*”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı- Kültür Bakanlığı, İstanbul, c.5, s.13-14.
- Cantay Güreşsever, 1994-c Cantay Güreşsever, Gönül, 1994-c, “*Rüstem Paşa Hanı*”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı- Kültür Bakanlığı, İstanbul, c.6, s.373-374.

Ceylan, 1989

Ceylan, Orhan, 1989, "Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapılarının Oluşumu Gelişimi ve Yakın Dönemi", M.S.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü Doktora Tezi, İstanbul.

Cezar, 1977

Cezar, M., 1977, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İş Bankası, İstanbul, s.14.

Dirimtekin, 1956

Dirimtekin, Feridun, 1956, *Fetihten Önce Haliç Surları*, İstanbul Enstitüsü, İstanbul Matbaası, İstanbul, s.8.

"Eminönü", 1994

"Eminönü", 1994, *Ana Britannica*, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul, c.11, s.235.

Güran, 1976

Güran, Ceyhan, 1976, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, s.35-75.

Hasol, 1993-a

Hasol, Doğan, 1993-a, "Arasta", *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, 5. Basım, s.42.

Hasol, 1993-b

Hasol, Doğan, 1993-b, "Dükkan", *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, 5. Basım, s.146.

"İstanbul", 1968

"İstanbul", 1968, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, c.5, s.1214.

"İstanbul", 1983

"İstanbul", 1983, *Yurt Ansiklopedisi*, İst. Anadolu Yayıncılık A.Ş. s. 3797-99, 3819,3836.

“Kapan”, 1971

“Kapan”, 1971, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, s.164.

Koçu, 1963

Koçu, Reşat Ekrem, 1963, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyatı Koll.Şti. Yayını, c.5, s.3824.

Kuban, 1994-a

Kuban, Doğan, 1994-a, *“Eminönü”, İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı- Kültür Bakanlığı, İstanbul , c.3, s.158,159,161,164.

Kuban 1994-b

Kuban, Doğan, 1994-b, *“Rüstem Paşa Cami”, İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı- Kültür Bakanlığı, İstanbul , c.6, s.371-373.

Müller, 1977

Müller, Wiener Wolfgang, 1977, *Bildlexikon Zur Topographie Istanbul*, Tübingen, Ernst Wosmuth Verlag, s.454.

Özgüç, 1994

Özgüç, Nazmiye, 1994, *“Eminönü”, İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı- Kültür Bakanlığı, İstanbul c.3, s.164.

Sadillot, 1975-a

Sadillot, Rene, 1975-a, *Değiş-tokuştan Süpermarkete..* s.87,95,102,105.

Sadillot, 1975-b

Sadillot, Rene, 1975-b, *Dünya Ticaret Tarihi*, s.165.

Scharabi, 1985

Scharabi, M, 1985, *Der Bazar*, Tübingen.

Tongur, 1940

Tongur, H., 1940, "*Türk Şehirlerinde Pazar ve Panayırlar*", Belediyeler Dergisi, İstanbul, s.54.

ÖZGEÇMİŞ

Soyadı : KARA
Adı : BÜLENT
Doğum Yeri : Sivrihisar / Eskişehir
Doğum Tarihi : 21.05.1971
Eğitimi : Sivrihisar Atatürk ilkokulu, 1977-1982
Sivrihisar Lisesi (Orta Kısım), 1982-1985
Sivrihisar Lisesi , 1985-1988
Eskişehir Anadolu Üniv. M.M.F. Mimarlık Bölümü, 1988-1993
Y.T.Ü. Mimarlık Bölümü Rölöve-Restorasyon Anabilim Dalı,
1994-1997

VAZİYET PLANI 1/500

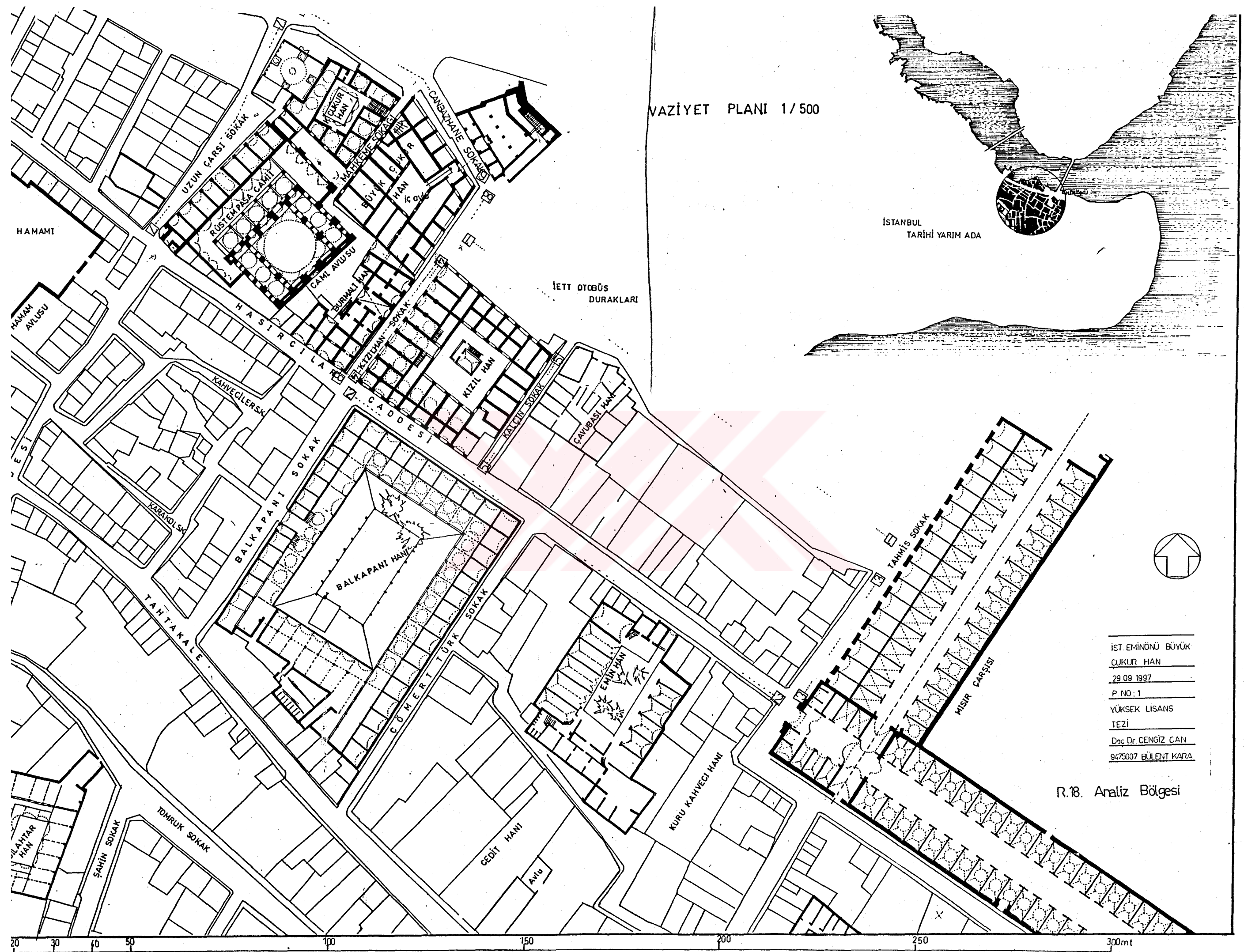
İSTANBUL
TARİHİ YARIM ADA

İETT OTOBÜS
DURAKLARI

İST. EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P. NO: 1
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. CENGİZ CAN
9475007 BÜLENT KARA

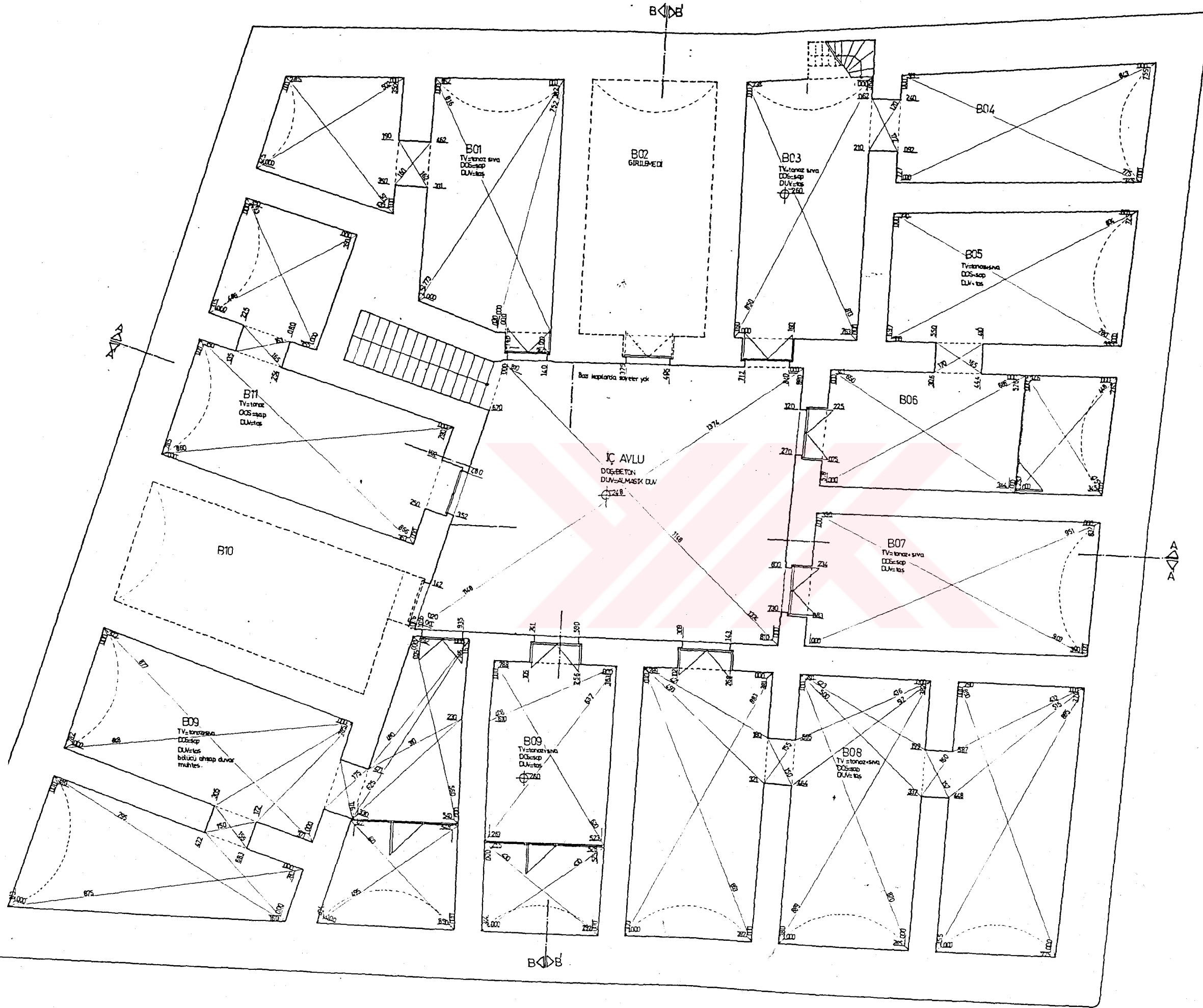
R.18. Analiz Bölgesi

IST. EMINONU BÜYÜK
CUKUR HAN
29.09.1997
P.NO: 3
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç.Dr CENGİZ CAN
9675007 BÜLENT KARAA

☒ MUHTES

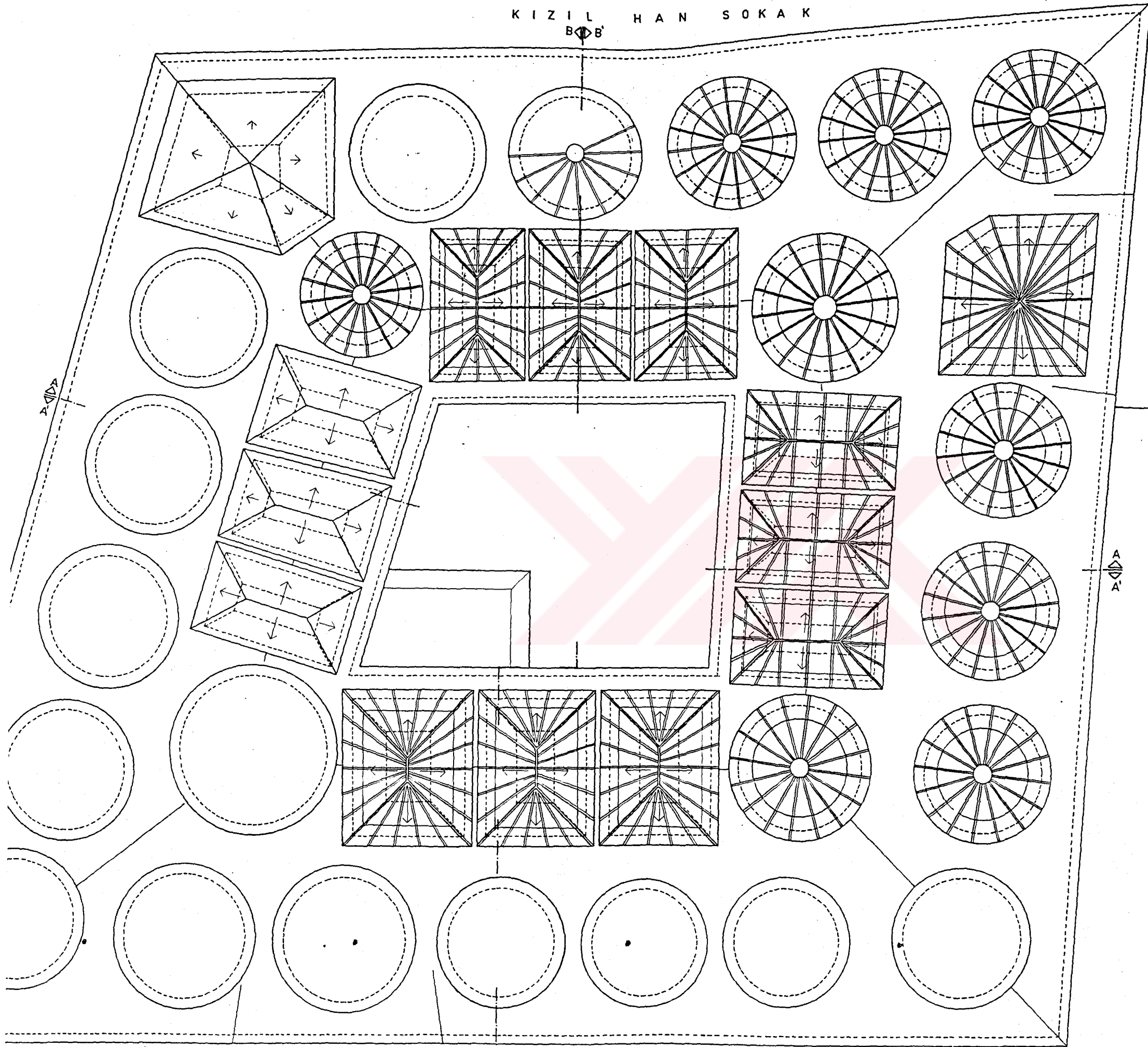
KAT P ΔNI 1/50

RÖLÖVE BODRUM KAT PLANI 1/50

KIZIL HAN SOKAK

B-B'

B-B'

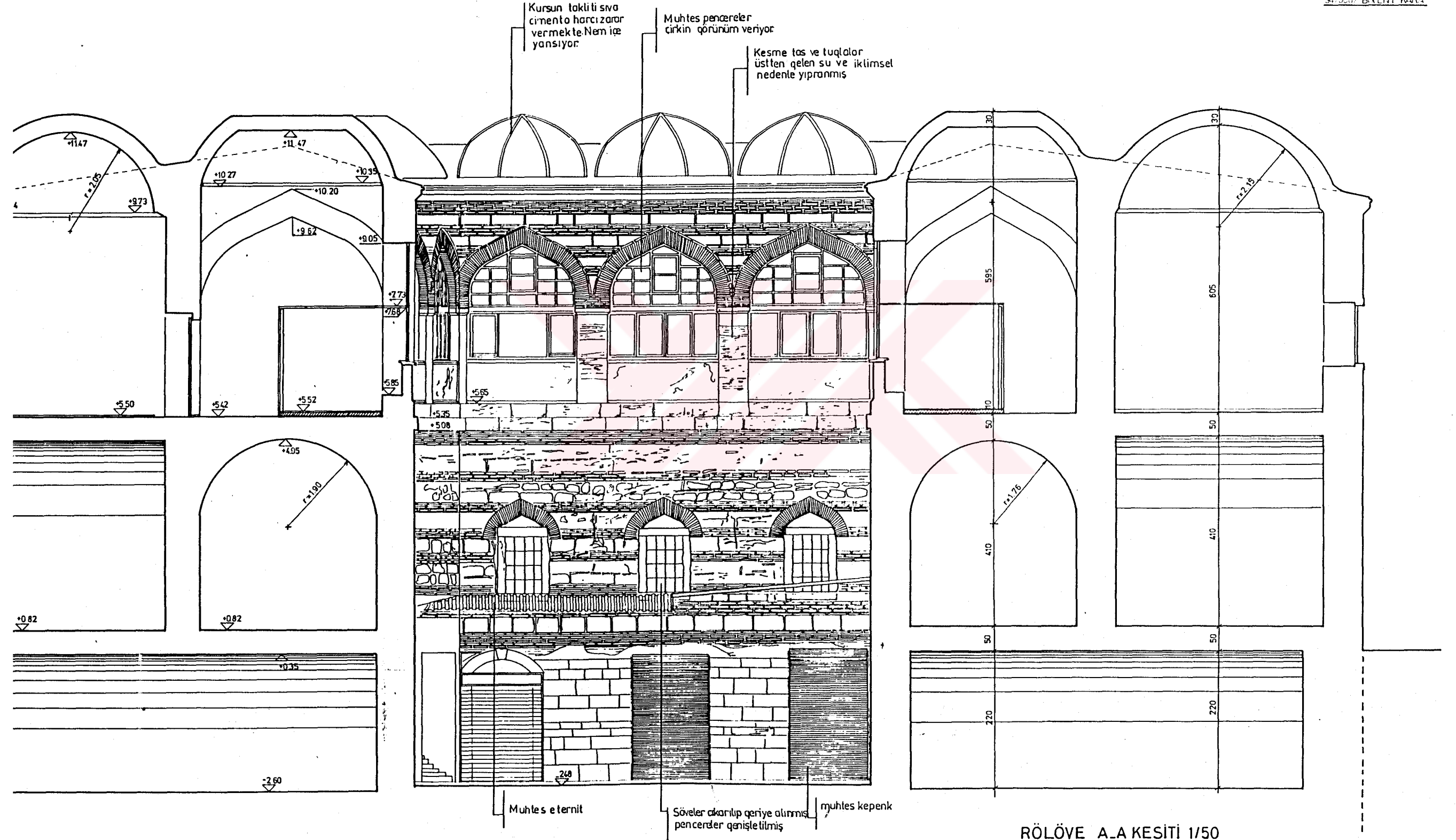
RÖLÖVE ÇATI PLANI 1/50

MAHKEME SOKAK

İST. EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
23.08.1997
P.N.D.:5
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç.Dr. CENGİZ CAN
9475007 BÜLENT KAYA

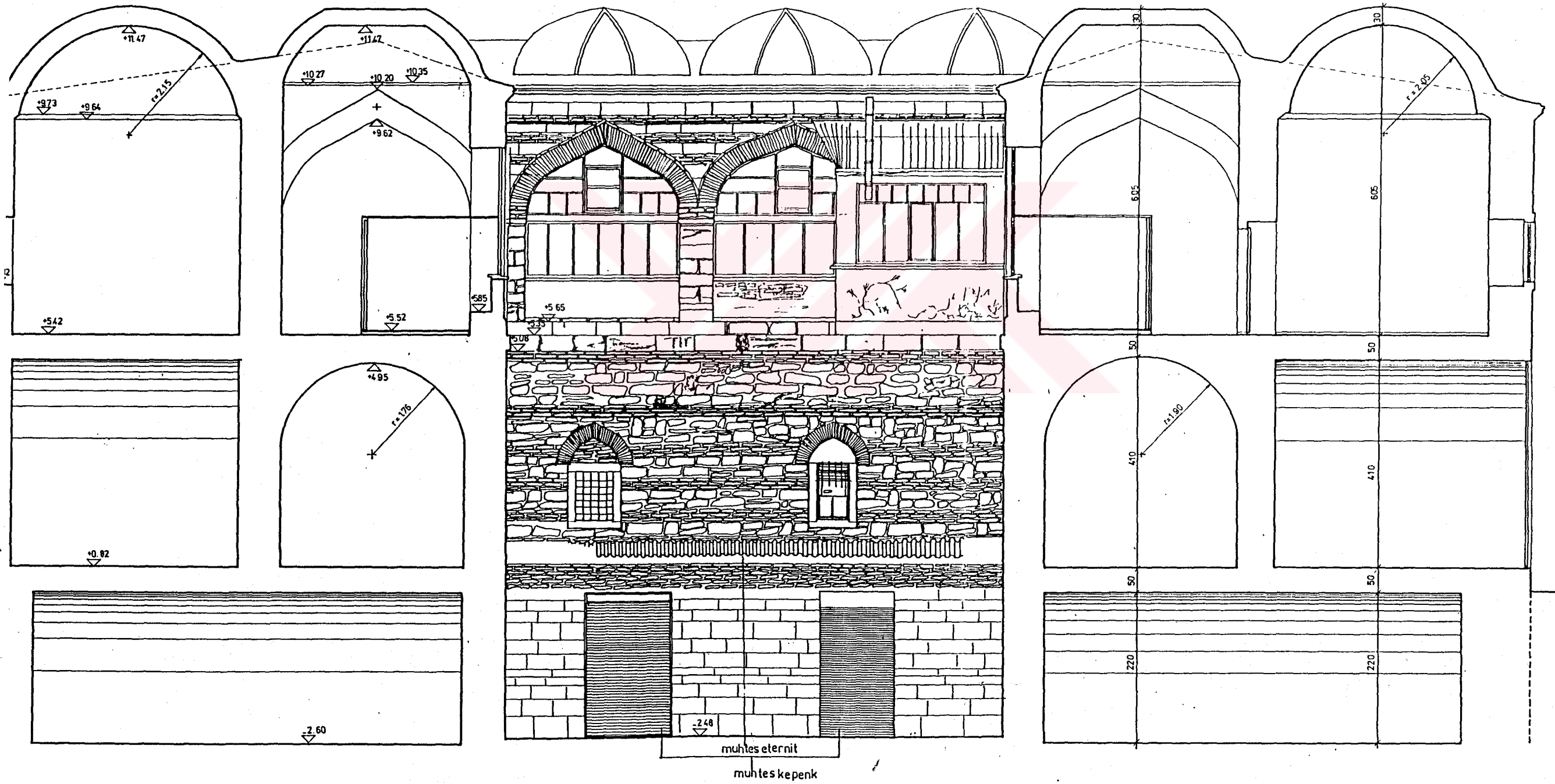
RÜSTEM PAŞA CAMİ

IST EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P.110.6
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. CENGİZ CAN
9475007 BİLAL KARAR

3 4 5 10 15 20 25 30 mt

İST. EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P. NO: 7
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. CENGİZ CANI
9475007 BÜLENT KARA

RÖLÖVE A.A KESİTİ 1/50

2 3 4 5 10 15 20 25 30mt

İST. EMİNÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P.NO : 8
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç.Dr. CENGİZ CAN
9475007 BÜLENT KARA

Muhdes konsol çıkma.
Yapıya strüktürel yük
getirmekte ve iki revağı
kapatmaktadır.

Kuşun takliti sıva alta nem
geçiriyor, ayrıca çimento taş ve
tuğla bünyesine tuz bırakıyor.

Revak önünde muhdes
bürolar. Revaklar mecburen
kapatılmış.

Kapı söveleri çıkılarak
genişletilmiş.

Muhdes eternit.

RÖLÖVE B.B. KESİTİ 1/50

3 4 5 10 15 20 25 30 mt

İST.EMİNÖNÜ BÜYÜK

ÇUKUR HAN

29.09.1997

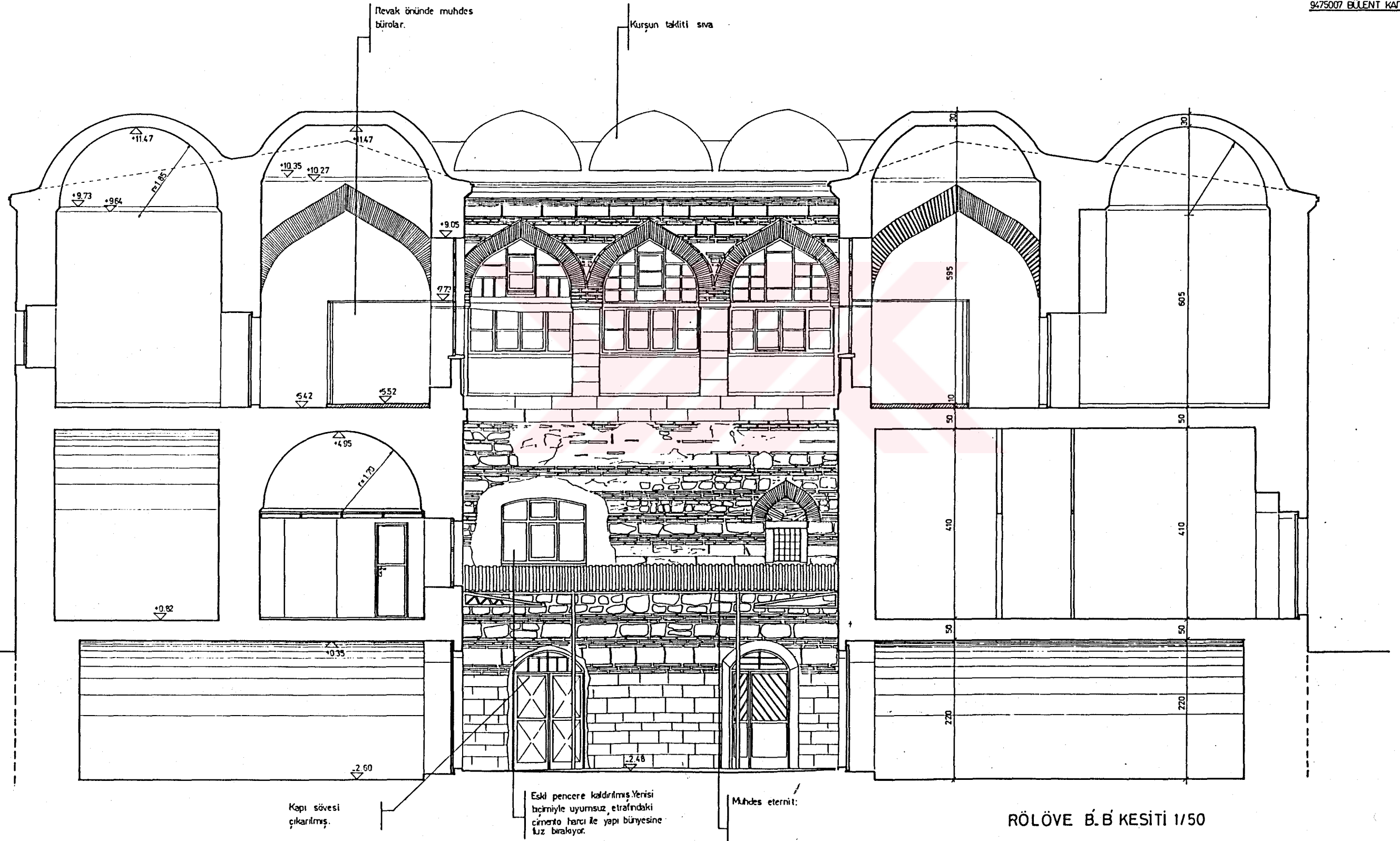
P.NO: 9

YÜKSEK LİSANS

TEZİ

Doç.Dr. CENGİZ CAN

9475007 BÜLENT KARA

RÖLÖVE B.B KESİTİ 1/50

İST. EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P. NO: 10
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. CENGİZ CAN
9475007 BÜLENT KARLA

Kubbeler sıva ve sıva
üzerine zift kaplı. Ancak
zift dökülüyor.

Sacak uçlarında yoğun
olmak üzere çiçeklen.
me var. Kökleri ile
yapıya zarar vermekte.

Üstten gelen su nedeniyle
yoğun yıpranma. Taşlar
onarım harcı ile tamam
lanacak. Tuğlalar deşis.
tirilecek.

Cephede sıva kaplı
yerler raspa edilecek.

RÖLÖVE CANBAZHANE SOKAĞI GÖRÜNÜŞÜ 1/50

3 4 5 10 15 20 25 30mt

IST. EMİNÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P.ND:11
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç.Dr. CENGİZ CAN
9475007 BÜLENT KARA

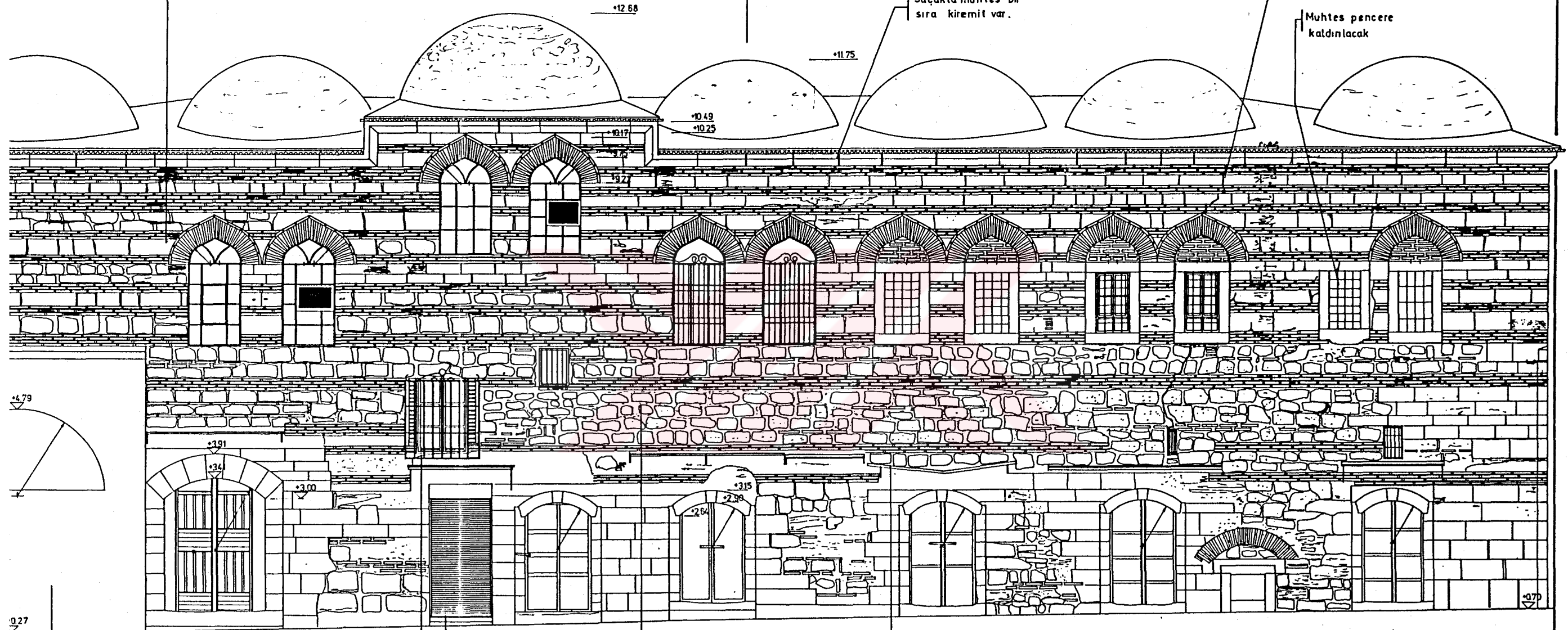
Taş ve tuğlalar üstten gelen su
ve iklim değişiklikleri ile dökülme
ve boşluklar var.

Kubbe üzerleri sıva kaplı.
Bazı kubbeler ziftlenmiş. Ancak
güneşin etkisi ile dökülüyor.
Tuğla ve harca zarar veriyor.

Cephede ayrılma var. Muhtele
men zemin hareketlerinden
meydana gelmiş. Ancak şu
an bir hareketliliği yok.
Çatlak horasan harcı ile
dikilecek.

Saçakta muhtes bir
sıra kiremit var.

Muhtes pencere
kaldırılacak

Dükkan dışı sıva kaplanmıştır.
Sıva raspa edilmeli.

Kapı uygun olmayan
kepenkile kaplı.

Gelişen ihtiyaca göre pence.
reter açılmış. Ancak cepheye
pek uymuyor.

Cephede genel kirlenme
sözkonusu.

Kapı üzerlerinde muhtes
yağmurluklar var.

RÖLÖVE MAHKEME SOKAĞI (KUZEYBATI) GÖRÜNÜŞÜ 1/50

3 4 5 10 15 20 25 30 mt

İST EMINÖNÜ BÜYÜK

ÇUKUR HAN

2909 1997

P NO: 12

YÜKSEK LİSANS

TEZİ

Doç Dr. CENGİZ CAN

9475007 BÜLENT KARA

Bu pencerenin içi boşaltılmış ve söveler daha dışa çıkarılmıştır. Perkitme kemeri altı çimento ile sıvanarak hem harabeye zarar verilmiş hem görünüm çirkinleşmiştir.

Kubbe üzeri kurşun takliti sıva kaplanmıştır. Sıva hem çatlıyor ve parçalanıyor hem de görünümü hoş değil.

Pencere söveleri sökülerek boşaltılmıştır. Yeni pencere yapılmış.

Bu iki oda ve soldaki ikinci odanın pencere söveleri orjinaldir. Ancak perkitme kemeri altındaki tuğlaların üzerleri sıvanmıştır. Camların hiçbiri orjinal değildir.

Sıva üzeri zift kaplanmış. Ancak ziftte koruma için yeterli olmamıştır.

+11.94

+9.95 +3.84
+9.76 +3.65

Kat silmesi çürümüş ve yer yer kaplamalar görülmektedir.

+6.05 +5.97
+5.84

+5.17

+4.67

+3.10

+0.10

+0.02

+0.10

Dükkanların üzeri tamamen kapatılmış

Taş üzerine seramik kaplanmış. Çirkin görünümlü.

RÖLÖVE KIZILHAN SOKAĞI GÖRÜNÜŞÜ 1/50

Bu dükkan sonradan kapatılmış ve üzeri sıvanmıştır.

3

4

5

10

15

20

25

30 mt

İST. EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P. NO: 13
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. CENGİZ CAN
9475007 BÜLENT KARA

Yıpranan taşlar onarım
harcı ile tamamlanarak
yıpranan tuğlalar yenisiyle
değiştirilecek.

Kubbe üzerleri kurşun
takliti sıva. Ancak içeriye
su sızdırmasına engel olamıyor.
Ayrıca tuğla ve harca zarar
veriyor.

Sıva flora oluşmasına
yardımcı oluyor.

Mühdes tuğla duvar

Gecit kapatılarak işyeri haline getirilmiş

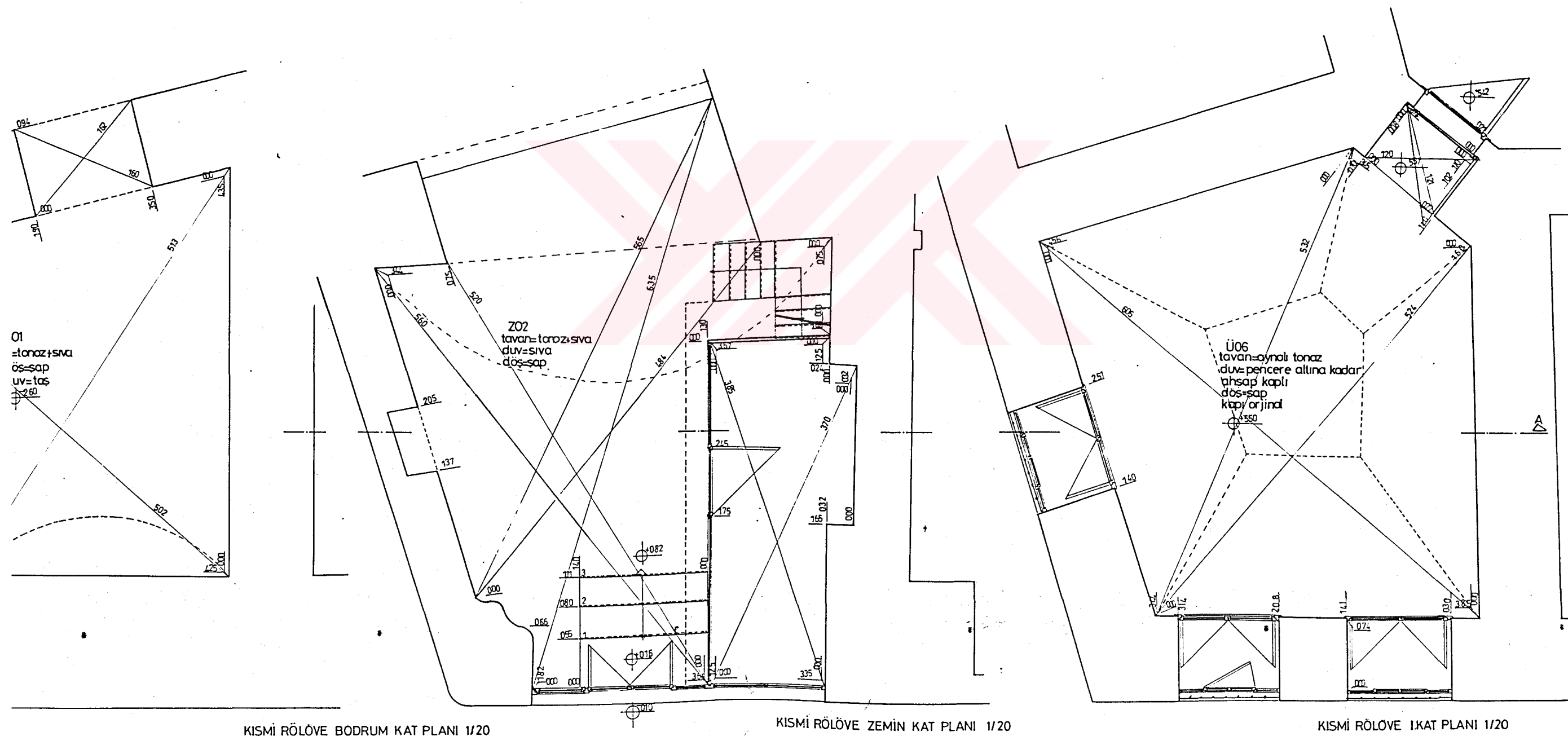
Bodum kat penceresi
kapatılmış.

Taşlarda genel kirlenme
söz konusu.

Çeşme şu an
fonksiyonunu yitirmiş.

RÖLÖVE MAHKEME SOKAĞI (GÜNEYBATI) GÖRÜNÜŞÜ 1/50

3 4 5 10 15 20 25 30 mt

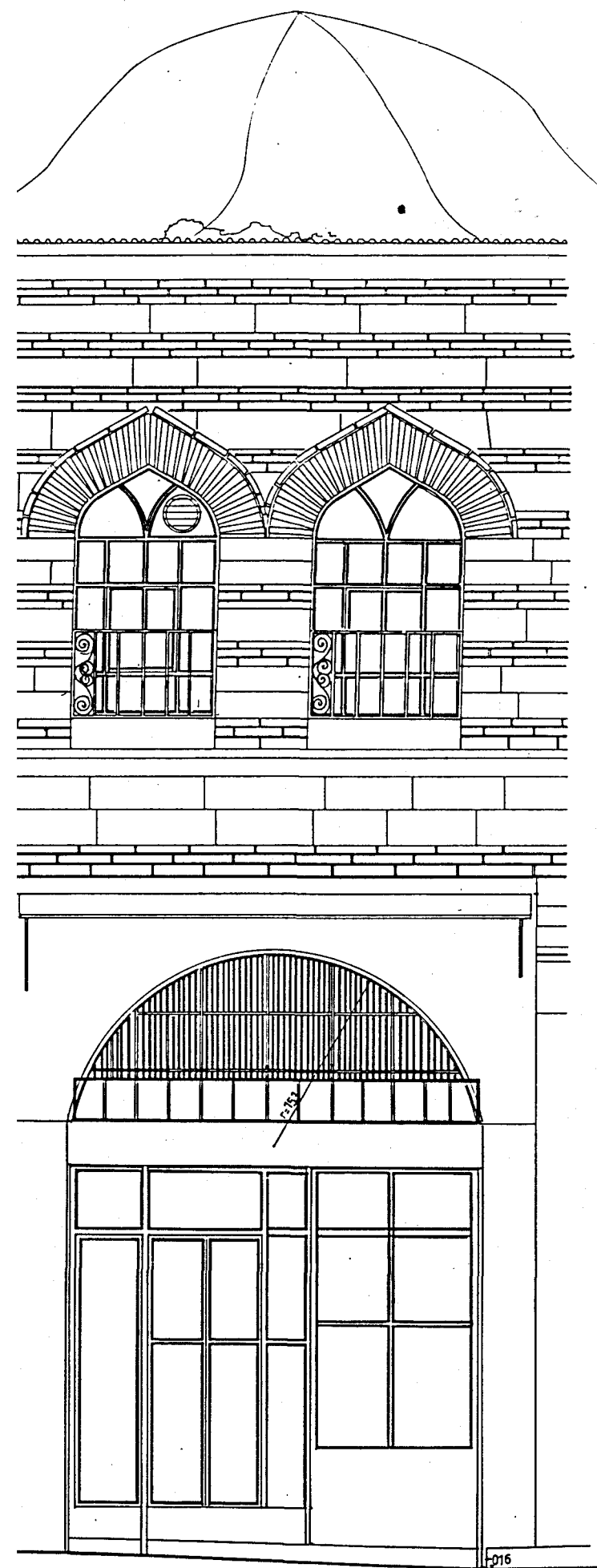
KİSMİ RÖLÖVE BODRUM KAT PLANI 1/20

KİSMİ RÖLÖVE ZEMİN KAT PLANI 1/20

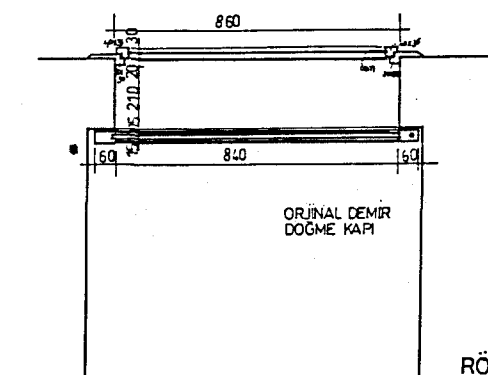
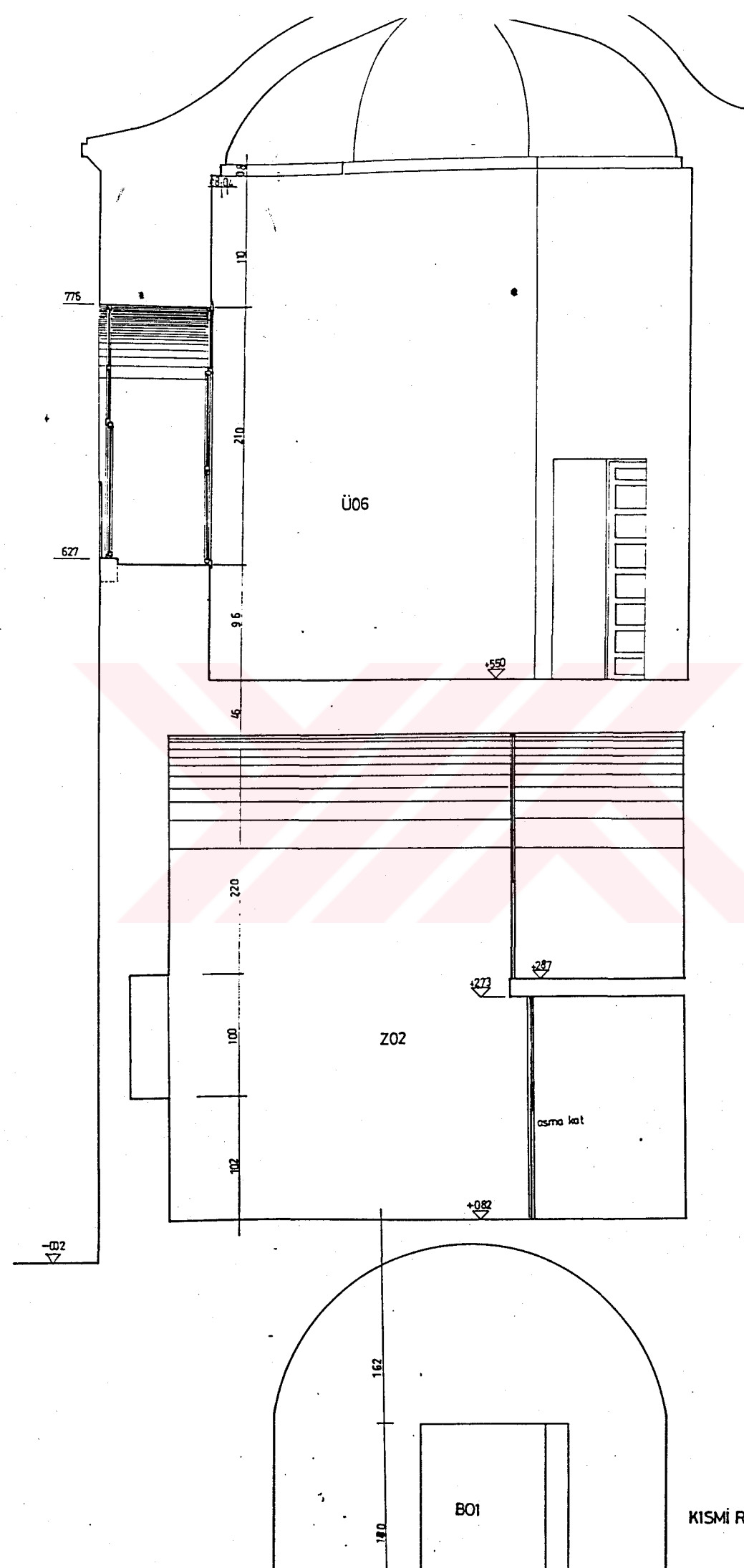
KISMI RÖLÖVE İKAT PLANI 1/20

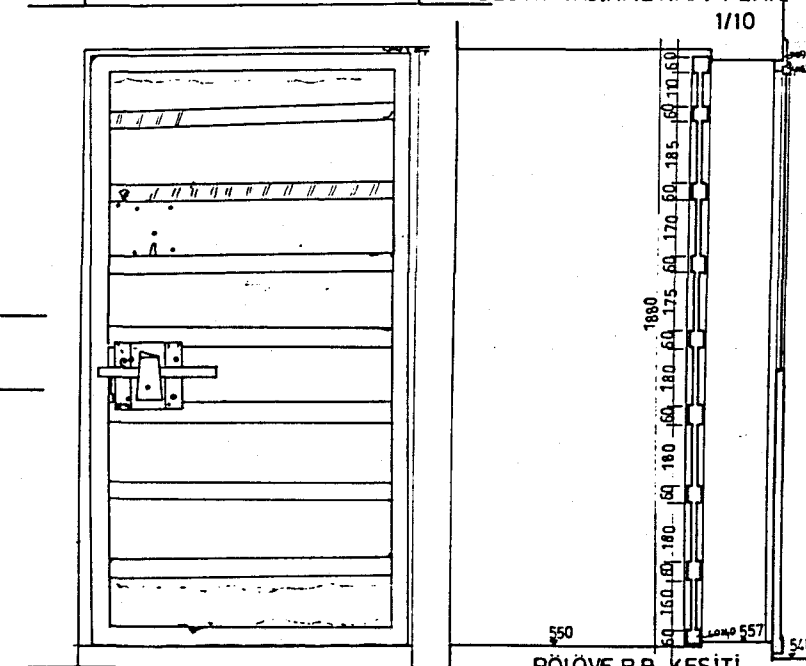
IST. EMINONU BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P NO:15
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç.Dr. CENGİZ CAN
9475007 BÜLENT KARA

KISMI RÖLÖVE GÖRÜNÜŞ 1/20

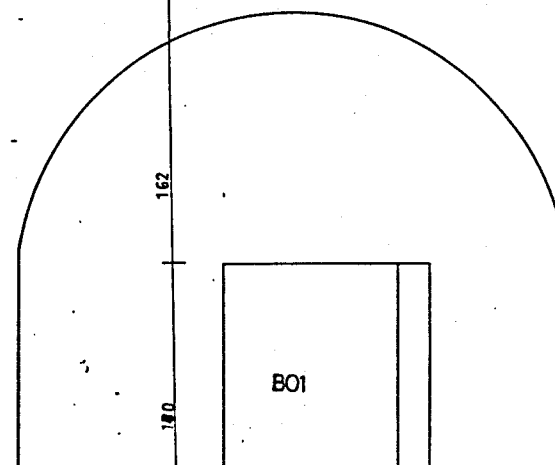

RÖLÖVE ORJİNAL KAPI PLANI
1/10

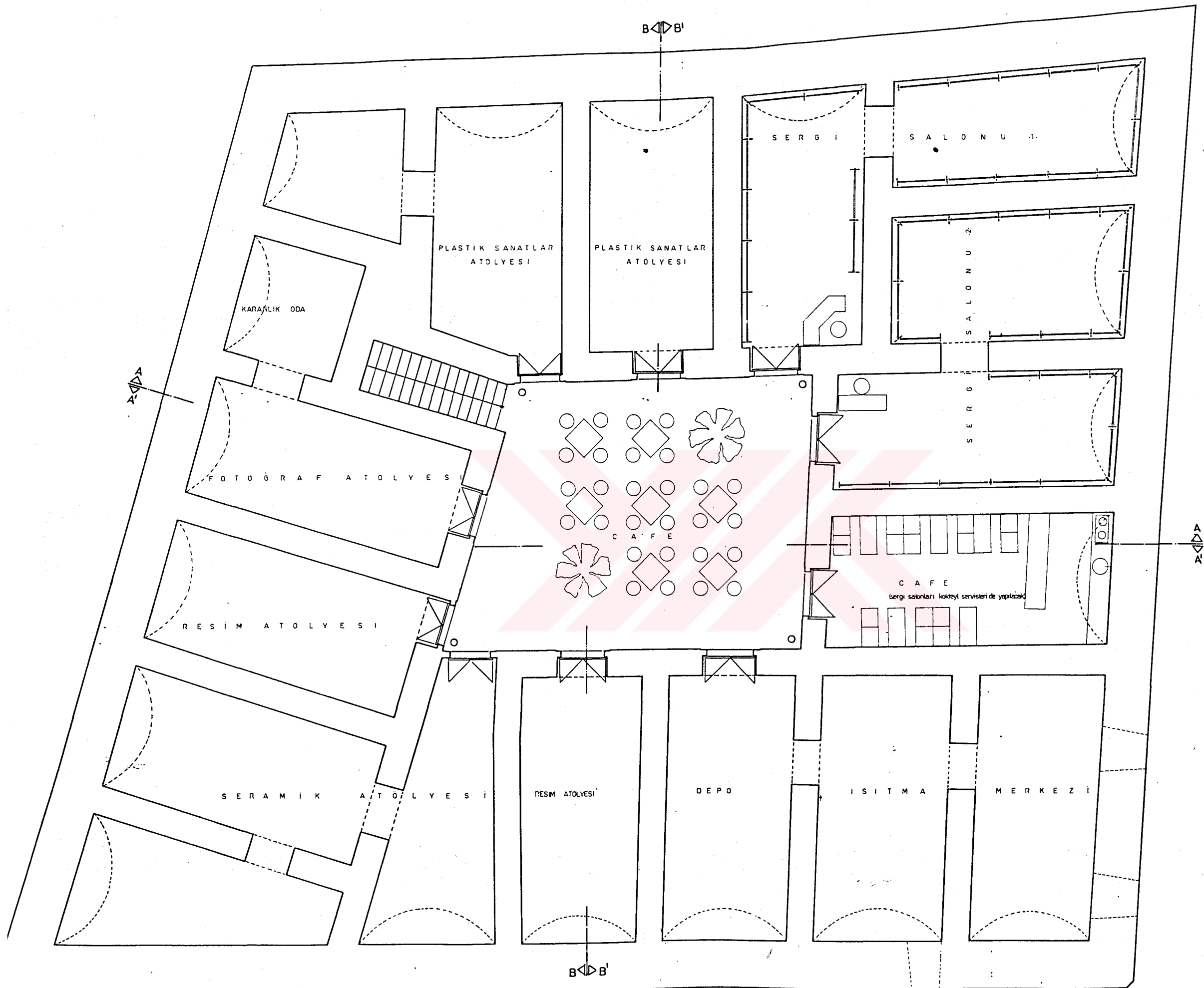

RÖLÖVE GÖRÜNÜŞ 1/10

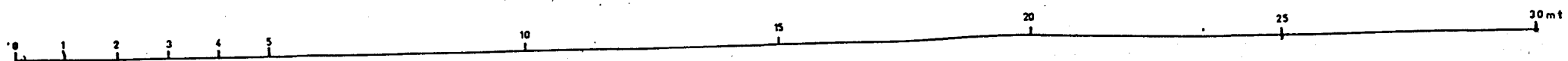
RÖLÖVE B.B KESİTİ
1/10

KİSMİ RÖLÖVE A.A KESİTİ 1/20

RESTORASYON BODRUM KAT PLANI 1/50

IST. EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P.ND : 17
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. CENGİZ CAN
9475007 BÜLENT KARA

BURMALI HAN

RÜSTEM PAŞA CAMİ

RESTORASYON ZEMİN KAT PLANI 1/50

SOKAK

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = sıva
Muhdes büro kaldırıldı.

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = sıva
Muhdes büro kaldırıldı.

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = sıva
Muhdes büro kaldırıldı.

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = sıva
Muhdes merdiven, asma kat
ve bölücü ara bölme kaldırıldı.

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = taş

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = sıva
Muhdes büro kaldırıldı.

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = sıva
Muhdes pencere ve kapıları
duvar kaldırıldı.

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = sıva

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = sıva
Muhdes bodrum ve asma
kat merdiveni, asma kat,
bölücü ara duvar kaldırıldı.

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = sıva
Muhdes merdiven asma kat
ve ara bölme kaldırıldı.

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = sıva
Muhdes rüzgarlık kaldırıldı.

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = sıva
Muhdes asma kat, merdivenler, bölücü duvar
wc, lavabo ve kapılar kaldırıldı.

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = sıva
Muhdes ahşap lambriyer kaldırıldı.

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = taş
Muhdes pencere kaldırıldı.

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = taş

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = taş

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = taş

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = taş
Muhdes bölücü duvarlar
kaldırıldı.

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = taş
Muhdes asma kat ve bölücü
duvar kaldırıldı.

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = taş
Muhdes ara bölme kaldırıldı.

TV = tonoz + sıva
DOŞ = tuğla
DUV = taş

(halı, kilim, deri eşya, vs.)

T U R İ Z M A M A Ç L I T İ C A R İ F A L İ Y E T

T U R İ Z M A M A Ç L I T İ C A R İ F A L İ Y E T (baharatçıları, kahveci, vb.)

B < B

A < A

KIZILHAN SOKAK

B<B'

İST. EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.03.1997
P. NO: 18
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. CENGİZ CAN
9475007 BÜLENT KARA

BURMALI HAN

RÜSTEM PAŞA CAMİ

RESTORASYON 1.KAT PLANI 1/50

CAZ HANE SOKAK

A<A'

A<A'

TV = aynalı tonoz + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva
soveler tamamlandı

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva
pencere boşlukları
dolduruldu

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva
pencere boşlukları
dolduruldu

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva
park kahvesi servis
mekanı

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva
soveler tamamlandı

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva
soveler tamamlandı

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva
soveler tamamlandı

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva
soveler tamamlandı muhtes
asma kat kaldırıldı

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva
soveler tamamlandı

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva
soveler tamamlandı muhtes
asma kat kaldırıldı

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva
soveler tamamlandı

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva
muhtes ahşap lambriyer
kaldırıldı

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva
muhtes ahşap lambriyer
kaldırıldı

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva

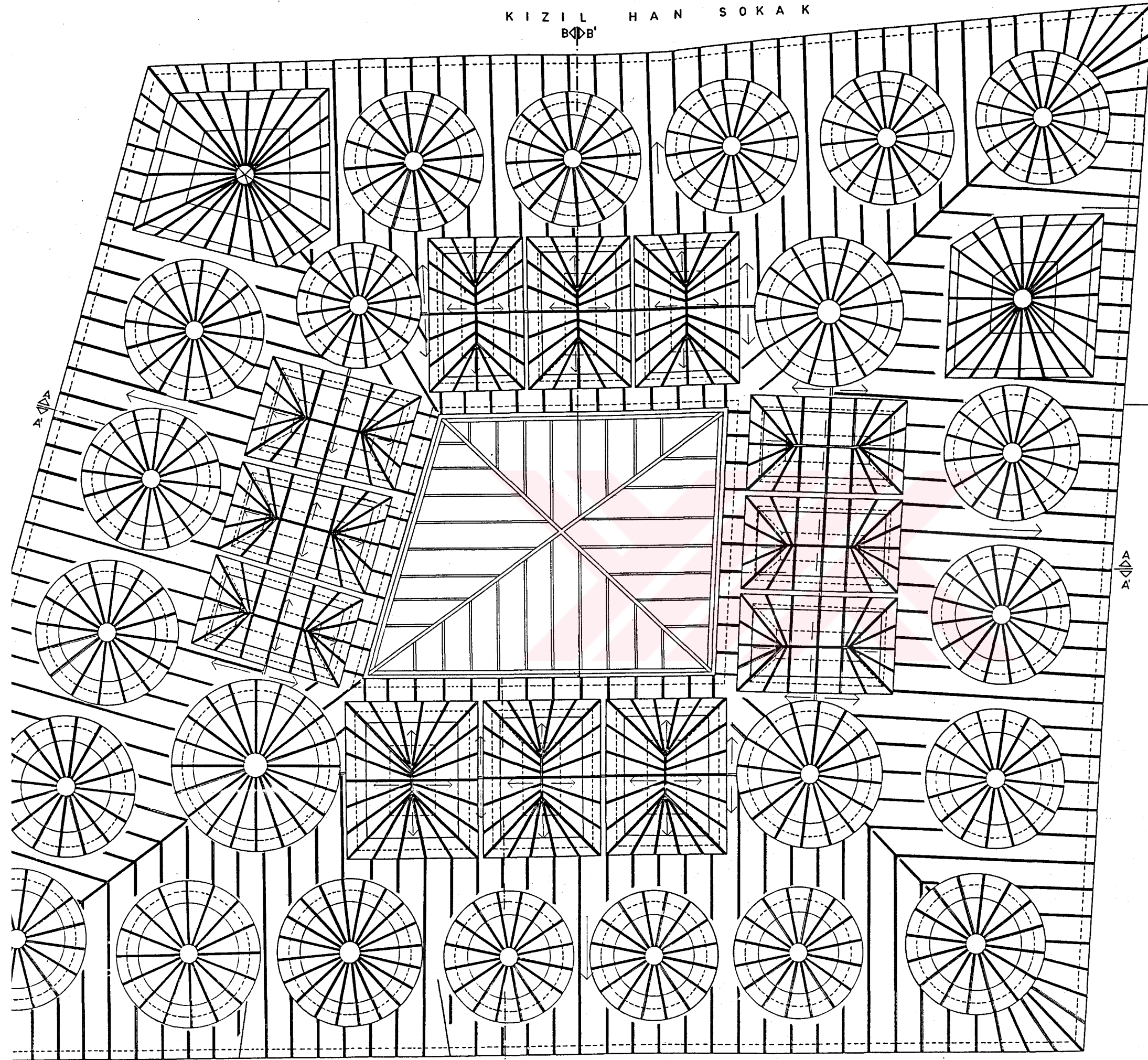
TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva
soveler tamamlandı

TV = kubbe + sıva
DOS = tuğla + halı
DUV = sıva

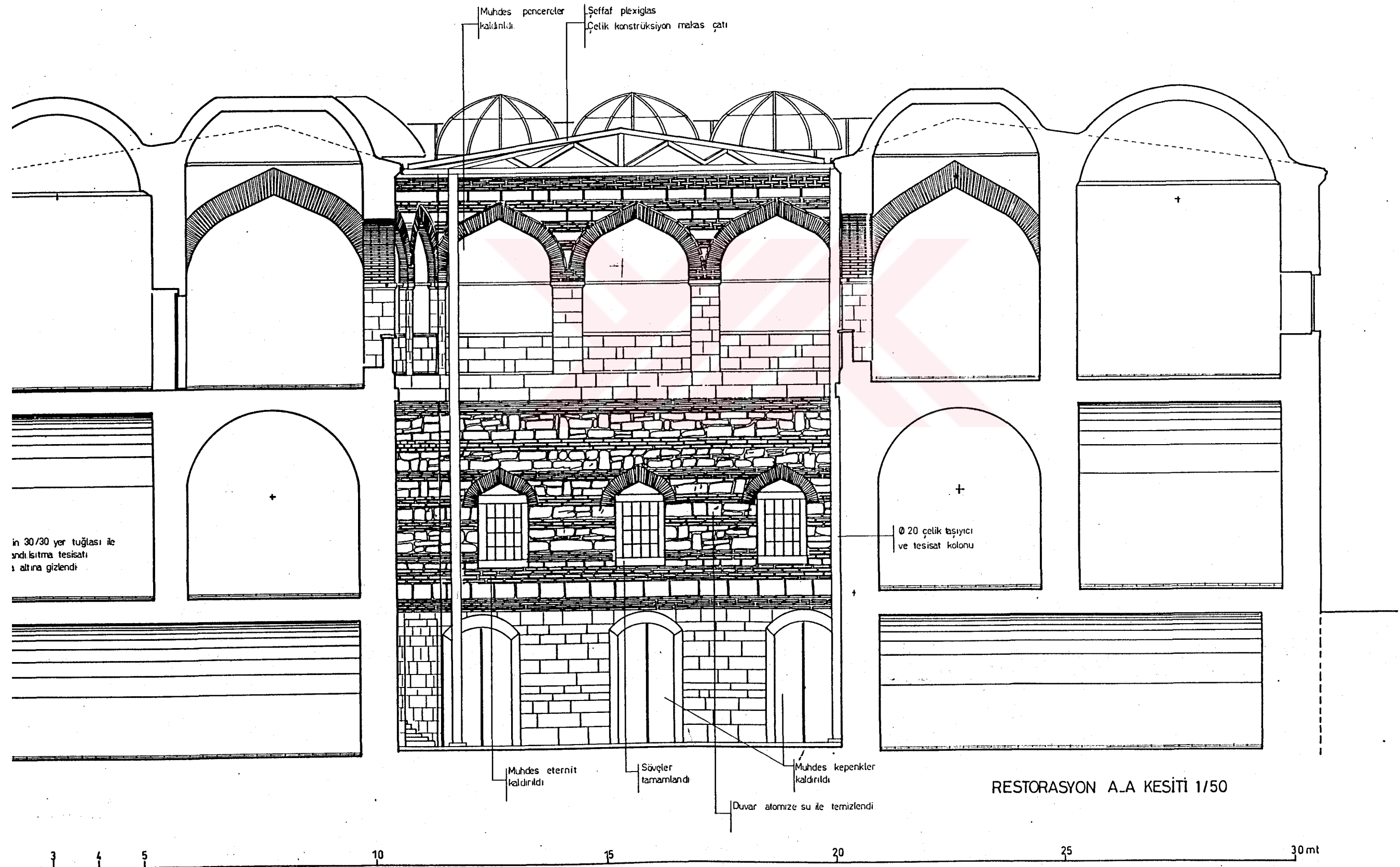
BAY WC

SARKI KAHVESİ

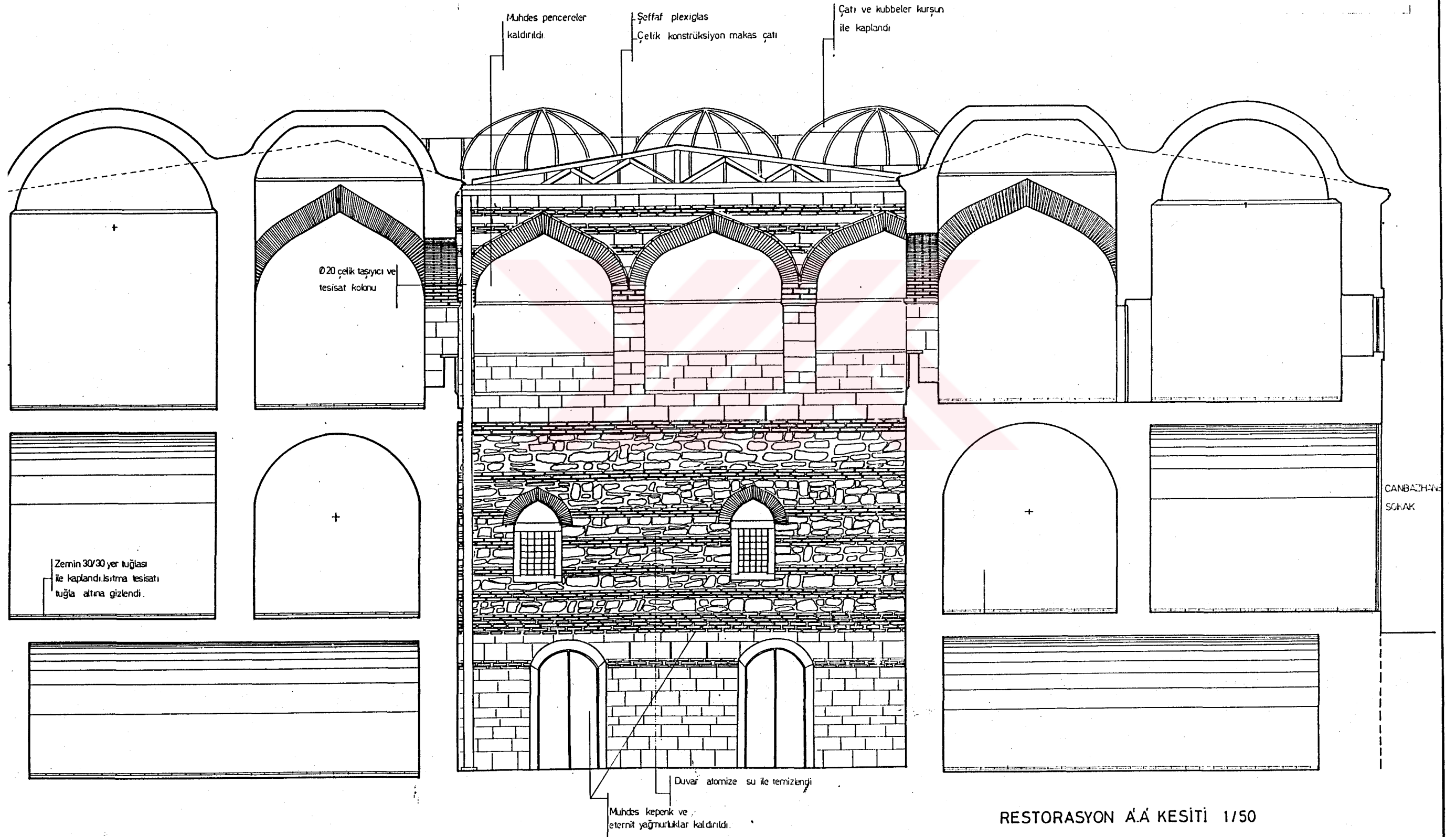
PAZAR KAHVESİ

IST. EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P.H. 20
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. CENGİZ CAN
9475067 BÜLENT KARA

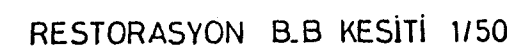

IST EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P NO: 21
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. CENGİZ CAN
9475007 BÜLENT KARA

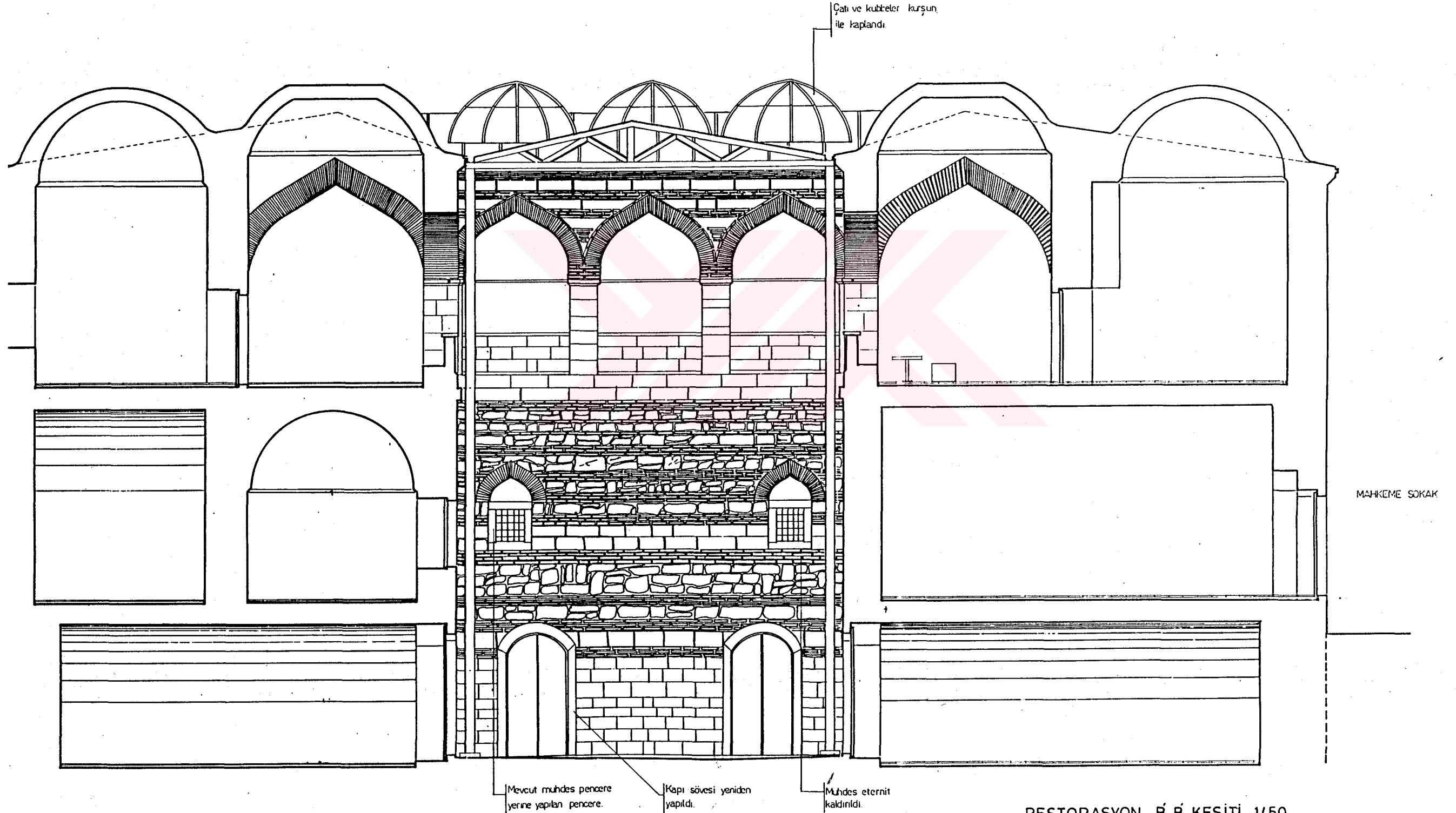
3 4 5 10 15 20 25 30 mt

9475007 BÜLENT KARA

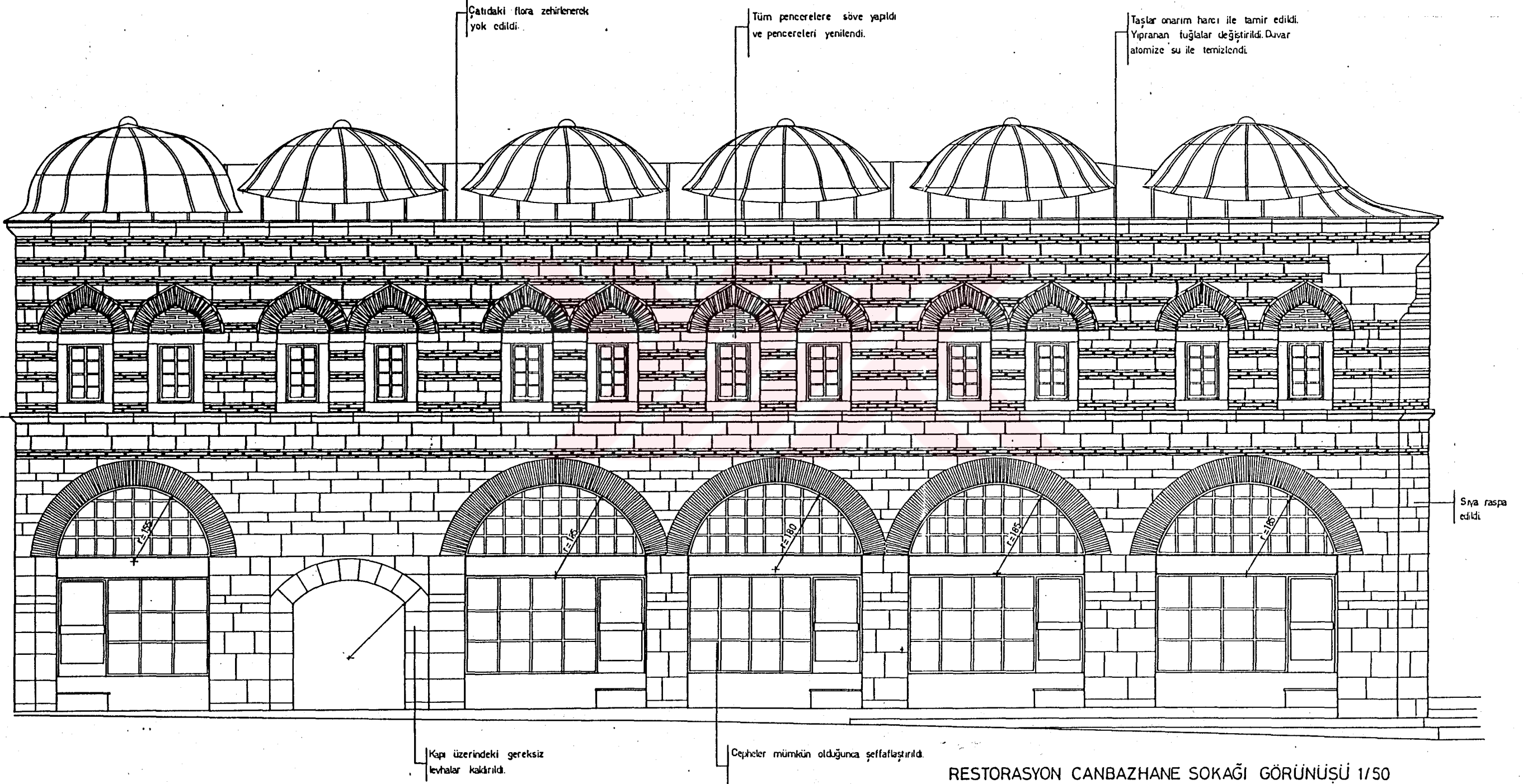
KIZILHAN SOKAK

IST. EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P.NO: 23
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. CENGİZ CAN
9475007 BÜYÜK KARA

3 4 5 10 15 20 25 30 mt

IST EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.03.1997
P. NO 24
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç. Dr. CENGİZ CAN
9475007 BÜLENT KARA

3 4 5 10 15 20 25 30 mt

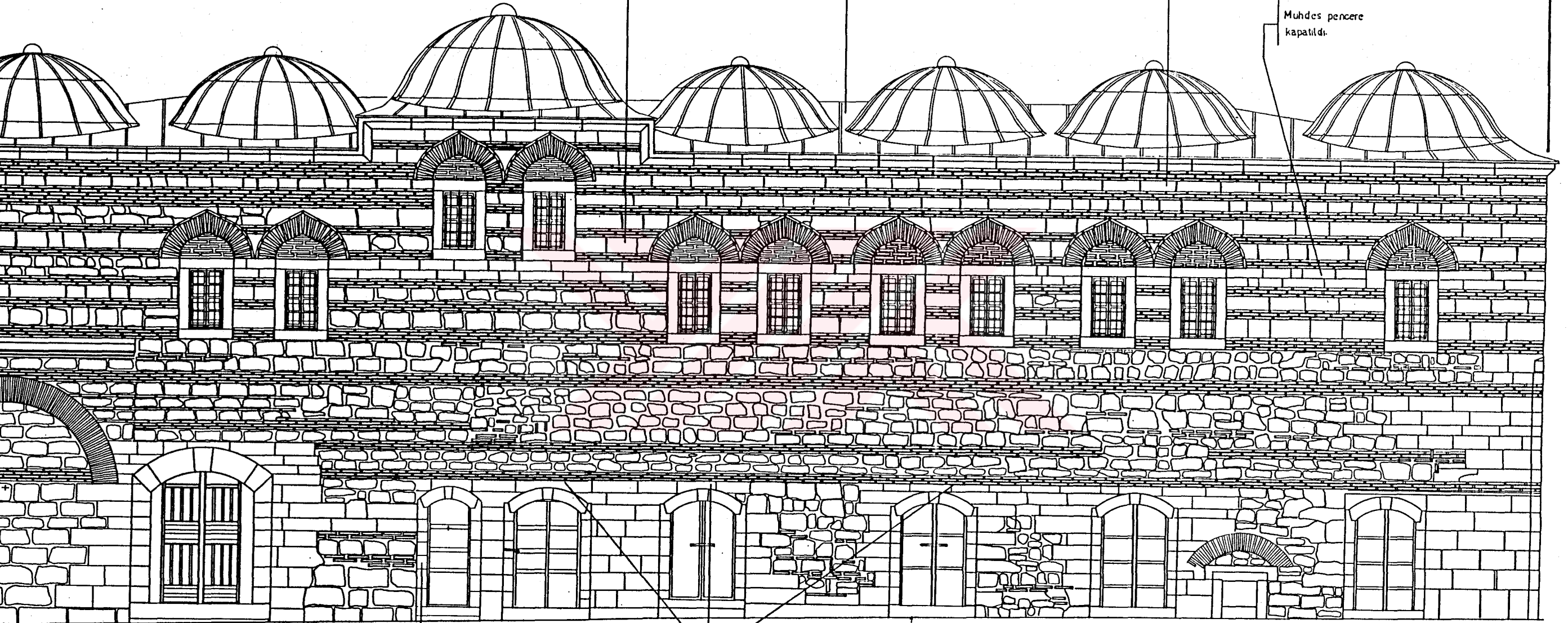
İST EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P. NO: 25
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Dok. Dr. CENGİZ CAN
9475007 BÜLENT KARA

Duvar .Atomize su
ile temizlendi.

Çatı ve kubbeler
kurşunla kaplandı.

Çatlak Horasan Harcı
ile dikildi.

Muhdes pencere
kapatıldı.

Siva raspa edildi.

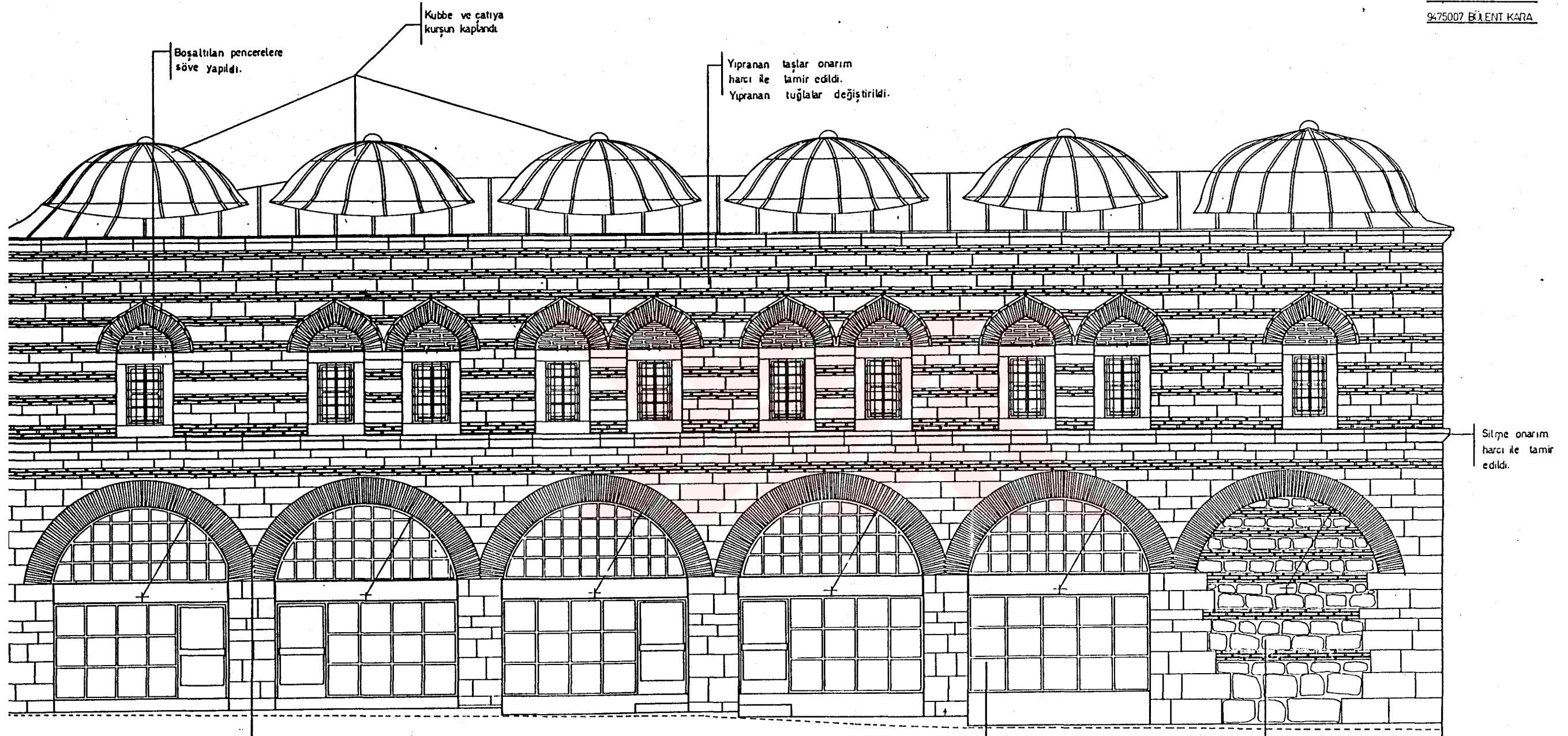
Kepenik kaldırıldı.

Kapı üzerindeki yağmurluklar
kaldırıldı.

RESTORASYON MAHKEME SOKAĞI (KUZEYBATI) GÖRÜNÜŞÜ 1/50

3 4 5 10 15 20 25 30 mt

IST. EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P.NO:26
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Doç.Dr. CENGİZ CAN
9475007 BİLAL KARA

RESTORASYON KIZILHAN SOKAĞI GÖRÜNÜŞÜ 1/50

3 4 5 10 15 20 25 30 mt

İST EMINÖNÜ BÜYÜK

ÇUKUR HAN

2909 1997

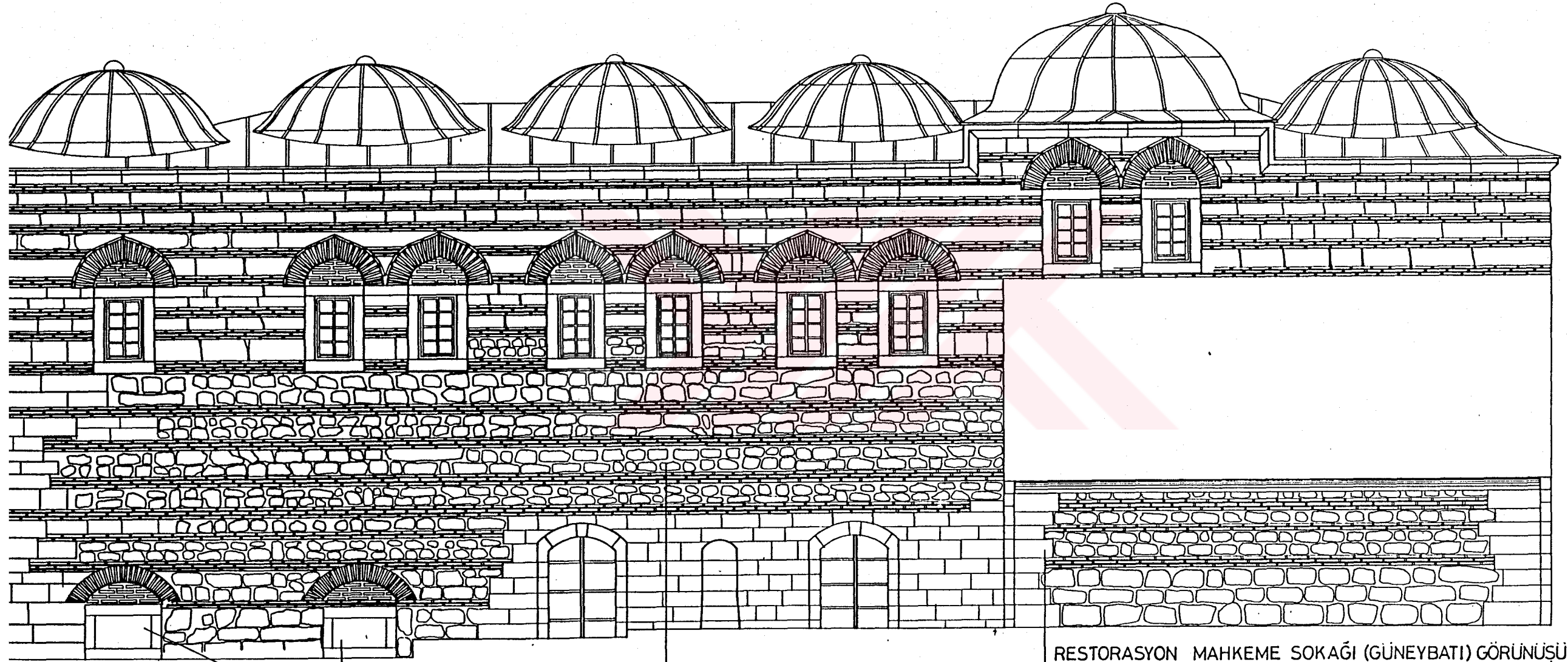
P NO: 27

YÜKSEK LİSANS

TEZİ

Doç Dr CENGİZ CAN

9475007 BÜLENT KARA

RESTORASYON MAHKEME SOKAĞI (GÜNEYBATI) GÖRÜNÜŞÜ 1/50

Bodrum pencereleri açıldı.

Duvar atomize su ile
temizlendi.

Dükkan kaldırılarak iki sokak
arasındaki geçiş sağlandı.

3

4

5

10

15

20

25

30 mt

İST EMINÖNÜ BÜYÜK
ÇUKUR HAN
29.09.1997
P. NO: 28
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
DŞ. DR. CENGİZ CAN
9475007 BÜLENT KARA

H A L İ Ç

YENİ GALATA
KÖPRÜSÜ

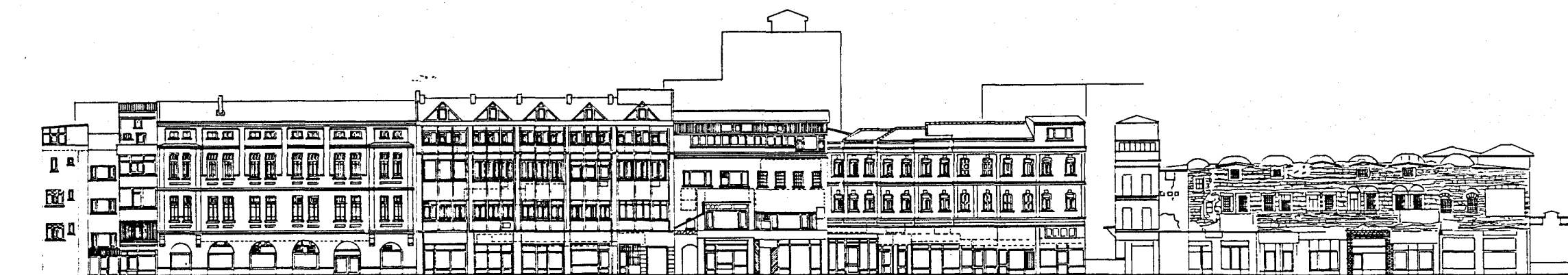
YEŞİL ALAN

YEŞİL ALAN

YENİ CAMİ

VAZİYET PLANI 1/500

SİLÜET I-I 1/200

SİLÜET II-II 1/200

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100M